

A

25836

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOI

EESTI KEELE
RINGI TÖID

TARTU 1964

A

73003

A
25836

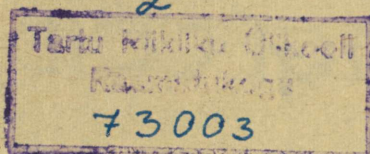
TARTU RIIKLIK ÜLIKOOI
EESTI KEELE KATEEDER

EESTI KEELE
RINGI TÖID

TARTU 1964

Toimetuse: A. Bek, S. Kaasik, I. Koemets,
E. Koit (vastutav toimetaja), J. Peebo,
E. Uuspõld.

2

SAATEKS.

TRÜ ÜTÜ eesti keele ring (asut. 1945.a.) on üks vane-
maid üliõpilaste teaduslikke ringe meie ülikoolis. Aastate
jooksul on selles ringis töötanud ja ettekandekoosolekuil
esinenud kõik meie nooremad eesti keele ja soome-ugri keelte
erialal töötavad keeleteadlased, olgu nendeks siis praegused
TRÜ nooremad õppejõud, Keele ja Kirjanduse Instituudi tea-
duslikud töötajad, meie keskkoolide eesti keele õpetajad,
toimetuste ja kirjastuste keelelised toimetajad, tõlkijad
jne. Väga paljudele nendest on eesti keele ring olnud kohaks,
kus nad on võinud esineda oma esimeste katsetustega teadusli-
ku töö alal. Valdav enamik kõigist ringis ettekantud töödest,
isegi suurem osa kevadistel võistlustel auhinnatud uurimus-
test on jäänud kaante vahele, ainult murdosa on leidnud aval-
damist trükisõnas. See on ka mõistetav, sest eka ole ju ena-
mik ringis esitatud töödest seoses ülikooliõpingutega tehtud
katsetused, kokkuvõtted seminari- või kursustöödest, tundu-
valt vähemal määral väljaspool ülikoolitöö raame tehtud indi-
viduaalsed või kollektiivsed uurimiskatsed. Ei ole aga kaht-
lust selles, et needki katsetused, kui nad on paljundatult
kättesaadavad, võiksid pakkuda huvi kõigile keele alal tööta-
jale, nii praegustele kui endistele üliõpilastele.

Käesoleva kogumikuga alustab TRÜ ÜTÜ eesti keele ring
oma liikmete tööde avaldamist. Siia on koondatud eelkõige vii-
mase aasta praktilise kallakuga tööd. Et seoses koolire-
formiga eesti keele õpetamise efektiivsemaks muutmise küsimu-
sed teravamalt on päevakorrade kerkinud, on eesti keele ring-
ki sellele enam tähelepanu pööranud. Tõsi, lühiajalisel kooli-
praktilal olles ei ole saanud küllaldaselt õpilastega katseid
korraldada, kuid esitatudki katsed võimaldavad mõningaid järe-
dusi teha. Ja kui osavõtjate arvu piiratuse tõttu neist kat-

seist ka muud kasu ei ole, siis suunavad nad ikkagi tulevaste õpetajate tähelepanu sellele, et koolitöögi on üks uurimistöö lõik, kus veel väga palju on teha.

Edasi on valimikku paigutatud mõned tööd, mis puudutavad keeleküsimumsi seoses varasemate teoste uustrükkide redigeerimisega või ilukirjanduse tõlkimisega. Neist kirjutised aitavad valgustada küsimusi, mida meil suhteliselt vähe on käsitletud.

Tagasihoidlikult on seni avaldatud uurimusi murrete kohta. Seda lünka püüab täita ülevaade Anseküla murrakust.

Aktuaalseid keeleküsimumsi on puudutatud viimastes artiklites. Et ne-, g-sõnade mitmuse osastava tarvitamisel sagedasti eksitakse, siis on vastavas töös võetud vaatluse alla ühelt poolt nende vormide esinemas eesti murdeis, teiselt poolt aga riivatud ka nende käsitlemist seniseis grammatikais. Ruumi säästmise mõttes on loobutud küsimuse üksikasjalikust analüüsist ja piirnutud pikema töö lühikokkuvõtte esitamisega. Ringi liikmete kollektiivsest uurimistööst on kasvanud välja kirjutis "Keel ja kaubandusvõrk", mille materjalid näitavad, et meil sagedasti veel väga hoolimatult suhtutakse emakeele korrektsele tarvitamisele. Toimetus loodab, et käesolev vähenõudlik üliõpilastööde valimik aitab valgustada üht lõiku eesti keele ringi mitmepalgelisest tööst, aitab näidata, kuidas meie ringi liikmed suhtuvad keele õpetamise ja keele tarvitamise elulistesse küsimustesse.

MORFOLOOGIA KÄSITLEMISEKS VAJALIKE

EELTEADMISTE TASE:

Arvo Eek

IV kursus

Juhendaja: G. Laugaste.

Keel on süsteem, tema üksikute osiste vahel valitseb kindel seos. Õpilased peavad tunnetama noomenite ja verbide asetust kindlas süsteemis, nende kuuluvust muutkondadesse, nende jagunemist kindlate tüüpide alla. Saada aga aru keele süsteemist, mõista tüüpsõna olemust, osata teooriat rakendada praktikas - kõik see nõuab õpilastelt teatud vaimset arenemistaset. Vaevalt on selleks suutelised nooremate klasside õpilased. Heaks tõestuseks on kevaditi tehtud morfoloogiaalased katsed seitsmendates klassides. Nende katsete tulemusi on eesti keele eriharju üliõpilased eesti keele õpetamise metoodika seminaris statistiliselt töödeldud. Võrdluseks on saadud andmeid G. Laugastelt. Nende andmete alusel võibki sedastada, et VIII klassis tunnevad õpilased teooriat paremini kui VII klassis, kus pole raskusi niivõrd praktilise ülesande lahendamiseks kui teoreetiliste probleemidega. Viga ei peitu tundide arvus, vaid selles, et nooremate klasside õpilastele pole sügavam, teoreetiline ainekäsitus eakohane. Seepärast ongi metoodikud viimasel ajal seisukohal, et nooremates klassides tuleks peatuda rohkem praktilist laadi keeleõppimisel, kusjuures põhjalikum teoreetiline käsitus jääks vanematesse klassidesse. Teooria ei tohi aga muutuda eesmärgiks omaette. Õpilasi tuleb õpetada rakendama oma teoreetilisi teadmisi keele praktilisel kasutamisel. Vanemates klassides kipuvad lüngad just siin tekkima.

Omamoodi probleemi seab emakeele õpetajate ette uus koo-

Vältevahelduslike sõnade korral on aga määrav sisehäälikute vä l t e t a j u m i n e.

On olnud juhtumeid, kus õpilane määrab konsonantühendi eesvälteliseks (ühendid lj, rj, dj jt., kus j samastatakse i-ga). Seega on vaja tunda ka k o n s o n a n t ü h e n d e i d.

Loomulikult pole need teadmised ja oskused vajalikud ainult ülalmainitud funktsioonides, vaid hoopis laiemalt. Nii pole sõnaväldet vaja tunda ainult astmevahelduse ega silbitamist sisehäälikute määramiseks. Sõnavältest ja silpide arvust sõltub paljude sõnade tüüpsõna alla paigutamine, V käändkonna sõnades ka pluraali partitiivi esinamus.

Lühema pluraali partitiivi vormid II ja VI käändkonna paljudel sõnadel olenevad t ü v e v o k a a l i s t.

Töö eesmärk.

Need eelteadmised ja õpetus muutkondadest annavadki õpilaste teadvuses morfoloogia süsteemi. Ilma eelteadmiste, s.o. põhimõistete selgitamiseta ei saa üle minna järgmisse tööloiku. Õpetajad kalduvad tihti üle hindama õpilaste teadmisi ja oskusi, pidades põhimõisteid nagu enesestmõistetavalt omandatuiks, mistõttu ei pöörata eelteadmiste kontrollimisele küllaldast tähelepanu.

Käesoleva artikli ülesandeks on selgitada morfoloogia õppimiseks vajalike eelteadmiste taset V ja VIII klassi õpilastel. Selleks tehti Tartu VIII Keskkoolis V ja VIII klassi õpilastega rida katseid. Need muidugi ei hõlmanud kõiki peenusi, kuid annavad siiski võimaluse näidata vigade põhisuundi.

Välte tajumise kohta koguti materjali ainult VIII klassi õpilastelt. Objektivsemate tulemuste saamiseks kasutati eksperimentaalses foneetikas tuntud elektroakustilist menetlust, s.t. vastavate sõnade väldet mõõdeti ostsillograafiga.

Vead silbitamisel.

Katsete tulemusi analüüsid selgus, et vigade iseloom on ühesuzune nii V kui VIII klassi õpilastel. Sellepärast pole

põhjust peatuda kahe klassi õpilaste töödel eraldi.

Õpilaste (ka õpetajate) arvates lihtne silbitamine tekitab üsna suuri raskusi. Ilma veata ei suutnud keegi silbitada. V klassi 33 kirjutajast 5 õpilast jätsid töö pooleli, 4 õpilasel polnud elementaarsetki silbitamisioskust, seega tuleb tabelis arvestada 24 õpilast. VIII klassiat võtsid katsest osa 31 õpilast.

Vead oma iseloomult jagunevad nelja peamisse gruppi (vt. tabel 1).

Ühte silpi kuuluv diftong või pikk vokaal on jaotatud kahte silpi. Võimalik, et nii silbitatakse mõnede rahvusvaheliste sõnade mõjul, kus kahte silpi jaotamine on reeglipärane (fi-li-aal). Kui ka seda tüüpi sõnades tehti vigu, siis vähemal määral, eriti VIII klassis (vt. tabel 1, p. 1-2).

Kui sellelaadne viga juhtub tekkima rahvusvahelise sõna I silbis, kusjuures pearõhk asub järgsilbil, siis morfoloogia õpetamisel sõnade tüübi määramisega raskusi ei tule (silpide arv määratakse sel juhul alates pearõhulisest silbist). Vääratulemuseni jõuab õpilane siis, kui ta lähtub valesti silbitatud sõnast, mille pearõhk asub I silbil, näit. muu/se/üai (seminar), aga muu/seu/mi (õpik).

Jäeti määramata eraldi silbi moodustav üksikvokaal või asetati konsonant valesse silpi (vt. tabel 1, p. 3-4). Mõnel juhul võib põhjuseks olla määraja hääldus, mille järgi tavaliselt mehhaaniliselt silbitataksegi, näit. pik/ka, õp/pinguid jt., kus silbi piir langeb geminaadi keskele. Et kirjas lühikest geminaatklusiili ei märgita, siis õpilane võiski silbi piiri paigutada konsonandi järele.

Klusiilide määramine.

VIII klassi õpilased on tundnud klusiile mõnevõrra paremini: V klassi 33 õpilasest määrasid õigesti 5 õpilast (15%) ja VIII klassi 29 õpilasest 16 (55%). Enamik õpilasi on klusiilide hulka lugenud ka s, h, f, š, s.o. ei erista ta klusiilide teistest helitulist konsonantidest (VIII kl.-41%, V kl.-54%). Üle-

Vead silbitamisel.

T a b e l 1 .

Vea iseloom	V klass		VIII klass	
	Näited	Arv	Näited	Arv
1. Ühte silpi kuuluv diftong või pikk vokaal silbitatud	pe/alinna	12	geograafia	25
	pe/aasi	11	te/oreetilisi	25
	re/alisel	10	pe/alinna	24
	te/oreetilisi	9	pe/aasi	23
	ku/i	9	re/alisel	22
	ge/ograafia	8	te/oste	17
	te/oste	6	ku/i	7
	e/i	6	võ/ib	5
	võ/ib	6	jpt.	
	õpingu/id	5		
	se/e	5		
	pa/ar	4		
	tõ/õd	4		
jpt.				
2. Kahte silpi kuuluv vokaalühend jaotamata	muuseumis	11	bibliograafia	8
	geograafia	8	poeedilt	8
	sia	7	geograafia	6
	laieneb	6	muuseumi	5
	tervishoiu	5	sia	3
	sotsialistliku	5	sotsialistliku	3
	poeedilt	4	jt.	3
3. Eraldi silbi moodustav ük-sikvokaal määrata	peaasi	10	ideeline	6
	asutuste	5	osakonna	3
	õpinguid	5	asutuste	3
			jt.	3
4. Konsonandi vale paigutamise	tran/sporditi	2	bi/bliograafia	12
	pik/a	2	tran/sporditi	3
	õp/inguid	2	pik/a	3
	jt.	2	õp/inguid	1
			teo/ste	1
		jt.		

jäänud vead on juhuslikku laadi: kord peetakse klusiilideks ž-d, kord teisi helilisi konsonante.

Konsonantühend.

Beldatavaid eksimusi lj, dj jt. säärastes ühendites ei olnud, kuigi VIII klassi õpilastest ükski ei määranud j konsonandiks. Vt. tabel 2.

Peamiseks veaks: e i e r i s t a t a k o n s o -
n a n t ü h e n d i t pikast konsonandist (V kl. 15%, VII kl. 41% (!) õpilastest).

Tüvevokaal.

Katse tehti ainult VIII klassis. Kõige rohkem vigu on põhjustanud tüvevokaali määramiseks t a v a l i s e l t antav reegel: tüvevokaali saame genitiivist. Õigem oleks tüvevokaal leida partitiivi järgi, kui see aga on konsonanttüveline, alles siis genitiivist, nagu seda soovitabki õpik.² Nii saadi tüvevokaaliks sõnades saag, pood e pro i (vt. tabel 3). Ülejäänud vead on tekkinud lihtsalt teadmatusest: tüvevokaaliks on määratud n o m i n a t i i v i l ö p u v o k a a l v ö i g e n i t i i v i I s i l b i I v o k a a l.

Sisehäälikud.

Kalduetakse absolutiseerima sisehäälikute määramise p e a r e e g l i t: sisehäälikuiks peetakse häälikuid pearõhulise silbi vokaalist järgmise silbi vokaalini. Seetõttu pole sisehäälikuid määratud rahvusvaheliste sõnade j ä r g - s i l b i s, mille pearõhk on aja jooksul siirdunud I silbile, kuid järgsilbi häälikute välde on muutuv või sõna lõpeb pika vokaali või diftongiga, aga ka eesti oma astmevaheldus-

² N. Remmel, J. Valgma, E. Riikoja, Eesti keele grammatika keakkooli VIII-X klassile, Tallinn 1957, lk. 48.

Tabel 2.

Vead konsonantühendi määramisel.

V klass				VIII klass			
Õige	V a l e			Õige	V a l e		
	Pikk konsonant (-tt) määratud konsonantühendiks	Järgsilbis määrata (kontsert, aegsasti, soodsalt)	Määrata		Pikk konsonant (-tt) määratud konsonantühendiks	Järgsilbis määrata (kontsert, aegsasti, soodsalt)	Määrata
63%	15%	12%	10%	44%	41%	10%	5%

Tabel 3.

Tüvevokaali määramine.

Õpilasi	Õigesti	V e a d		
		Gen. järgi	Nom. lõpu järgi	Gen. I vokaal
		pood, saag	rohi, hani, padi, ahi, nimi	lugu, rida, pood
29	10	14	9	3

Tabel 4.

Sisehäälikute määramine.

V kl. (32 õpil, 1 õpil. jättis tegemata)				VIII kl. (26 õpil., 3 õpil. jättis tegem.)			
Tüüp	Näide	Oi- ge	Va- le	Näide	Oi- ge	Va- le	
1	2	3	4	5	6	7	
1. Rahvusvahelised sõnad pearõhuga sõna I silbil	kongressile	-	32	kontserdile	-	26	
	kontserdile	-	32	kongressile	1	25	
	papagoi	-	31	papagoi	1	25	
2. Rahvusvahelised sõnad pearõhuga järgsilbil	naturalistidel	-	32	kontroll	5	21	
	ankeedi	2	30	ankeedi	7	19	
	kontroll	2	30	naturalisti- del	8	18	
	geograafiast	4	28	geograafiast	9	17	
	pioneeride revolutsioon	4 4	28 28	geograafiast revolutsioon	13	13	
3. Astmevaheldusliiku liitega sõnad	kirjanikud	-	32	elanikkonna	1	14*	
	elanikkonna	-	27	kirjanikud	9	17	
4. Vead silbitamise tõttu	käia	10	22	käia	11	15	
	jõuab	13	19	jõuab	11	15	

* - ülejäänud õpilased pidasid sõnu elanikkonna ja papagoi liitsõnadeks ja määrasid sisehäälikud mõlemas osas.

like liidetega sõnus (vt. tabel 4, p. 1; 3).

Et pearõhk langeb eesti oma sõnades I silbile, siis tihti ei panda tähelegi, et paljudes rahvusvahelistes sõnades asetseb pearõhk järgsilbil, kus tuleks määrata ka sisehäälikud (vt. tabel 4, p. 2).

Astmevaheldus.

V ja VIII klassis tehti erinevad katsed. Et morfoloogia õpetamiseks piisab vahetegemisest astmevaheldusliku ja astmevahelduseta sõna vahel, siis VIII klassis ei lastud antud sõnu enam liigitada laadi- või vältevahelduslikeks ega määrata tugevat või nõrka astet.

V klassis oli katse peamiseks ülesandeks astmevahelduslike sõnade liigitamine l a a d i- või v ä l t e v a h e l d u s l i k e k s. Et seda teha, peavad õpilased ikkagi eristama astmevahelduslikke sõnu astmevahelduseta sõnadest, seega annavad andmed võrrelda VIII klassis tehtud katse tulemustega.

1) g, b, d : k, p, t vaheldust (pika vokaali või diftongi järel) peetakse laadivahelduslikuks astmevahelduseks, näit. 3o õpilasest määrasid nõnda 4 õpilast sõnades suikunud, kraabib, heidab, 3 õpilast sõnas koopale, 2 õpilast sõnades sporidile, paikadelt, tõukavad. Mõjustada võib siin g, b, d ja k, p, t erinevus kirjapildis, kusjuures g, b, d muutumist k, p, t-ks peetakse esimeste kaoks. Tulemusena määrataksegi sellise vaheldusega sõnad laadivahelduslikeks. Kõige markantsemalt osutab kirjapildi mõjule ühe õpilase näide: oks:ogsa:oksi (laadivaheldus).

k, p, t : kk, pp, tt vaheldust peetakse seevastu aga älati vältevahelduseks (ruttab, ripuvad, käpad, kattega, tõke, nutt, kukk, rukis, õppima).

2) Laadivahelduslikku sõna nõrgas astmes (assimileerunud vorm) peetakse vältevahelduslikuks, näit. linnud (9 õpil. 3o-st), rännanud (4 õpil.), tunnid (3 õpil.), sammalt (2 õpil.)³

³ Samu vigu on märkinud V. Rehema oma diplomitöös "Astmevaheldus eesti keeles ja selle käsitus koolis", Tartu 1959, lk. 104-106.

Viga võib olla tekkinud lihtsalt vältevahelduslike sõnade analoogial, olid ju välde ja aste määratud õigesti.

3) Tugevas astmes laadivahelduslik sõna tunnistatakse vältevahelduslikuks, näit. lehti (3 õpil.), tuhk (3 õpil.), puhkab (1 õpil.).

Ilmselt on astmevahelduse põhjalikum käsitlemine V klassis üleliigne. Pole ju mõtetki V klassi õpilasele, kelle abstraktne mõtlemine on piiratud, selgitada laadi- ja vältevahelduse erinevust. Sõnade tüüpkondadesse liigitamisel piisaks astmevahelduslike ja astmevahelduseta sõnade eristamisest välte muutumise kaudu (punane:punase; lugeda:loen; sepa:seppa), kusjuures antakse ka juhud, mis astmevahelduse alla ei kuulu (tulla:tulen jt.). Laadi- ja vältevahelduse tundmine nõuab rohkem üldistamisoskust kui nominatiivi, genitiivi ja partitiivi või da-infinitiivi ja preesensi 1. pöörde võrdlemisega selgitada, kas välde on muutuv või mitte, määrates sellega sõna astmevahelduslikkuse. G. Laugaste ühes oma artiklis kirjutab, et V klassis raisatakse palju aega eale mitte-
vastavaks tööks, kuigi hiljem võiks saada vähema ajakuluga palju paremaid tulemusi.⁴

Astmevaheldusetus ja astmevahelduslikkus.

Vead võib jaotada kahte suurde gruppi: astmevahelduseta sõna on määratud astmevahelduslikuks ja vastupidi.

Ilmselt pole küllaldaselt peatunud neil häälikumuutustel, mida ei tule pidada astmevahelduseks (vt. tabel 5):

- 1) gemineerumine illatiivis, näit. pessa (V klassis on põhjenduseks toodudki pessa:pessa);
- 2) ne:se vaheldus, näit. magamine.

Muude juhtude kohta võib leida näiteid V. Rehemaa tööst. Nii peetakse astmevahelduseks vahevokaali väljalangemist number-tüüpi sõnades, näit. pappel:papli ja vokaalide muutust sõ-

⁴ G. Laugaste, Keele ja kirjanduse asendist uues koolisüsteemis. - "Edasi" nr. 244, 14. XII 1958, lk. 1.

Tabel 5

Astmevahelduseta sõna määratud astmevahelduslikuks.

V kl. (30 õpil.)		VIII kl. (29 õpil.)	
Sõna	Valesti	Sõna	Valesti
puhub	4	puhub	15
magamine	2	magamine	1
pesa	2		

Tabel 6

Astmevahelduslikud sõnad määratud astmevaheldusetuiks.

V kl.		VIII kl.	
Sõna	Valesti	Sõna	Valesti
otsisime	6	kirjanikud	11
suikunud	3	sajab	11
rännanud	2	otsime	11
sammub	2	õu	11
sammalt	2	sammub	8
mängivad	2	kiikuda	7
sajab	1	rännanud	7
jpt.		loomad	7
		jt.	

nas tooma:tuua.⁵

V klassi tulemused on tunduvalt paremad, mis on ka mõistetav: V klassis tehti katse vahetult vastava teema läbivõtmise järel.

Kõige rohkem on tunnistatud vältevahelduslikke sõnu astmevaheldusetuiks (vt. tabel 6). Kõiki üksikeksimusi aga pole võimalik liigitada. Sõnade õu, sajab, suikunud väär määramise aluseks võib olla murdekeel; kirjanikud puhul ei tunta sisehäälikuid liitest (vt. tabel 4). Teatud häälikud häälduvad ümbritsevaist teravamalt, mis võib põhjustada vale vältetaju (näit. s): otsisime.

Seega takistab astmevahelduse õiget määramist õpilaste murdekeelne kõnepruuk, sisehäälikute vale määramine, väär vältetaju.

Õpilaste vältetajumine.

Üks olulisemaid eelteadmisi, üks tähtsamaist eeldustest morfoloogia ladusaks käsitlemiseks on kindlasti õpilaste vältetajumise oskus. Välte määramine oleneb suurel määral hääldamisest.

Juba praktikal pani töö autor mitmel korral tähele ebaoiget hääldamist. Näidete analüüsimisel selgus, et enamik vigu tehti astmevahelduseta II- ja III-välteliste sõnade hääldamisel. Olgu siin toodud mõningad näited, kus tajuti ebamäärast vältust: töökas, ausat, kaashäälik, reegel, kuulsaid, kaitsva, sööme, korsten, kaamel, raadio, delta jpt. Kolmandas vältes olev sõna hääldati lödvemalt, II ja III välte vahepealselt, teises vältes olev sõna kuuldus pikemana.

Välte määramine sisemise ja auditiivse kuulmise järgi.

Õige häälduse ja välte määramise kohta tehti terve rida katseid Tartu VIII Keskkooli VIII klassis.

⁵ V. Rehema, op. cit., lk. 125.

Katseteks kasutati nelja õpilast EK, RP, MN, P, kusjuures EK ja P olid välte määramisel tugevamad. Katseteks valiti opositsioonipaarid (II ja III välde) astmevahelduseta ja astmevahelduslikest sõnadest, saades niimoodi sõnanelikud (mõnel juhul ka kolmikud). Vastavaid sõnu kasutati lausetes, püüdes asetada nad võimaluse korral lauserõhutusse asendisse, sest üksikult hääldatavates sõnades on häälikute kestus tunduvalt erinev kontekstis hääldatuist.⁶

Katsed tehti järgmiselt: 4 õpilast määrasid kogu tekstis iga sõna välte sisemise kuulmise järgi. 3 nädalat hiljem määrati samas tekstis sõnade välde eksperimentaatori ettelugemise järgi. Loeti normaalses tempos, ilma igasuguse rõhutamiseta.

Töö autorit huvitas peamiselt välte määramine valitud kolmikutes-nelikutes. Saadud tulemused on kantud tabelisse 7.

Nagu tabelist nähtub, on välte määramisega raskusi olnud just rahvusvahelistes sõnades, kus II välte asemel on fikseeritud III välde: laatsaretis (4 korda), eetiline (2 korda), kriitika (2 korda), gooti (2 korda), troopika (2 korda), eepika (2 korda), turbo (3 korda), aga ka eesti oma astmevahelduseta sõnades: kiitsakas, saastane, saadik (kõiki 1 kord).

Kolmandavärtelisi sõnu määrati teisevärtelisteks: küttes, raadio, pakkumine (kõiki 1 kord).

Väära märkimist tuli ette astmevahelduslikeski sõnades, kuid vähemal määral.

Tulemused paranesid, kui samas tekstis määrati välde eksperimentaatori ettelugemise järgi (vt. tabel 7). Kõige rohkem vigu tegi ka auditiivse kuulamise järel RP, ent teda iseloomustati kui välde halvasti tajuvat õpilast. Võib järelda, et õpilased nn. seesmise kuulmise järgi tihti ei suuda välde eristada. Sellepärast võikski kasutada välteõpetamiseks magnetofoni: lasta õpilasel kuulata lindilt tema enda hääldatud sõnu ja määrata seejuures välde. Õpilaste vältetaju para-

⁶ G. Liiv, Eesti keele kolme vältusastme vokaalide kestus ja meloodiatüübid. -"Keel ja Kirjandus"nr. 7, 1961, lk. 414.

Välte määramise vead võrrelduna hääldusvigadega.

Sõnad	Määratud seesmise kuulmise järgi				Määratud auditiv- se kuulmise järgi				Hääldus- vead	
	MN	RP	EK	P	MN	RP	EK	P	EK	RP
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
laatsaretis	III	III	III	III				III		
raatsiksin		III								
raatsinud										
ratsu										
ratsa										
patsi (gen.)										
patsi (part.)										
kiitsakas			III							
piitsa (gen.)		III								
piitsa (part.)										
teiste										
meister										
seisti		II								
saastane		III								
aastane										
saasta (gen.)				III						
saasta (part.)										
pasta										
kastan (subst.)										
(sa) kasta										
kasta										
leksikonist										
eksam							II			
keksib										
keksida										
taskus										
maski (gen.)										
maski (part.)										
kütkestav										
kütkes	II									
kütke (nom.)										
kütke (illat.)										
taktikas										
aktus										
taktis										
takti (part.)										
saadik			III							

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
raadio		II					II			
laadin										
laadima										
eetiline		III	III		III	III				
eeter										
keetis										
kriitika		III	III			III				
kiitust										
gooti		III	III			III				
ootusi										
kooti										
troopika		III	III			III		III		
oopus										
toopi										
eepika		III	III							
eepos							II			
seepi										
Pauka										
paukumine		II								
pauku		II								
ordu										
kordamine										
kordan				II						
karbonaad										
tarbimine										
tarbe										
turbo	III	III	III							
kurbus										
kurba										

Märkus:

/ - sõna tajuti lindilt pikemana;

~ - lühemana.

* laatsaretis - eksperimentaatori soovil määrati välde ka I silbis.

nemisele aitaks see palju kaasa.

Tehtud katsed on loomulikult ebapiisavad kategooriliste otsuste langetamiseks. Selleks oleks vaja märksa suuremal hulgal näitematerjali. Ent õpilaste häälduses on ülalmainitud tendents (astmevahelduseta sõnade ebamäärane hääldamine) siiski olemas. Et see aga ei ilmenud kirjas saajaprotsendilisel, on seletatav sellega, et välte kirjalikul määramisel hääldab õpilane sõnu hoolikamalt. Seda kinnitab järgmine katse. Sama tekst, mida kasutati kahe eelnenud vältekatse puhul, lasti kolmel õpilasel (MN, EK, RP) lugeda magnetofonilindile. Pärast analüüsi (ainult EK, RP) loetud teksti. Lindi kuulamisel ilmes normitud hääldusest kõrvalekaldeid (vt. tabel 7), millest suurem jagu oli põhjustanud ka välte vale märkimise kirjas. Kuid hääldamisel (lindile lugemisel) tehti rohkem vigu kui kirjaliku määramise esimesel katsel.

Alati aga ei tähenda õige hääldamine, et õpilane ka välte numbrilise väärtuse õigesti määraks. Nii hääldasid õpilased VIII klassis eesti keele tunnis real juhtudel sõnu õigesti, kuid määrasid välte ikkagi valesti, näit. bõliina, kraana, del-ta jt., või vastupidi, hääldasid valesti, aga määrasid õigesti (vt. tabel 7).

Eespool kirjeldatud katseistki võib märgata, et kõikumisi häälduses on eelkõige ikkagi astmevahelduseta sõnades. Ka astmevahelduslike sõnu hääldatakse vahel murde mõjul või muul põhjusel valesti. Selliseid näiteid on aga märksa vähem.

Samade sisehäälikutega sõnade astmevahelduseta ja astmevahelduslike opositsioonipaaride sisehäälikute absoluutsete keastuste võrdlemiseks tehti katseid ostsillograafil, millest lühidalt allpool.

Teoreetiline kirjandus eesti keele väldete olemusest.

Kui seni eesti keeles tunnustati häälikute eri vältusastmeid eri foneemidena⁷, siis tänapäeva fonoloogilises kirjandu-

⁷ P. Ariste, Eesti keele foneetika, Tallinn 1953, lk. 102.

ses on selles seisukohas tehtud teatud korrektiive⁸, mida on põhjustanud mõiste "foneem" sisu muutus⁹.

Omaette probleemiks on muidugi see, mida me tegelikult välte all mõtleme. Traditsiooniliselt on käsitletud välde kui ainult sõna eri kestuste opositsiooni (kontrasti). N.S. Trubetzkoy peab välte eristajaks intonatsioonikontrasti¹⁰, mis iseenesest on eri välteastme juures vaid foneetiliseks kaasnähtuseks. R.T. Harma, opereerides rõhuga, tunnustab eesti keeles kahte välde.¹¹

Tuleb siiski õigeks pidada seisukohta, et I, II ja III välteastme omavahelised suhted pole samaväärsed. V. Tauli väidab, et I ja II välte opositsioon on erinev II ja III välte opositsioonist.¹² Kõige paremini kinnitavad V. Tauli oletust G. Liivi eksperimentaalfoneetilised katsed, mille põhjal ta jõudis järeldusele, et vahed II ja III välteastme absoluutse kestuse näitajate vahel on märksa väiksemad kui I ja II välteastme vahel (I:II:III=1:1,72:2,02; II:III=1:1,18, I:II=1:1,72)¹³. G. Liivi tajutestid tõestavad, et sõnavälte tajumisel pole oluline pearõhulise silbi vokaali pikkus, vaid esimese ja teise silbi vokaali pikkuse suhe eri välteis, kusjuures II ja III välte eristamisel etendab tõenäoliselt suurt osa erinev liitumus.¹⁴ Muidugi kõigist komponentidest, millest oleb see või teine välde, on otsustava tähtsusega siiski sisehäälikute ajaline kestus, kvantiteet. Nii peab I. Lehiste sil-

⁸ I. Lehiste, Segmental and Syllabic Quantity in Estonian. - American Studies in Uralic Linguistics, Bloomington 1960, lk. 24

⁹ Roman Jakobson, Morris Halle, Grundlagen der Sprache, Berlin 1960, lk. 18; E. Haugen, Phoneme or prosodeme. - "Language" 25, 1949, lk. 278-282.

¹⁰

¹¹ R.T. Harma, A Descriptive Grammar of Estonian, Chicago 1960, lk. 157

¹² V. Tauli, The Origin of the Quantitative System in Estonian. - SUSA 57₃, Helsinki 1953-54.

¹³ G. Liiv, op. cit., lk. 421, aga ka I. Lehiste, op. cit., lk. 63.

¹⁴ G. Liiv, op. cit. - "Keel ja Kirjandus" nr. 8, 1961, lk. 486-488.

bi välte määramisel otstarbekaks silbi häälikute kvantiteeti.¹⁵

Pearõhulise silbi ühele või teisele pikkusastmele vastab kindlas proportsioonis rõhutu silbi vokaalide kestus.¹⁶ Keele tsentralisatsiooni põhimõtte¹⁷ järgi pearõhulise silbi pikkusest oleneb rõhutu silbi pikkus, mis on, nagu G. Liivi andmeil juba näidati, kindlas suhtelises sõltuvuses. Seepärast tuleb mõningal määral usaldada ühesuguse silbistruktuuriga II ja III vältusastme opositsioonid ainult ajalisel teljel.

Katse metoodika.

Katseks tarvitati sama teksti samade opositsioonikolmikute-nelikutega, millest oli juttu ülalpool (vt. tabel 7). Astmevahelduseta ja astmevahelduslikud sõnapaarid on valitud ühesuguse sisehäälikute struktuuriga (VVC_1C_2 ; VC_1C_2 ; $VVCC$; V_1V_2CC , s.o. $VVC_1C_2:VVC_1C_2$ /astmevahelduseta/ - $VVC_1C_2:VVC_1C_2$ /astmevahelduslik/), et vältida vokaalide spetsiifilise kestuse, aga ka järgneva erisuguse konsonandi mõju sisehäälikute absoluutsele kestusele.¹⁸

Heli lasti ostsillograafi magnetofonilindilt. Ekraanil mõõdeti vastavate sõnade sisehäälikute pikkust sentimeetrites. Erinevalt on vältusastmeid mõõtnud I. Lehiste, kes kvantiteedi määramisel lähtus silbist (syllabic quantity), arvates siia I silbi vokaale ja sellele järgneva geminaatkonsonantide esimese osa, näit. /a.le/, /lõu.na/, /u:t.:e/, /väik.:e/ jt. tüübid.¹⁹

Mõõtmiseks polnud võimalik kasutada millisekundijaotust, sest kasutatud ostsillograafil oli ajajaotus (50 Hz sageduse

¹⁵ I. Lehiste, op. cit., lk. 24.

¹⁶ G. Liiv, op. cit. - "Keel ja Kirjandus" nr. 7, 1961, lk. 424.

¹⁷ P. Ariste, Hiiu murrete häälikud, Tartu 1939, lk. 29.

¹⁸ G. Liiv, op. cit., lk. 417-423; aga ka I. Lehiste, op. cit., lk. 26, 51.

¹⁹ I. Lehiste, op. cit. lk. 53-55.

puhul) ainult 0,01 sek. täpsusega.

Real juhtudel tekkis raskusi häälikute kvaliteedi eristamisel: polnud alati selgesti määratletav klusiilide eksplosioon (nn. mitme eksplosiooni korral hakati vokaali artikuleerimist mõõtma esimesest sellisest eksplosioonitaolisest võnkest); vokaalide ja r, l, s puhul oli piirdesegment paiguti raskesti eristatav.

Ostsillograafi puuduseks on see, et ekraani servad ei anna korralikult teravustada ja häälikud on kokkusurutumad kui ekraani keskel. See avaldab muidugi mõju pikema silbi-struktuuriga sõnade puhul, ent kokkusurutus peaks olema konstantne kõikides sellistes sõnades.

Ekraanil mõõdetud sõnad on fotografeeritud, osa fotodest on näidismaterjalina lisatud tööle juurde. Võrdluseks on mõõdetud fotodel ostsilogrammide sisehäälikute pikkused.

Katse tulemused.

Astmevahelduseta sõnade II välte sisehäälikute keskmine absoluutne pikkus 8 (7) sõnal oli 12,7 (9,5) cm, kusjuures III välte sisehäälikute keskmine pikkus 11 (11) sõnal oli 14,5 (11,3) cm (EK); vastavad keskmised RP-1 on 14,0 (9,9) cm ja 14,5 (10,2) cm, s.o. II ja III vältes olevate sõnade sisehäälikute absoluutsete pikkuste keskmiste mõõtarvude vahe vähenes veelti. Sulgudes on andmed fotodel tehtud mõõtmistest.

Astmevahelduslikes sõnapaarides oli II ja III välte absoluutsete pikkuste keskmiste vahe hoopis teravam: II v.: III v. 12,0 (8,6) : 16,4 (11,8) (EK) ja 13,8 (9,6) : 16,4 (11,6) (RP) (vt. tabelleid 8-11).

Kõige paremini selgub vahe, kui võrrelda II ja III välte astmevahelduseta ja astmevahelduslike opositsioonipaaride keskmiste mõõtarvude suhet. Astmevahelduseta sõnades oli suhe 0,87 (0,84) : 1 (EK) ja 0,96 (0,97) : 1 (RP) ning astmevahelduslikes sõnades 0,73 (0,72) : 1 (EK) ja 0,84 (0,82) : 1 (RP). Siit järeldub, et astmevahelduseta sõnade II välte absoluutne kestus läheneb III välte kestusele ja III välde läheneb teisele (vt. joonis).

Tabel 8

Astmevahelduseta sõnade II ja III välte pikkussuhe ost-sillograafi ekraanil tehtud mõõtmistel saadud andmete alusel.

Õpilane	Sõnade arv	II välde		Sõnade arv	III välde		Suhe
		Kogupikkus	Keskmine		Kogupikkus	Keskmine	
1	2	3	4	5	6	7	8
EK	8	101,4	12,7	11	159,7	14,5	0,87:1
RP	8	111,8	14,0	8	115,6	14,5	0,96:1

Tabel 9

Astmevahelduslike sõnade II ja III välte pikkussuhe.

1	2	3	4	5	6	7	8
EK	8	95,6	12,0	11	180,7	16,4	0,73:1
RP	8	110,3	13,8	8	131,5	16,4	0,84:1

Tabel 10

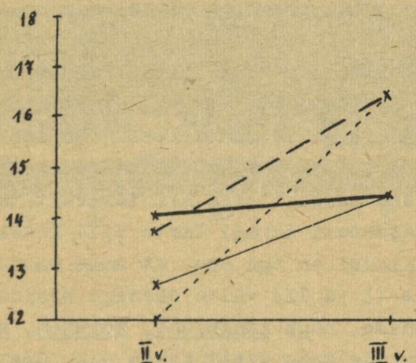
Astmevahelduseta sõnade II ja III välte pikkussuhe fotodel tehtud ostsilogrammide mõõtmiste alusel.

1	2	3	4	5	6	7	8
EK	7	66,3	9,5	11	114,5	11,3	0,84:1
RP	8	79,3	9,9	8	81,3	10,2	0,97:1

Tabel 11

Astmevahelduslike sõnade II ja III välte pikkussuhe
fotodel tehtud ostsillogrammide mõõtmiste alusel.

1	2	3	4	5	6	7	8
EK	7	60,3	8,6	11	129,4	11,8	0,72:1
RP	8	76,9	9,6	8	92,7	11,6	0,62:1

Pidevad jooned: astmevahelduseta sõnade II ja III
vältusastme keskmine absoluutne kestus (pikkus sen-
timeetrites);

katkendjooned: astmevahelduslike sõnade II ja III
vältusastme keskmine absoluutne kestus;

———— : informant EK,

----- : informant RP.

Joonis on tehtud tabelite 8 ja 9 andmete põhjal.

Põhjuseks võib olla see, et astmevahelduseta sõnades ei ole vältel tähendust eristavat funktsiooni, mistõttu ei pööratagi hääldusele vajalikku tähelepanu. Astmevahelduslikes sõnades on valde seevastu ainsaks tähenduse eristajaks ühe ja sama sõna eri vormides, seega hääldatakse vältusastmeid korralikumalt.

Kokkuvõtteks.

Õpetajad on ilmselt üle hinnanud õpilastel morfoloogia käsitlemiseks vajalike eelteadmiste taset. Lüngad eelteadmistes tekitavad raskusi morfoloogia õppimisel.

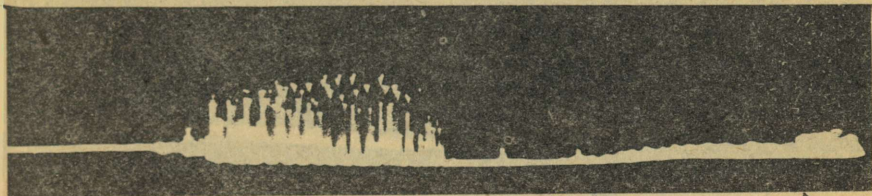
Õpilased tegid rohkesti vigu silbitamisel, klusiilide, konsonantühendite, tüvevokaali ja sisehäälikute määramisel. Vigade põhjusteks on tihti reeglite mittetundmine, peareegli absolutiseerimine.

Astmevahelduse käsitus võiks olla V klassis lihtsam (välja tuleks jätta õpetus laadi- ja vältevaheldusest).

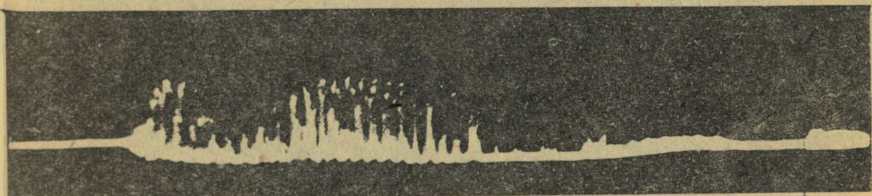
Palju vigu tehakse välte määramisel. Põhjuseks on õpilaste vale hääldus, eriti astmevahelduseta sõnades. See hääldamispruuk ei tarvitse muidugi olla nii teravalt tajutav kogu eesti keele alal. Katsetati ikkagi Tartu VIII Keskkooli VIII klassi õpilastega. Kindel on aga see, et sama nähtusega (astmevahelduseta sõnade II ja III välte ebaõige hääldus) on seletatav selliste sõnade, nagu kangelane, korsten, andekas jt. varieeruv hääldamine üle kogu eesti keele ala. Õpetajatel tuleb välte õpetamisel pearõhk sumata just astmevahelduseta sõnade õigele hääldamisele. Ei saa nõustuda sellega, et II välte õppimiseks on valitud tüübiks astmevahelduseta kalju.

Tundides võiks vältetaju arendamiseks kasutada magnetofoni.

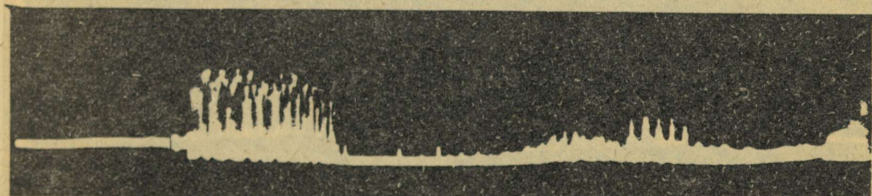
Kõikide nende eelteadmiste kindla omandamise järel võivad õpilased saavutada edu morfoloogiakursuse õppimisel.

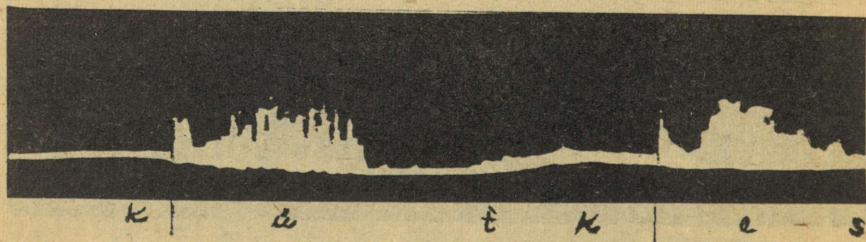
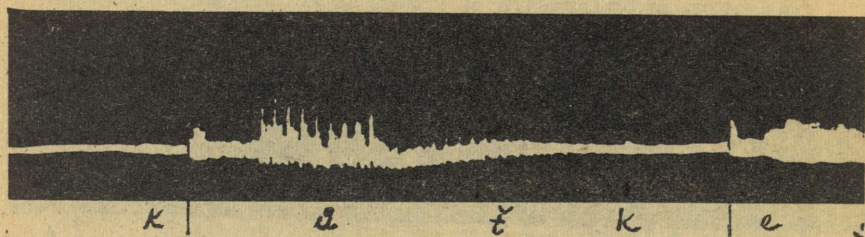
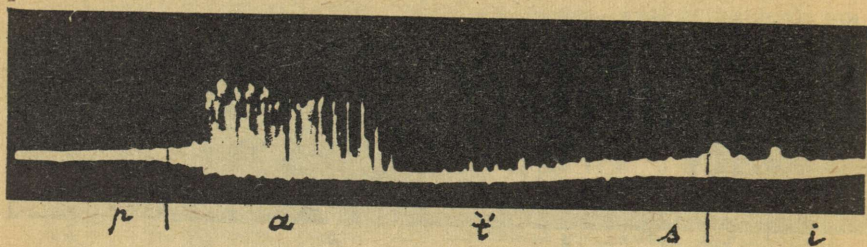
u a e s i

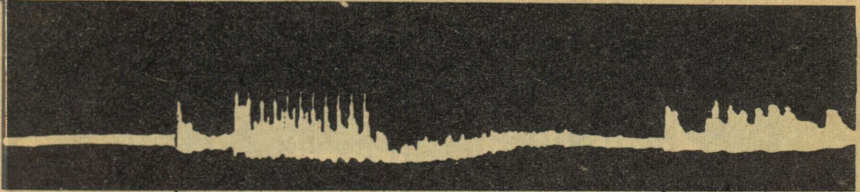

a r a e s a

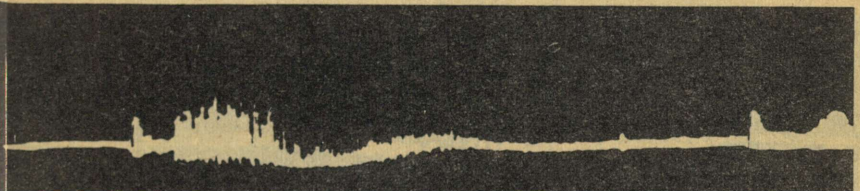

u a e s i r a

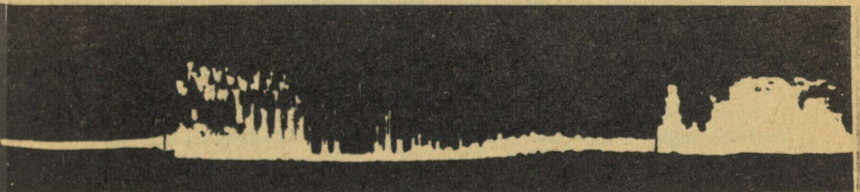

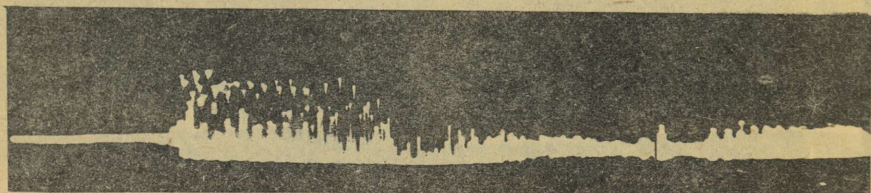
k | a | t̃ | k | è

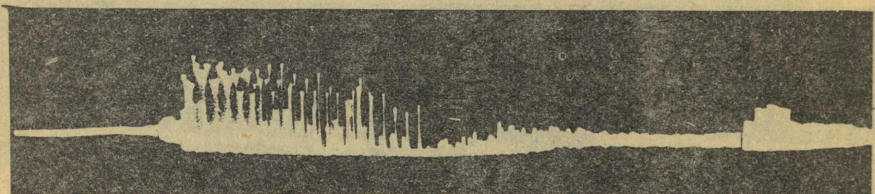
k | a | t̃ | k | e

p | a | u | k̃ | k | à

р | а и к к | и т

р | а и к к | и р

VERBI KÄSITLEMISE NÄITLIKUSTAMINE.

Silvi Kaasik

IV kursus

Juhendaja: G. Laugaste.

Igasuguse õpetamisprotsessi eesmärgiks on anda õpilastele uusi teadmisi ja oskusi. Sealjuures oleneb materjali meeldejäamine ennekõike selle lahtimõtestamise astmest. Mida selgemaks saab materjali iseloom, mida paremini seda õpilaste poolt mõistetakse ja suudetakse lahti mõtestada, seda paremini jääb see ka meelde.

"I.P. Pavlov näitas oma töödes, et kogu õpetamine seisab ajutiste seoste moodustamises, mis ongi mõte, mõtlemine, teadmine. Järelikult on õpetamisprotsess ajutiste seoste moodustamise protsess."¹ Õpetaja peab seega hoolitsema, et need ajutised seosed kujuneksid küllalt tugevad, küllalt püsivad. Sellest lähtudes tuleb aine selgitamiseks valida just sellised vahendid, mis võimaldaksid materjali sisu paremini avada. Tähtsat osa etendab siin näitlik esitamiskiis, mis kuulub didaktika põhiprintsiipide hulka.

Näitlik esitus ei taga mitte ainult paremat arusaamist aineast, vaid kindlustab ka selle täpsema ja pikemaajalise säilimise õpilaste mälus. Peale selle muudab näitlikustamine materjali õpilastele huvitavamaks. Huvi omakorda tagab tähelepanelikkuse. Koos esinedes soodustavad need mõlemad asjaolud õpetamise lõppeesmärgi saavutamist - uute mõistetete kujundamist õpilaste teadvuses.

Näitlikustamist õppeprotsessis tuntakse väga vanast ajast. Juba mõni sajand enne meie ajaarvamist toetuti sellele Hiina, Egiptuse, Kreeka ja Rooma koolides. Näitlikkuse häda-

¹ В.Н. Смирнова, Наглядное обучение орфографии в У классе, Москва 1955, lk. 55.

vajalikkust rõhutas Aristoteles, aga didaktilise printsiibi tasemele tõsteti see alles 17. sajandil tšehhi pedagoogi J.A. Komensky poolt, kes määratles näitlikustamist kui "õpetamise kuldset reeglit". Komensky mõtteid süvendasid ja arendasid edasi mitmed vene pedagoogid ja teoreetikud. Eriti väärib esiletõstmist V.G. Belinski. Viimane pidas näitlikustamist õppeprotsessis "...kõige hädavajalikumaks ja võimsamaks abiliseks..."².

Tunduvalt kõrgemale tasemele võrreldes eelkäijatega viis näitlikustamise tuntud vene pedagoog Ušinski, kes andis sellele psühholoogilise põhjenduse.

Ušinskil ei ole näitlikustamine mingiks universaalseks printsiibiks, vaid "...üks õpetamise tingimustest, mis kõrvuti teistega õpetaja juhendamisel kindlustab õpilastele täisväärtuslike teadmiste saamise"³.

Kaasaegne nõukogude pedagoogika lähtub näitliku esituse mõistmisel marksistlik-leninlikust seisukohast tunnetusteoorias, s.t. arvestab tunnetuse astmeid, meelelise kaemuse ja abstraktse mõtlemise osa tunnetusprotsessis ning vaatleb näitlikustamist ühe didaktilise põhiprintsiibina.

Kuigi lähenemisviis on õige, pole praeguses metoodikas siiski jõutud veel süsteemi loomiseni näitlikustamise kui teraviku osas.⁴ Puudub ühine käsitus näitlikustamise otstarbekusest ja kasutamise viisidest. Mõnikord on näitlikkuse piire püütud paisutada ülemäära laiaks. Omavahel vastandatakse nn. väline ja seesmine näitlikustamine, kusjuures viimase all mõeldakse muu hulgas ka õpetaja tavalist kujundilist kõnet.⁵

Pavlovi õpetus suuraju poolkerade koore analüütilis-sün-

² В.Т. Белинский, Избранные педагогические сочинения, Москва-Ленинград 1948, lk. 193.

³ В.Н. Смирнова, Наглядное обучение, lk. 10.

⁴ А. Коорт, Мõningaid küsimusi sõna ja näitlikkuse koostõõ alalt. - "Nõukogude Kool" 1956, nr. 10, lk. 581.

⁵ Sealsamas.

teetilisest tegevusest ning õpetus 1. ja 2. signaalsüsteemi koostööst tõstavad tähtsale kohale sõna ja näitlikkuse vastastikuse suhte õpetamisprotsessis.⁶

Kuni 1950. aastani lähtuti nõukogude psühholoogilises kirjanduses veel seisukohast, et tajuprotsessid toimuvad keelest lahus. See oli Pavlovi õpetuse otsene ignoreerimine.⁷

Tegelikus õppeprotsessis ei saa neid kaht asja kuidagi teineteisest lahutada. Olenevalt tunni tüübist, materjali laadist, õpilaste vanuseastmest jms. võib õpetaja seletuse ja näitliku esituse seos küll mitmeti varieeruda, kuid kumbki üksikuna võttes ei saavutaks soovitud eesmärki. Just sõna ja näitlikkuse õige seos tagab näitliku materjali kasutamise efektiivsuse.

Õppematerjali näitlikustamine soodustab õpilastel abstraherimisprotsessi. Olulist osa etendavad mitmesugused pildid ja skeemid. Siitsamast tuleneb ka vajadus näitlike vahendite varieerimise järele. Ühelaadiliste skeemide, jooniste vms. kasutamine muudab õpilased inertseks ja mõjutab sageli ebaolulisi tunnuseid pidama olulisteks või vastupidi. Nii tuleb loodetava kasu asemel lõppkokkuvõttes pigem kahju.

Igasuguse näitliku materjali kasutamisel peab õpetaja jälgima, et õpilased ei jääks peatuma ainult meeleliste kujutlustele, vaid läheksid edasi mõistete kujundamisele, antud eseme, asja või nähtuse olemusliku sisu tunnetamisele. Just siin on asendamatu õpetajapoolne sõnaline seletus, mis suunab õpilasi nähtusi omavahel võrdlema, oskama näha nii olulisi kui ebaolulisi tunnuseid ja nende vahel selgepiirilist vahet tegema.

⁶ ОПЫТ ИССЛЕДОВАНИЯ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СЛОВА И НАГЛЯДНОСТИ СЛОВА И НАГЛЯДНОСТИ В ОБУЧЕНИИ, Москва 1954, Ик. 23-24.

⁷ В.Н. Смирнова, Наглядное обучение, Ик. 56.

Keele grammatika käsitlemise kõige otsesemaks ülesandeks on kujundada lastes õiged keelelised harjumused. Et see on vajalik eranditult kõigile keeletarvitajaile, tuleb leida kõige efektiivsemaid teid ja meetodeid keelekõnemuste selgitamiseks. Kogemused näitavad, et sageli on vähese edasijõudmise peamiseks põhjuseks "...tundide mitteküllaldane, aga real juhtudel madal efektiivsus..."⁸.

Üheks mõjukamaks vahendiks ongi siin oskuslik näitlikustamine grammatikatunnis. See aitab palju kaasa seoste moodustamiseks üksikute keeleliste nähtuste vahel, teooria sidumiseks praktikaga. Näitlikustamine peab tagama: 1) aja kokkuvõtte tunnis, 2) elavat ainesituatsiooni, 3) õpilaste tähelepanu distsiplineerimist, 4) kindlaid üldistusi, 5) läbivõetud hõlpsamat kordamist, 6) hoiatavat ja parandavat eeskujut, 7) mitmekesiseid vorme iseseisva töö organiseerimiseks tunnis, 8) keelereeglite teadlikku omandamist, 9) õpilaste kõne arendamist.

Olenevalt materjali iseloomust ja esituslaadist, tunni tüübist ja eesmärgist võib grammatika õpetamisel kasutada küllaltki palju erinevaid näitlikustamisvahendeid. Kõige tavalisemateks nende hulgas võib pidada tabelleid, skeeme ja jooniseid.⁹

Tabelli põhiliikidena on tuntud a) loendavad e. statistilised tabelid, b) analüüsivad e. valiktabelid ja c) liikuvad tabelid.

Metoodilisest küljest on **s t a t i s t i l i s e d t a b e l i d** kõige sagedamini hoiatava iseloomuga. Nendes tuuakse õpiku materjalide põhjal kas kriitiliste ortogrammide või vormidega sõnu. Edukalt võib sellist tabelit kasutada näiteks tüüpikõnemustede käsitlemisel kriitiliste ja erandsõnade esiletoomiseks.

Nii uue aine käsitlemisel kui ka vana kordamisel etendavad tähtsat osa **a n a l ü ü s i v a d t a b e l i d**. Need

⁸ Пути достижения высокой успеваемости в школе, Москва 1954, стр. 12.

annavad võimaluse esitada reegel jagude kaupa, omandada see ositi ja ühendada seejärel sünteetiliseks tervikuks. Mõnikord aitavad sellised tabelid jõuda mitme üksikreegli lühidale üldistusele.

Universaalsete vahenditena on kasutatavad l i i k u - v a d t a b e l i d. Need on omal kohal nii uue aine selgitamisel, läbivõetu kordamisel kui ka kontrollimisel.

Tabelite kõrval tuleb arvestada grammatilisi skeeme. S k e e m on mingi nähtuse tinglik kujutamine, mis annab edasi selle nähtuse põhilised tunnused ja suhted.

Paratamatu on iga liiki skeemide kasutamine lauseõpetuse puhul. Võib piltlikult kujutada üksikute lauseliikmete omavahelist seost ja sõltuvust, põim- ja rindlause olemust, kirjavahemärkide süsteemi lauses. Skeemi koostab õpetaja tahvlile või esitab selle valmis kujul käsitahvilil. Aga skeemi võivad koostada ka õpilased ise õpetaja poolt antud kindla ülesande põhjal.

Skeemide esitamise ühe võimalusena tuleks tingimata arvestada f l a n e l l o g r a a f i a t. Kõige rohkem saaks seda tehnikat rakendada süntaksiküsimuste käsitlemisel, mis nõuavad eriti palju harjutamist.

Flanellograafia vooruseks on suur paindlikkus. Võib seoseid ümber tõsta, moodustada ühest skeemist teine, võib lause- te põhjal koostada skeeme ja vastupidi. Loova töö organiseerimisel on sellisel võimalusel suur tähtsus.

Flanellograafiat saab edukalt kasutada ka mõningate morfoloogiliste probleemide selgitamisel, näiteks sõnade tuletamisel, samuti tüüpikondade õpetamisel.

Flanellograafia vääriks koolides kahtlemata laiemat kasutamist, olles heaks varieerimisvahendiks teiste tavalisemate näitlikustamisviiside seas.

Mõnevõrra erinevad tabelitest ja skeemidest p l a k a t i d - värvilised joonised lühikeste tekstilõikude või üksik- sõnadega. Tarvilikud on nad eriti nooremal kooliastmel.

Spetsiaalsete näitlikustamisvahendite puudumise või vähesuse tõttu on koolides sageli kõige levinumaks näitlikustamise vormiks lühikesed ülestähendused tahvlile ja paralleelselt

sellega ka õpilaste töövihikutesse. Tahvli täitmine toimub vahetult materjali esitamise käigus, kusjuures vaatluse all olevad keelelised nähtused (lauseosa, sõna, sõnaosa, häälik vms.) tuakse esile analüüsiga üheaegselt kas allakriipsutuste, värvilise kriidi vm. abil.

Iga näitlik vahend, mis liiki ta ka iganes kuuluks, saavutab oma eesmärgi vaid siis, kui ta vastab kindlatele sisulistele, vormilistele ja tehnilistele nõuetele.

S i s u l i s e l t peab näitlik vahend arvestama järgmisi didaktilisi printsiipe⁹: 1) programmi raskemate osade valgustamist, 2) sisu vastavust õppeprogrammile, 3) materjali järjestikulis-loogilist esitust, 4) sisu ideelist suunitlust.

V o r m i l i s e s t k ü l j e s t on peanõudeks ilu ja lihtsus. Mingil juhul ei tohi vahendit näidetega üle kuhjata. Üksiksõnad on soovitatav kanda tabelisse üksteise alla, ühtlase, küllaldaselt jämeda šriftiga. Raskemate ortogrammide esiletoomiseks võib kasutada põhivärviast erinevat värvi. Ükskõikselt ei tohi suhtuda ka näitliku vahendi t e h n i l i s e k ü l g e. Õige kujundusega tabel treenib nägemise teravust ega pinguta silma.

Töökä näitliku vahendiga võiks arvestada järgmisi metoodilisi juhtnõure¹⁰: 1) tabeli materjali jälgida loogilises järjestuses, 2) järelduste tegemise käigus suunata õpilasi edasiselt võrdlema ja vastandama vahendis toodud üksikuid osi, 3) esialgu avada tabelis ainult peamine, 4) järelduste osa avada alles siis, kui õpilased on need ise juba formuleerinud, 5) kõik erandid anda pärast üldiste järelduste tegemist, 6) pärast tööd tabeliga lasta õpilastel tuua ise analoogilisi näiteid, mis tihti kirjutatakse täiendavalt vihikusse.

Näitliku vahendi koostamisel peab õpetaja silmas pidama,

⁹ Н.С. Поздняков, Методика преподавания русского языка, Москва 1955, lk. 41.

¹⁰ Sealsamas, lk. 139.

et kogu esitatud materjal oleks selline, mille mõistmiseks on õpilastel vajalike kujutluste baas juba olemas. Tabel muutub tarbetuks, kui õpilaste eelteadmistes on olulisi lünki.

Lõpuks peab ütlema, et kaugeltki pole õige seisukoht: mida rohkem on tunnis näitlikke vahendeid, seda parem. "Näitlikustamine pole õpetamise eesmärk, vaid vahend."¹¹

Ametlikus liinis on grammatika näitlikustamiseks Eesti NSV-s suhteliselt vähe ära tehtud. Teoreetilisi kirjutisi pole peaaegu üldse. Paari viimase aasta jooksul on ENSV Haridusministeeriumi poolt antud siiski välja kolm komplekti tabeleid koos kasutamishistega 1) häälikuõpetuse, 2) morfoloogia ja 3) süntaksiküsimuste kohta. Kuid esimene, mida neile tabelitele võib ette heita, on nende vähesus. Puudutatud on vaid mõnesid üksikuid grammatikaküsimusi, kusjuures suurem osa on täiesti kõrvale jäetud. Seega oleneb materjali näitliku esitamise tase koolis täiel määral aineõpetaja oma tahtest, oskusest ja initsiatiivist.

Näitlike vahendite valikul verbi õpetamisel eesti keele tundides peab arvestama verbile omast spetsiifikat. Viimane määrab, missugust näitlikku materjali antud küsimuse käsitlemisel kasutada, kuidas seda seostada õpetaja sõnalise seletusega ning missuguses tunniosas on ta kasutamine kõige õigustatum.

Verbi käsitlemine jaguneb kolme ossa: a) verbi olemus ja vormistik, b) tüüpikonnad, c) õigekeelsusprobleemid.

Iga alajaotus nõuab vastava iseloomuga näitlikke vahendeid. Et käesolevas töös on vaadeldud just tabeleid, siis tuleb siin arvestada nende mitmesuguseid tüüpe.

Verbi juurde asumisel peab silmas pidama, et igapäeva-

II Н.А. Константинов, А.Л. Савич, М.Т. Смирнов, Основные вопросы педагогики, Москва 1957, стр. 102.

ses kõnekeeles on tegusõna kõigi oma vormidega õpilastele tuntud ja kasutatav. Õpetaja ülesandeks on siduda teooriat praktikaga, juhtida õpilasel kogemuse juurest ka vastava teooria tunnetamisele ja õpetada neid kaht asja omavahel siduma. Seda eesmärki jälgides peavad siin kasutatavad tabelid sisaldama küllaldaselt lausenäiteid. Kui nende varal on jõutud verbi defineerimiseni, ta olemusliku sisu avamiseni, tulevad järgmise etapina vaatluse alla üksikud kategooriad eraldi (tegumood, kõneviisid, pöörded, ajad). Ka need on lastele kõnekeelest juba tuttavad, ainult nad ei oska teadlikult tähelepanu pöörata vormikategooriate üksikutele tunnustele ega neid nimetada. Seetõttu säilib ka siin vajadus mitmekesiste lausenäidete järele, kus selgitatavad vormid esineksid kindlas süntaktilises seoses.

Et tegusõna vormistik on võrreldes noomeniga palju rohkem kearvulisem, siis etendavad väga tähtsat osa tabelid üksikute vormitunnuste kohta. Aga neid on soovitatav tarvitada kinnistamiseks, s.t. alles siis, kui klass on juba omapoolsed järeldused teinud.

Kordamisel tulevad arvesse ülevaatlikud koonddabelid, kuhu on eri lahtritesse kantud mitu vormirühma koos oma tunnustega. Sellega saavad õpilased võimaluse võrrelda kategooriaid omavahel, siduda neid üksteisega kindlasse süsteemi. Et need on kõik üksikult juba selgeks õpitud, on tabelite kasutamise korral segiajamise oht väiksem ja süsteemi tunnetamine hõlpsam (vt. tabel nr. 3,4).

Verbi tüüpkondate juurde üle minnes vajab kordavat selgitamist tüüpkonna ja tüüpsõna mõiste, sest verbi puhul on tunnuste määramine erinev noomeni käsitlusest. Ilma pikema ajakuluta saab vastavasisulise tabeli abil klassile näidata, mis on tüüpsõna ja kuidas seda rakendada. Selleks tuleb koostada tabel peavormidega mingist tüüpsõnast, sinna kõrvale anda hulgaliselt teisi sellesse tüüpkonda kuuluvaid sõnu. Õpilaste ülesandeks jääb moodustada nõutavaid vorme tüüpsõna esekujul ka ülejäänud sõnadest.

Eraldi iga tüüpkonna vaatlemisel on kõige sobivam kasutada l õ p e t a m a t a t a b e l e i d . Tüüpkonna tunnu-

sed jäävad klassil enda tuletada. Otstarbekas on need siiski pöördel ära tuua, et nad kinnistamise järgus võiksid õpilaste järeldustele otseseks tõenduseks olla (vt. tabel nr. 21, 22, 24, 26, 30).

Unustada ei või ka kriitilisi sõnu, vorme ja erandeid. Need tuleb esitada eraldi tabelis või muu materjali hulgas esile tõsta allakriipsutuste või värviliste ortogrammidega. Erandsõnad õpitagu aga tingimata pähe. Vt. tabel nr. 10, 15, 16, 18, 19, 20, 25, 27).

Hoiatavaid ja korrigeerivaid tabeleid läheb vaja tegusõna käsitlemise lõppjärgus, seoses õigekirjutusega (vt. tabel nr. 32, 33, 34, 35). Tabelid on kõige mõeldavam üles ehitada liikuvatena või kaetutena. Ettevaatust nõuab võrdlevate tabelite kasutamine, sest siin kaasneb paratamatult kahe võimaluse segiajamise oht.

Järgnevalt esitatakse väikseformaadiliste skitsidena rida näidistabeleid, mida võib kasutada verbi käsitlemisel 8-klassilise kooli VI klassis antud ainelõigu arusaadavamaks ja huvitavamaks tegemiseks. Neid võib kasutada seinatabeliks suurendatult, viia klassi käsitahvlil või vahel ka töö käigus kujudada klassitahvlile.

Selgitusi tabelite iseloomu, kasutamiskoha ja eesmärgi kohta annavad vastavad numbriga märgitud kommentaarid.

Esitatav tabelmaterjal verbi näitlikustamise kohta ei ammenda kaugeltki kõiki võimalusi, mida antud ainelõik pakub, vaid toob ära ainult mõningad juhud. Näitliku vahendi saab aga valmistada peaaegu kõigi üksikküsimuste, samuti ka kordavalt tervete ainelõikude kohta.

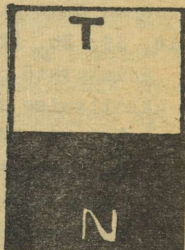
Näitlikustamise juurde võiks arvata ka praktilise tegevuse organiseerimise mitmesugused võtted keeleõpetuse tunnis, kus terve klass on rakendatud tööle tihendatud korras. Et selline töövorm nõuab väga kiiret, otse mehhaanilist reageerimist küsimustele ning peab tagama oskuste kujunemise vilumusteks, võib seda tinglikult nimetada drilliks.

Tegusõna käsitlemisel saab drilli edukalt kasutada verbi vormistiku selgitamisel, suures osas aga ka tüüpikondade juures. Allpool esitatakse mõningaid võtteid, mida võib tegusõna õpe-

tamisel silmas pidada.

Tegusõna mõiste selgitamisel tekib olukord, et tunnis saavad õpilased näiliselt asja selgeks, aga hiljem ei osata verbe siiski ära tunda. Enne verbi on 6. klassis käsitletud noomenit. Olekaki otstarbekas lasta igal õpilasel valmistada endale lipik, kus ühte otsa on valgele taustale kirjutatud mustaga T(egusõna), teisele aga mustale pinnale valgega N(i-misõna). Tunni lõpus esitab õpetaja klassile rea nimi- ja tegusõnu. Õpilased reageerivad lipikute tõstmisega, kusjuures õige vastus on asetatud ülespoole.

Samasugused lipikud võib valmistada tegumoodide ja kõneviiside jaoks. Ka käändeliste ja pöördeliste vormide harjutamiseks sobivad lipikud.

Tegijanime võidakse segi ajada da-tegevusnimega, eriti käib see selliste sõnade kohta, kus hääldus on neis vormides ühesugune. Siin võib õpetaja tuua lausenäiteid, kasutades nimetatud vorme. Tegijanime korral tõstavad õpilased käe, da-tegevusnime puhul aga mitte.

Minnes tüüpikondade juurde, on vaja korrata astmevaheldust. Õpilased võivad küll mäletada reeglit, kuidas määrata tegusõnade astmevaheldust, kuid õige tihti ei osata seda praktiliselt kasutada. Siin on reegli veelkordse selgitamisega siiduda harjutamist. Lipikutel olgu üks ots punane, mis tähistab astmevaheldust, teine aga valge. Üks õpilane tuleb klassi ette, küsib 4-5 sõna. Teised vastavad sedelitega. Siis küsib järgmine jne.

Võib rakendada ka pingiridadevahelist võistlust. Õpetaja annab lause, kust tuleb välja otsida näiteks kõik astmevahelduslikud sõnad. Rida, kes selle ülesandega kõige enne toime tuleb, on võitnud. Ülesannet võib mitmeti varieerida.

Tüüpsõnade määramisel saab kasutada õige mitmesuguseid drillivõtteid. Igal juhul tuleb arvesse võistluslik moment. Õpetaja annab näiteks ülesande leida kindlat tüüpi sõnu spordi, kirjanduse, kino, fotoasjanduse vm. alalt. Kes leiab rohkem, on võitnud. Võib rakendada nii individuaalset kui rühma-

võistlust.

Ka nii on mõeldav, et iga rühm valib endale 1-2 esindajat. Viimased vastavad terve rühma eest.

Drill etendab tähtsat osa klassi aktiveerimisel. Tööle on rakendatud enam-vähem kõik õpilased. Drillivõtteid on õige mitmesuguseid. Kõik oleneb õpetaja nupukusest.

Tegevused

T1

1. Koolis õpivad lapsed lugema ja kirjutama.
2. Kirjutati harjutust.
3. Poiss luges huviarvat raamatut.
4. Välgas paistab päike.

Pöördelised vormid

T2

Ilse kirjutab korralikult.
Arja kirjutab üle serva!
Ma kirjutan harjutust.

Ants kirjutab sõbrale kirja.
Mida sa seal kirjutasid?

Vanasti kirjutati hanesulega.
Nüüd kirjutatakse sulle ja plüat-
siga.

Tegevuse sõna vormid

T3

Ollesive

-b, -va-, -nese

Minesive

a) eeltesminevive

-si-, -s, -i

b) täiesminevive

olema (ole) + -nud, -tud

c) ennesminevive

olema (elhtm) + -nud, -tud

Kõneviisid

	Punnused	Ajad
Kindel no.	—	olevix lihtminevix täisminevix enneminevix
Tingiv no.	-es, -esi-	olevix täisminevix
Käsniv no.	-nu, -ne -gu, -ge	olevix täisminevix
Kaudne no.	-sat	olevix täisminevix

Pegusõna käändelised vormid

1. ma-tegevusnimi

- (käes) pesema : sisseütl. "Küsimus?"
 (on) pesemas : seesütl. Punnus?
 (tuli) pesemast : seestütl.
 (ära ole) pesemata : ilmaütl.

2. da-tegevusnimi

- kirjutada
 kirjutades : seesütl.
 Arno tuli jostas tuppa.
 Kirjutades istu sirgelt!

3. Keskõnad

- a) o-kesksõna : luges pois
ka-kesksõna : leetas maamat
 b) nu-kesksõna : langesid leht
ku-kesksõna : leetas maamat

Olesivien kesksõnad

	-v(a)		-tav(a), -dov(a)
õppima	õppivad (lapsoi)	õpitakse	õpitavad (tantsud)
kaevama	kaevavad (maos)	kaevatakse	kaevatavad (kraav)
Luqema	lugavad (peins)	loetakse	loetavad (naamat)
Laulma	laulavad (lind)	Lauldakse	lauldavad (laul)

Minesivien kesksõnad

saakuvad (mükaline)	loetakse (naamat)
Ranguvad (leht)	ringutavad (mim)
võisuvad (võimlaja)	lauldavad (laul)

-nud ja -nu, -tud ja -tu

1. Väistlustel esinevale tulnud poiss on meie klassist.
2. Laakunud külalisi tutvustati noosõelajale.
3. Värsin haigestunud sõbrale lillid.
4. Loetud raamat oli huvitav.
5. Oodatud külalisi ei tulnudki.
6. Mall jutustas teistele nähtud filmist.

TEONIMISÖNAD

õppima
lubama
lugema
andma

ÕPPIJA

ÕPPIMINE

Tegijanimi
(kes? mis?)
-ja

Teonimi
(mis?)
-mine

Kas- ja või-a?

näma
määma
käima

kes? mis?
vija
miiija
käija

mida teha?
vial
määha
käia

Moodusta tegijanimi!

lugema	luges	lugeja
kirjutama	kirjutas	
sulgema	sulges	
tulema	tuli	tulija
pesema	pesi	
sunema	suni	
panema	pani	
olema	oli	
tegema	tegi	
nägema	nägi	

Kas astmevahelduslike
või mitte?

Vändle!

da-tegevusn.	oleviku 1. p.
kirjutada	kirjutan
käia	käin
õppida	õpin
lugeda	loen

tooma-käima

ma-teg.	tooma käima
da-teg.	
oleviku 1. p.	
lihtmin.	
nud-kesks.	
tud-kesks.	
ks-olevik	

kse-olevik tooma-, käima-tüübis

T¹⁴

da-tegevusnimi	kse-olevik	eitav kõne
tulla	tumakse	ei tooda
viia	viiaakse	ei viida
müüa	müüakse	ei müüda
käia	käiakse	ei käida
saada	saadakse	ei saada
näida	näidakse	ei näida

Erandid:

treida	treitakse	ei treita
kaeda	kaetakse	ei kaeta
täida	täitakse	ei täita

Emandid

tusima	}	umbis. tojm. tunnus
kaema		
tälma		

-t(a)

Ega nehapulke ei tusita.
 Peis tempudele kaete silte.
 Ei käitud neheigi pakkuda.

muutama (+ klama)

ma-tag	muutama	klama
da-tag	muutuda	klada
oleix	muutum	klan
lihtmin.	muutasin	klasin
nud-ness.	muutunud	klanud
tud-ness.	muutitud	klatud
ase-oleix	muutitakse	klatakse

Punnused:

1) astmesahelduseta

2) -ma es 2 silpi

Ei kuulu!	tulema	pesema
	olema	minema
	panema	surema

muutama

kaatuma	töötama	puhema
settima	taastama	puhuma
suttima	koostama	reisisima
puutuma	kaatama	
paanduma	puhkema	

←————→
III v. alati

ütle:

- 1) kindla kv. ol. üks. 3. p.
- 2) da- teg.
- 3) ksl- ol.

KÖNELEMA

tegelema	kibelema
rabelema	rüselema
viljelema	sönelema
kogelema	olelema
tõelema	puuelema
muhelema	sädelema

Ta tahab alati rüüsel^{da} ja rabel^{da},
nõiega tege^{da}. Ärge sönel^{ge}! Laps
ei kogel^{id} enam. Tärem tõel^{digi}.

KIRJUTAMA-tüüpneond

Punnused:

1) astmesahelduseta

2) ma es 3 silpi

kassatama

alustama

auendama

lõunastama

helisema

mõnuloma

ebalema

käsitlema

imetlema

esitlema

Siia ei kuulu KÕNELEMA-tüüp!

ÄRA UNUSTA!

2 x -ta

kirjutatakse

ehitatakse

selgitatakse

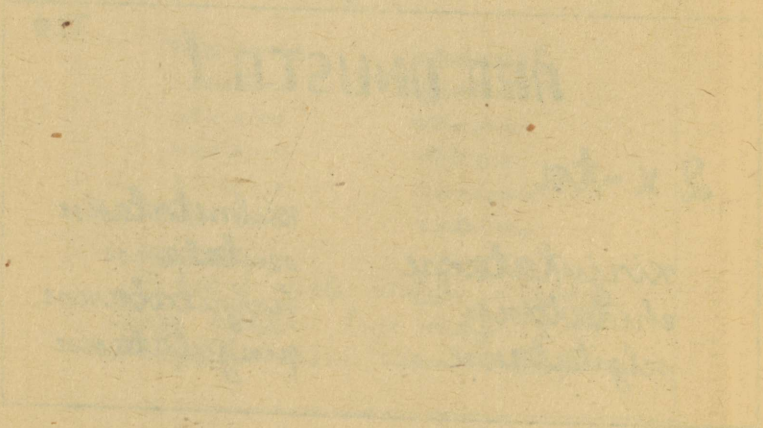
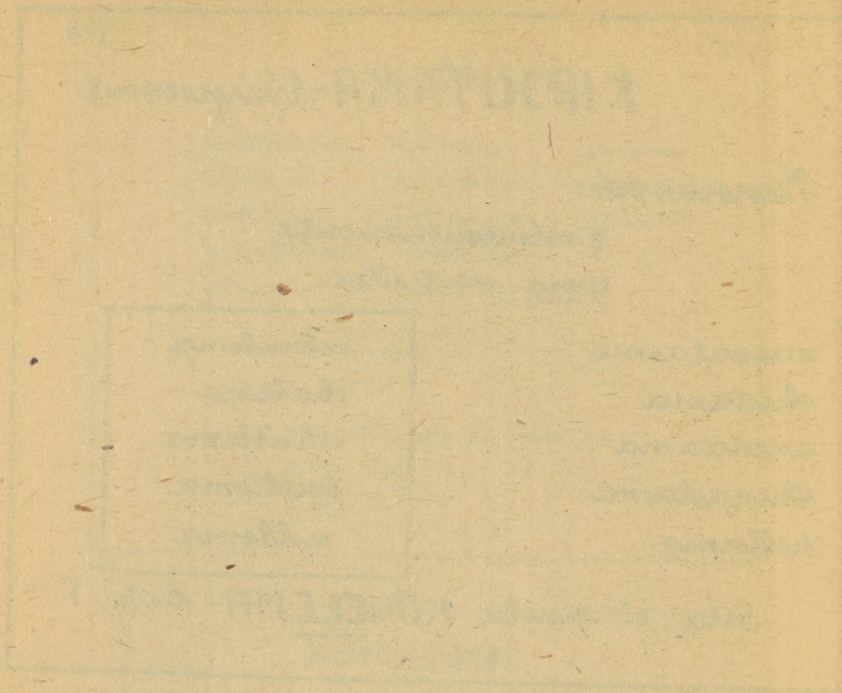
külmatakse

osutatakse

harjutatakse

pingutatakse

õppima - tüüpikond

õppima	1) astmesaheldus
õppida	(nõrgenes)
õpin	2) tüües 2 silpi,
õppisin	III säälde
õppinud	3) <u>-ma</u> ees i, e, u
õpitud	4) neasoama,
õpitakse	reivama

T22

saatma - tüüpikond

saatma	1) astmesaheldus
saata	2) <u>-ma</u> ees 1 silp,
saadan	t või p
saatsin	
saatnud	
saadetud	
saadetakse	

T23

Moodustajad

1) <u>tuud-</u> keeles,	2) <u>kse-</u> oleksin
katma	karatud, -takse
matma	maratud, -takse
nütma	nütatud, -takse
sõtkma	sõetud, -takse
jätma	jätatud, -takse

tüüpeond

paakima

kiskuma

kõskima

saagima

õitsema

keipsema

sattuma

-tüüpeond

muutma

neetma

katma

kaatma

ostma

jätma

tapma

Moodust

2) ke-olevix

T 24

munda- tüüpikond

munda
munda
munda
munda
munda
munda
munda

1) astmevahel-
duslikud
2) ma es 1 silp,
d

T 26

laulma tüüp.

laulma
laulda
laulan
laulsin
laulsid
laulsid
lauldakse

Tunnused:
1) astmevahel-
duslikud,
2) ma es 1 silp,
l, n, r

tiinsond

andama

rangama

tundama

kiinama

needama

seadama

säidama

- tiinpe

kuulama

veerama

naerama

Käsitöös rõneviisis

d
säilib r rõmaal

munda	mund <u>re</u>	mund <u>en</u>
reanda	reand <u>re</u>	reand <u>en</u>
anda	and <u>re</u>	and <u>en</u>
seada	sead <u>re</u>	sead <u>en</u>
leida	leid <u>re</u>	leid <u>en</u>
piüida	piüid <u>re</u>	piüid <u>en</u>
hoida	hoiid <u>re</u>	hoiid <u>en</u>

Õpi selgemes!

T27

joosma
joosta
joosen
joosin
joosnud
joostud
joostarese

loosma
loosta
loosen
loosin
loosnud
loostud
loostarese

reus on t,
seal ei
esine re!

Nõrgenev astmesaheldus

õppima	õppida	õpin
lugema	lugeola	loen
saatma	saata	saadan
mundma	murda (III v.)	munnan (III v.)
seisma	seista (III v.)	seisan (III v.)
laulma	laulda (III v.)	laulan (III v.)

ÕMBLEMA - tüüpneond

Tugevnes astmesaheldus,
ma-tegevusnimes III aälde, 2 silpi,
-la.

hakkama-tüüpneond

hakkama	laastama	aitama
hakata	reingama	salutama
x hakatan	viskama	hülutama x
hakataisin	oskama	huutama
hakatanud	algama	
hakatanud	pelutama	
hakataakse		

1) tugevnes astmesaheldus

2) -ma ees 2 silpi, α

III v.

3) Sita ei kuulu hakkama
naisama

TEGUSÕNA

T31

Pöönudel. v.

Köivändel. n.

Tegumood

ma-tegerusn.

Kõneviisid

da-tegerusn.

Ajad

oleviku kesks.

Arvud

mineviku kesks.

Pöörded

T32

Millal - da,
millal - ta ?

mida teha?

mida ei tehta?

Tuleb ringutada
lõunastada
õnnitleda
imetleda
naljatleda
haujutada
avaldata

ei ringutata
ei lõunastata
ei õnnitleta
ei imetleta
ei naljatleta
ei haujutata
ei avaldata

nud-kesksõna

andma → andnud
 kandma → kandnud
 tundma → tundnud
 kiindma → kiindnud

d säilib

Millal ?

-tama, -tuma

kirjutama
 kohustuma
 selgetama
 ulattama

täish. ja helita
 kaash. + ta, -tu

-dama, -duma

kummandama
 suurendama
 tugesdama
 asaldedama

heliline kaas-
 näiline + da, -du

nägema

näha

nägin

näen

näinud

nähtud

näha_{se} ←

tegema

teha

tegin

teen

teinud

tehtud

teha_{se} ←käia → käia_{se}tulla → tulla_{se}

Tabel nr. 1 on mõeldud tarvitamiseks verbi sissejuhatava osa tutvustamisel õpilastele. Laused on otstarbekas kanda käsitahvlile. Tegusõnad on muust lauseosast väljatõstmiseks alla kriipsutatud. Õpetaja laseb klassil frontaalse töö käigus leida esitatud lausetest tegevust näitavad sõnad. Samas peab õpilane leidma ka küsimuse, millele vastab vaadeldav sõna. Küsimus kirjutatakse vastava lause järele klassitahvlile. Õpetaja teeb kokkuvõtte, nimetades jälgitud sõnu tegusõnadeks. Järgnevalt tuletatakse ühiselt reegel, mis on tegusõna. Lõpuks loetakse see tervikuna ette õpikust.

Nii esitatuna peaks tabel selgitama õpilastele tegusõna sisulise olemuse. Harjutamiseks laseb õpetaja klassil tuua hulgaliselt lausenäiteid, kus on kasutatud ühtesid või teisi tegusõnu. Vastaja ise nimetab need.

Tabeli nr. 2 ülesandeks on selgitada tegusõna muutumist, pöördeliste vormide mõistet.

Algul leiab klass küsimused käsitahvlile kantud lauses esinevatele tegusõna vormidele. Õpetaja juhib õpilaste tähelepanu sellele, et kõik need vormid on moodustatud ühest ja samast sõnast. Järelikult võib verb muutuda. Edasi võib toetuda õpilaste varasematele teadmistele noomenist. Nimisõna käändub. Kuidas nimetatakse tegusõna muutumist?

Järgnevalt toimub otsene üleminek pöördeliste vormide juurde. Lõpuks on soovitatav reegel ka raamatus läbi lugeda.

Tabel nr. 3 on mõeldud aegade kordamiseks ja kinnistamiseks vahetult pärast antud materjalilõigu käsitlemise lõpetamist.

Tabel koostatakse ühiselt klassitahvlile kordavas tunnis frontaalse töö korras. Õpetaja või ka õpilased kordamööda täidavad tahvli vastavalt õpetaja juhtnööridele. Paralleelselt kantakse tabel ka töövihikutesse.

Tabeli koostamine õpilaste aktiivsel osavõtul aitab õpilaste mälus reprodutseerida tegusõnade aegade moodustamist ja tunnuseid. Koos tabeli täitmisega tuletatakse meelde kõik, mis puudutab üht või teist tegusõna aega.

Pärast moodustatakse hulgaliselt lauseid kõigi aegade kohta.

Tabel nr. 4 koostatakse samuti klassis. Seda on otsustarbekas teha enne kontrolltööd verbi pöördeliste vormide kohta. Tabeli täitmise käigus peab klass tooma pidevalt sobivaid lausenäiteid. Nii kinnistatakse iga kõneviisi eraldi. Pärast tabeli valmimist tuleb aga tuua näiteid kõigi juhtude kohta segamini. Tööd võib mitmeti varieerida. Nii võib esimehe osa suulisest loovharjutusest olla oma iseloomult vaba: igauks toob näiteid ükskõik missuguse kõneviisi kohta mis tahes ajas.

Algul kipuvad näited suuremalt jaolt olema kindlas kõneviisis. Nüüd võib õpetaja rakendada suulist loovharjutust piiramisega. Näitab ette nõutava kõneviisi ja kindla aja. Indikatiivi aga välistab jne.

Tabel nr. 5 on kasutatav tüüpilise lõpetamata tabelina käändeliste vormide kui terviku seisukohast. Esimeses seltele ainelõigule pühendatud tunnis on avatud ainult tabeli 1. osa - ma-tegevusnimi. Õpetaja esitab seda klassile kui esimest verbi käändelist vormi. Õpilased teevad kindlaks küsimuse, tunnuse.

Järgmises tunnis käsitletakse da-tegevusnime. Algul võib avada ainult vastava osa tabelist. Tunni lõpul avatakse ka 1. osa ja kinnistatakse nii eelmises kui käesolevas tunnis läbivõetud materjal.

Jõudes kesksõnade juurde, esitab õpetaja tabeli sissejuhatavalt tervikuna. Tutvustatakse lühidalt kesksõna olemust ja liike. Tehakse kokkuvõtte verbi käändeliste vormide kohta. Minnes aga lähemalt kesksõnade vaatluse juurde, kasutatakse juba tabelleid nr. 6 ja 7.

Tabel nr. 6 on kasutatav ka hiljem, verbi vormistiku üldisel kordamisel.

Tabel nr. 6 annab ülevaate oleviku kesksõnast. Tunnused on kirjutatud punasega, et õpilased oskaksid oma tähelepanu neile suunata ja neid ära tunda. Umbisikulise tegumoe juures tuleb tingimata selgitada, et kesks. tunnuseks on ka siin -v(a), -ta-, -da- on aga umbisikulise tegumoe tunnused.

Kesksõnad on antud koos nimisõnadega, mida nad laiendavad. Sellega saab selgeks teha kesksõna sisulise olemuse.

Mingil juhul ei tohi unustada küsimust.

Muu hulgas on toodud ka ma-tegevusnimi ja kse-olevik, et silm harjuks siin nägema häälikulist sarnasust kesksõnade ja tekiks nii vähemalt stiihilinegi ettekujutus oleviku kesksõna moodustamisest.

Tabel nr. 7 on lõpetamata. Kasutatakse mineviku kesksõnade selgitamisel.

Tunnused on kirjutatud eri värviga, et juhtida neile õpilaste tähelepanu.

Õpetajapoolsete suunavate küsimuste abil nud- ja tud-lõpuliste kesksõnade sisulise erinevuse kohta jõutakse nende tegumoelelise vahetegemisele.

Tabel nr. 8 on mõeldud mineviku kesksõnade ja nu-, tu-lõpuliste nimisõnade vahelise erinevuse selgitamiseks nende muutumisest lähtudes. Algul laseb õpetaja leida õpilastel tabelist kõik mineviku kesksõnad ja nimetada ka käändsõnad, mille juurde nad kuuluvad. Leitakse ühiselt, et vaatamata käändsõnade erinevatele muutevormidele jääb kesksõna alati nimetavalisse vormi. Seejärel laseb õpetaja õpilastel püüda 2 sõna - kesksõna ja käändsõna - asendada ühesõnalise väljendiga, nii et mõte jääb samaks. Algul on soovitav võtta nimetavas käändes esinev sõnapaar. Siis öelda aga kõik laused ümber nu- ja tu-lõpuliselt nimisõnu kasutades. Laused kirjutada klassitahvlile, vaadeldavatele sõnadele tõmmata joon alla. Nüüd tulevad õpilased hõlpsasti vajalikule järeldusele, et nud- tud- kesksõnad ei käändu, nu-, tu-lõpuliselt nimisõnad käänduvad aga kõigis käänetes. Vahet saab teha küsimusega.

Tabel nr. 9 on lõpetamata tabel. Eesmärgiks on selgitada teo- ja tegijanime olemust. Veel enam peab silmas pidama aga õigekeelsust. Liidete rõhutamiseks on need kirjutatud punaselt. Teonimisõnad on välja kirjutatud vaid ühest sõnast. Teistest peavad õpilased ise moodustama. Siin peab suulise tööga kindlasti siduma ka kirjutamise, et juurutada õigekeelsuslikku harjumust.

Tabelit on võimalik kanda käsitahvlile.

Tabel nr. 10 on liikuv korrigeeriv tabel. Eesmärgiks on kontrollida õpilaste arusaamist tegijanimest, selle liitest. Tabelit võib esitada kahel kujul:

- 1) liikuv tabel, kus õpilane peab lahtritesse valima õiged lipikud,
- 2) flanellograafia abil.

Punktiiriga on märgitud need osad tabelist, mis täidetakse töö käigus klassis.

Tabel nr. 11 selgitab tegijanime erandlikku moodustamist i-lise lihtminevikuga verbidest. Et erinevus oleks selgelt näha, on tabeli algul rida tavalise moodustamisega sõnu.

Tabelit nr. 12 on otstarbekas kasutada enne tüüpkondade juurde asumist, et tuletada meelde astmevahelduse määramist.

Pärast tabeli vaatlemist annab õpetaja hulgaliselt tegevussõnu. Klass otsustab iga verbi puhul eraldi, kas see on astmevaheldualik või mitte. Võib kordavalt nimetada ka astmevahelduse liike, mis on 5. klassis juba läbi võetud.

Sõnu võivad küsida ka õpilased ise vastastikku üksteiselt.

Tabel nr. 13 on mõeldud tarvitamiseks tooma-käima-tüüpkonna käsitlemise alustamisel. Käsitahvlile kantud peavormide nimetuste põhjal moodustab klass ise nõutavad vormid vaadeldavatest tüüpsõnadest. Need võib kirjutada klassitahvli-le kohakuti käsitahvil olevate nimetustega. Seejärel tehakse õpetaja suunavate küsimuste abil järeldused tüüpkonna tunnuste kohta.

Tabel nr. 14 selgitab a-lise ja da-lise kse-oleviku moodustamise vahetõrka tooma-käima-tüüpkonnas.

Tabel nr. 15 osutab tähelepanu tooma-käima tüüpkonna kolmele erandsõnale, millest umbisikuline tegumood moodustatakse erinevalt teistest sellesse tüüpkonda kuuluvaist sõnadest tunnuse -t(a) abil. Sõnad tuleb meelde jätta. Frontaalselt moodustatakse lauseid erandsõnade mitmesuguste umbisikulise tegumoe vormide kohta.

Tabeli nr. 16 tarvitamisel muutama tüüpkonna tunnuste esiletoomiseks peab õpilastele tingimata näitama, et valde

jääb selle tüübi eri vormides muutumatuks. Sellepärast on otstarbekas peale tüüpsõna tuua veel teine, sellest erineva vältega sõna (elama). 6 erandsõna, mis moodustavad omaette iseseisva tüüpikonna, tuleb pähe õppida.

Tabel nr. 17. muutuma-tüüp ei valmista õpilastele erilisi raskusi. Kuid siia kuulub rida sõnu, mida võib kergesti segi ajada astmevahelduslike hakkama- või õppima-tüübiga. Käesolev hoiatav tabel toobki ära kõige kriitilisemad verbid, mida kõnekeeles kiputakse sageli valesti tarvitama.

Tabelis esitatud sõnad tuleb õpilastel kanda ka oma grammatikavihikusse.

Statistilist tabelit nr. 18 on sobiv kasutada kinnistavana pärast kõnelema-tüübi käsitlemist. Konsonanttüvelisi vorme on kasutatud ka lausenäidetes.

Klass moodustab tabelis olevaist sõnadest lauseid. Vormi nimetab õpetaja või õpilased ise.

Tabel nr. 19. Et kirjutama on üks lihtsamaid tüüpe, siis võib selle selgitamise üles ehitada õpilaste iseseisvale tööle. Klass moodustab ise tüüpsõnast peavormid, mis kantakse ühtlasi ka tahvlile. Edasi leitakse tunnused, tuuakse lisa-näiteid. Nüüd esitab õpetaja tabeli, mis on oma iseloomult nii kinnistav (tüüpikondade tunnused) kui ka statistilis-hoiatav, esitades le-liitelisi sõnu. Viimased on vajalikud selleks, et neid ei segataks osalise sarnasuse tõttu ära kõnelema-tüübi sõnadega.

Klass moodustagu antud le-sõnadest mitmesuguseid vorme, kasutades neid lauses.

Tabel nr. 20 on hoiatavana hädavajalik Lääne-Eesti koolides. Nimetatud murdealal jäetakse kõnekeele kse-oleviku vormides teine -ta- silp ära ja õpetajalt nõuab küllalt suurt tööd õiget vormi õpilastele harjumuseks kujundada.

Tabel nr. 21 aitab selgitada astmevahelduslike sõnade õppima-tüüpi. Et astmevaheldus selgemalt esile tuleks, on klusiil p kirjutatud punasega tugevas ja sinisega nõrgas astmes.

Peale tüüpsõna on tabelis toodud veel teisi siia kuuluvaid sõnu, et tuua esile tüvevokaale. Pärast üldreegli välja-

toomist ei tohi unustada ka kaht erandsõna kuivama ja kasvama.

Tabeli reegliosa avatakse kõige lõpuks.

Tabelid nr. 22 ja 23 on abiks saatma-tüübi õpetamisel. Mõlemad on lõpetamata ja üles ehitatud iseseisva töö printsiibile. Nr. 22 toob esile vaadeldava tüüpkonna tunnused ja nr. 23 annab sõnu, mille umbisikulise tegumoe vormid on tüves ilma klusiilita. Algul tuleb õpilastel nõutavad vormid ise tuletada, seejärel avatakse tabeli suletud osa ja õpetaja seletab unesti, et umbisikulises tegumoes puudub klusiil.

Tabelit nr. 24 kasutatakse kui tavalist lõpetamata tabelit. Tuleb rõhutada, et d säilib murdma-tüübi nud-kesksõnas, ka sõnades andma, kandma, tundma, kündma. Soovitav on see vorm lasta nimetatud sõnadest kirjutada tahvlile ja ka töövihikutesse. Kasutada tabelit nr. 33.

Tabel nr. 25 on korrigeeriva iseloomuga. Õigekeelsuslikult vajavad jälgimist murdma-tüübi käskiva kõneviisi vormid, kus d satub helitu konsonandi kõrvale. Kirjapilt läheb häälduusest lahku ja korrigeeriv tabel õpilaste silma harjutamiseks on vajalik.

Pärast tabeli vaatlemist võib õpetaja lasta kirjutada etteütlemise järgi lauseid, kus on kasutatud vastavaid vorme.

Tabel nr. 26 selgitab laulma-tüübi tunnuseid.

Tabel nr. 27. seisama-tüübis teevad raskusi sõnad jookma ja laskma. Viimase puhul on peamiseks komistuskiviks kindla kõneviisi lihtminevik, mida kõnekeeles armastatakse väga laialdaselt moodustada ainult s-lisena.

jookama vajab tähelepanu rohkemates vormides.

Otatarbekas on esialgu lasta klassil pöörata mõlemaid kriitilisi sõnu iseseisvalt, siis esitada tabel, algul küll lõpetamata kujul. Reegliosa olgu kaetud. Püütagu ühiselt tulla järeldusele, millal k esineb, millal mitte. Seejärel avatagu tabel tervikuna.

Tunni lõpul võib moodustada lauseid, kasutades mitmesuguseid eri vorme vaadeldud sõnadest. Tabel rippugu seinal, et eksimise puhul oleks olemas otsene parandamisvõimalus.

Tabelit nr. 28 saab rakendada enne õmblema- ja hakka-
ma-tüübi juurde asumist läbivõetud astmevahelduslike tüüpkon-
dade üldiseks kordamiseks ja kokkuvõtte tegemiseks nõrgene-
vast astmevaheldusest. Tabeli pealkiri tuletatakse ühiselt
ja seejärel asetab õpetaja selle kohale.

Toimub otsene üleminek vastupidise, s.t. tugevneva ast-
mevaheldusega tüüpkondade juurde.

Tabel nr. 29. Käsitahvlil on esitatud õmblema-tüübi
tunnused. Seejärel moodustab klass ise peavormid. Viimased
kirjutatakse ka tahvlile ja märgitakse ära tunnused.

Paralleelselt peab meelde tuletama kõnelema-tüüpi ja
selgitama erinevuse tüüpkondade vahel. Lõpuks dikteerib õpe-
taja klassile rea sõnu, kus on segamini õmblema- ja kõnelema-
tüüpi verbid. Õpilased peavad need tüüpide järgi jaotama vas-
tavalt kahte tulpa.

Tabel nr. 30. hakkama-tüüpkonnas tuleb erilist tähele-
panu pöörata tüvevokaalile (a). Harjutamiseks lasta klassil
moodustada tüüpsõna eeskujul mitmesuguseid vorme tabelis esi-
tatud lisanäidetest, milleks on valitud kõige tülikamaid, kõi-
ge rohkem eksimusi põhjustavaid verbe.

Lõpuks avada tabeli reegliosa, korrata veel kord juba
tehtud järeldusi ja nimetada erandid. Hea on lasta koguni
klassil endal need meelde tuletada, sest neid on juba vaadel-
dud õppima-tüübiga koos.

Tabel nr. 31 on mõeldud verbi vormistiku kordamiseks.
Käsitahvlile kantud tabelis on toodud ainult vormikategooria-
te nimetused. Igähe puhul peab klass tooma esile vastava ka-
tegoria tunnused, lõpud, selgitama moodustamist jne. Algul
korratatakse pöördelisi, seejärel käändelisi vorme.

Tabel nr. 32 on vajalik kirjutama-tüübi da-tegevusnime
ja umbisikulise tegumoe eitava kõne õigekeelsuslikuks võrdle-
miseks eelkõige Tartumaal, kus da-infinitiivi murdepärane
vorm on samuti tugevaklusiililise tunnusega.

Tabel on üles ehitatud teataval määral liikuva tabeli
põhimõttel. Nimelt peavad õpilased ise leidma, kuidas vaadel-
davaid vorme teineteisest eristada. Jõudnud küsimuse juurde,
täidab õpetaja nendega seni tühjad lahtrid (tähistatud punk-

tiiriga).

Iseseisva tööna järgneb suuline loovharjutus: lausete moodustamine nimetatud vormide peale. Õpilane ütleb lause ja nimetab samas ka kasutatud vormi.

Tabel nr. 33 on kasutatav murdma-tüüpi selgitamisel hoiatava tabelina. Kordamisjärgus võib ta aga tulla arvesse küsimuse - murdma-tüüpi sõnade nud-kesksõna moodustamine - süvendamisel õigekeelsuslikust küljest.

Tabel nr. 34 selgitab tugeva ja nõrga klusiili esinemist verbiliites.

Tabel nr. 35 selgitab kordavalt umbisikulise tegumõõ oleviku moodustamist 1) astmevahelduseta käima- ja tulema-tüüpi sõnadest, 2) lugema-tüüpi eranditest tegema ja nägema.

Tabel on mõeldud kordavaks meeldetuletamiseks, kuna seda probleemi on mõlemal juhul vastavate üksikküsimuste käsitlemisel juba puudutatud.

Näitlikustamine pedagoogika ühe põhiprintsiibina etendab tähtsat osa nii materjali edasiandmisel kui ka selle omandamisel õpilaste poolt. Ühelt poolt aitab see tunnis aega kokku hoida, teiselt poolt kujundada kergemini ning püsivamalt õpilaste mälus vajalikke seoseid. Samal ajal ei tule näitlikustamises aga näha universaalset teadmiste edasiandmise viisi, vaid vaadata kui ühte õpetamise külgedest, mis õppetööd suuresti kergendab.

Keeleõpetamise näitlikustamine aitab palju kaasa õpilaste õige keelepruugi kujundamisele.

Kõige tavalisemad näitlikud vahendid grammatikatundide sisustamiseks on mitmesugused tabelid ja skeemid. Sealjuures tuleb neid kasutada mitte ükskõik kuidas, vaid diferentseeritult vastavalt antud ainelõigu iseloomule. Suures mastaabis võetuna jaguneb iga materjali käsitus kolmeks: 1) sissejuhatav osa, 2) uue aine esitamine ja 3) kordamine. Töö esimene järk nõuab tutvustavat näitlikkumaterjali, mis aitab meenutada uue aine omandamiseks vajalikke eelteadmisi. Konkreetsete üksikküsimuste juurde üle minnes on vaja detailsemaid, kit-

salt käsitlevat lõiku haaravaid tabeleid, skeeme jms. (vt. tabel nr. 9, 13, 16, 17, 19, 22-24).

Läbivõetu kordamisel on olulised mitut liiki võrdlevad tabelid. Uue aine käsitlemisel kaasneks selliste tabelite kasutamisel oht eri küsimusi segi ajada. Kordamisjärgus muutub see võimalus peaaegu minimaalseks, sest üksiküsimused on eraldi juba selgeks õpitud. Muidugi on see ainult siis nii, kui varasem materjal on tõepoolest enam-vähem selge. Siis toob kõrvutatav kordamine vaid kasu materjali üksikute lõikude viimiseks kindlasse seosesse, süsteemi.

Nii uue aine edasivõtmisel kui vana kordamisel on otsustavaks rakendada liikuvaid tabeleid. Iseseisva töö momenti on nende puhul maksimaalselt arvestatud. Algul on tabelist täidetud vaid juhiseosa, mis on väljendatud pealkirja, küsimuse vms. vormis. Tühjad lahtrid täidetakse vajalike sedelikestega töö käigus. Eriti efektne oleks niisuguseid tabeleid kasutada tüüpikondade vaatlusel.

Et võimalusi spetsiaalsete tabelite kasutamiseks on sageli väga vähe või need puuduvad hoopis, siis tuleks tabeleid ja skeeme võimaluste piires esitada käsitahvlile kantutena. Klassitahvlit tuleks selleks otstarbeks minimaalselt kasutada, sest see nõuaks ülemäära palju aega. Seega ei suudaks näitlikud vahendid anda peamist - aja kokkuhoidu tunnis, milleks nad suures osas mõeldud ongi.

VÄÄRANALOOGIAST JA EBATUNNUSTEST KAANDSO-
NADE TÜÜBI MÄÄRAMISEL JA OSASTAVA KAADE
VORMIDE MOODUSTAMISEL.

Aime Maade

IV kursus

Juhendaja: G. Laugaste.

Käesoleva töö ülesandeks on selgitada õpilaste käänamisalaseid vigu. Peamise vaatlusmaterjalina on kasutatud 1961. aastal Tartu koolides läbiviidud katsete tulemusi.

Katseid korraldati kahes osas. Esimeses osas selgitati õpilaste morfoloogiaalaseid eelteadmisi, eriti välte ja astme määramise oskust. Teine osa puudutab otseselt substantiivide käänamist, s.o. tüüpsõna määramist ja põhjendamist, peavormide ja kriitiliste (ainsuse ja mitmuse partitiivi) käänete moodustamist.

Konkreetsed näited on võetud Tartu II Keskkooli seitsmendate (a,b) ja kaheksandate (a,b) klasside katsetöödest (kokku 64 tööd). Peale katsematerjalide on töös kasutatud autori andmeid, mis on kogutud Tartu II Keskkooli kaheksandate (a,b) klasside kirjalikest töödest ja suulistest vastustest 1962.a. kevadel.

Materjali väike ulatus ei võimalda laiemaid üldistusi. Esitatud arvulised näitajad on mõeldud tehtud tähelepanekute illustreerimiseks.

Käändkondade õpetamisel on põhiliseks meetodiks deduktsioon. Käesoleval juhul tähendab see kindla tüüpsõna rakendamise oskust eeskujuna konkreetsete substantiivide muutmisel. Deduktsioon eeldab, et õpilasel on juba olemas teatavad teadmiste süsteemid.¹ Et määrata kindlaks tüüpsõna, on vaja tun-

¹ K. Toim, Milline osa on deduktsioonil õppetöös. "Nõukogude Kool" 1960, nr. 9, lk. 660.

da mõisteid, mis selle moodustavad, on tarvis tunda nende mõistete vastastikuseid seoseid iga antud tüübi puhul.

Eesti keele käändsõna tüübi määramiseks on tarvis tunda põhiliselt järgmisi komponente: astmevahelduslikkust, välde, silpide arvu, liidet, rõhku ja iseloomulikku häälikulist koosseisu (peamiselt lõpphäälikute suhtes). Kogu käänamisüsteemi algusest lõpuni läbivaks määravaks komponendiks on astmevahelduslikkus. Astmevahelduse alusel jagunevad tüübid kõigepealt astmevahelduseta ja astmevahelduslikeks. Astmevahelduslikud tüübid jagunevad omakorda vastavalt nominatiivi ja genitiivi astmete suhtele tugevneva ja nõrgeneva astmevaheldusega tüüpideks. Ülejäänud komponendid (välde, silpide arv, liide, rõhk, iseloomulik häälikuline koosseis või selle muutus) ei tule iga konkreetse tüübi puhul võrdselt arvesse. Eraldi võetutena etendavad nad kord olulist, kord ebaolulist osa.

Tüüpide praktilisel määramisel tuleb arvestada algul kõiki nimetatud tunnuseid, hiljem aga eraldada olulised ebaolulistest. Kogu see protsess nõuab õpilastelt head analüüsi ja sünteesi ning nende omavahelisi õigeid proportsioone.

Analüüsi ja sünteesi osa mõistete kujunemisel käsitletakse põhjalikult D.N. Bogojavlenski, N.A. Mentšinskaja teoses "Teadmiste omandamise psühholoogia koolis"². Allpool mõned seisukohad nimetatud teosest, mis annavad käänamisalaste vigade psühholoogilise põhjenduse.

Analüüs ja süntees on mõtlemisprotsessi põhilised tegevused. Nad on teineteisega tihedalt seotud. Igasuguste üldistuste iseloom sõltub sellest, millisel määral eelnev analüüs avab uuritavate faktide olemuse. Analüüs võib olla ebatäielik, pealiskaudne, näiteks pole eraldatud olulisi tunnuseid ebaolulistest. Sellisel analüüsil baseeruv süntees ei saa anda objektiivselt õigeid järeldusi. Õige järeldamine on häiritud ka

² Д.Н. БОГОЯВЛЕНСКИЙ, Н.А. МЕНЧИНСКАЯ, ПСИХОЛОГИЯ УСВОЕНИЯ ЗНАНИЙ В ШКОЛЕ, Москва 1959.

juhul, kui ei suudeta viia vastastikustesse seostesse õigesti eristatud üksikuid tunnuseid.

Teose autorid märgivad, et osal õpilastest areneb tendents eraldada mingil põhjusel üksik tunnus ning laiendada selle sisu kogu mõistele. Õpilane võib anda mõiste õige teoreetilise määratluse, kuid konkreetsel juhul opereerib kas ebaoluliste või koguni enda poolt loodud ebatunnustega.

Esineb ka vastupidist tendentsi. Õpilased omandavad järjekorras kõik tunnused, kuid isoleerivad need üksteisest. Nad ei suuda eraldada olulist ebaolulisest, mõistmata nende omavahelist sõltuvust. Praktikas kasutavad nad neid tunnuseid kaootiliselt, toetudes põhjendamatult kord ühele, kord teisele. Selline stiihia annab soodsad võimalused väranalooogia tekkimiseks.

Esimesel juhul domineerib süntees analüüsi üle, teisel juhul, vastupidi, analüüs sünteesi üle. Kummalgi juhul ei ole mõtlemisprotsessa täielik. Mõlemad mõtlemisviisid viivad vigadele.³

Õpilased, kelle mõtlemisviisis domineerib süntees, teevad palju vigu tüüpsõna määramisel. Nad ei suuda eraldada üksikuid tunnuseid või eraldavad need vääralt. Tekivad nn. ebatunnused.

Õpilased, kellel mõtlemisprotsessis domineerib analüüs, ei haara käänamissüsteemi seaduspärasusi. Nende jaoks eksisteerivad üksikud tunnused üksteisest sõltumatult. Neil tekib raskusi analooogia tunnetamisel.

Ebatunnused käändsõna tüübi määramisel.

Sõnavälte, astmevahelduse ja silpide arvu kindlaksmääramisel ei aita meid sõna väline vaatlus. Tuleb tungida sõna grammatilisse sisusae, abstraheerida. Seetõttu on nimetatud tunnused abstraktsioonid, sõna seisukohalt sisemised.

³ Д.Н. БОГОЯВЛЕНСКИЙ, Н.А. МЕНЧИНСКАЯ, op. cit., lk. 56-57.

Sünteesist lähtudes võime tunnuseid jaotada 1) olulisteks, 2) varieeruvateks ja 3) ebatunnusteks.

Olenevalt tüübist osutuvad olulisteks erinevad tunnused. Kord on nendeks välised, kord sisemised, kord nii üks kui teine.

Oluliste tunnuste mitmekesisus tüübiti nõuab õpilastelt head sünteesimisoskust. Ebaõige sünteesi puhul ühendab õpilane tüüpsõna mõistesse ebaolulisi tunnuseid või jätab välja mõne olulise. Ebaoluliste tunnuste hulgas võib olla selliseid, mis grammatika seisukohalt polegi tunnused, s.o. ebateaduslikke, juhuslikke, ühekordseid tunnuseid. Need loob õpilane ise mingi juhusliku sarnasuse põhjal. Tavaliselt on sellised ebatunnused seoses sõna välise häälikulise kujuga. Ebatunnusteks võivad olla ka grammatiliselt õiged, kuid antud tüübi puhul ebaolulised tunnused.

Järgnevalt vaatleme ebatunnuseid üksikute tüüpide kaupa.

1. puu-tüüpi kuuluvad pika vokaaliga, välja arvatud ii ja üü-ga lõppevad astmevahelduseta substantiivid.

Osa õpilasi paigutab siia sõnu, mis on nominatiivis ühesilbilised ja mis sisaldavad pikka vokaali, kuid ei lõpe sellega.

Näit. <u>saar</u>	8 õpil. 64-st,
<u>kaart</u>	4 õpil. 64-st,
<u>suur</u>	3 õpil. 30-st.

On juhtumeid, kus tunnuseks peetakse tüüpsõna teatud häälikut. Kuigi pikk u puu-tüübis tähistab igasugust pikka vokaali, võtavad mõned õpilased tunnuseks konkreetselt u ja määravad antud tüüpi kuuluvaks igasuguseid sõnu, mis vaid sisaldavad u-d.

Näit. <u>suur</u>	3 õpil. 30-st
-------------------	---------------

ja isegi

<u>asula</u>	1 õpil. 64-st.
--------------	----------------

Sõna pikkuse, tähtede arvu järgi on otsustatud järgneval juhul:

<u>ehe</u>	8 õpil. 64-st.
------------	----------------

h ei ole kuigi intensiivne konsonant, seetõttu võib sil-

bi piir jääda hääldusel märkamata ja sõna tunduda pikavokaaliliselena.

2. koi-tüüpi kuuluvad kõik diftongiga või ii- ja üü-ga lõppevad astmevahelduseta substantiivid.

i ja ü analoogial on paigutatud antud tüüpi ka teiste pikkade n.-õ. "täpilate" vokaalidega lõppevaid sõnu, näit. vöö 1 õpil. 8-st.

Nominatiivi silpide arvu ja diftongi järgi on otsustatud sõna lai puhul (koi-tüüp pro jalg-tüüp 2 õpil. 64-st). Arvestamata on jäetud astmevaheldus.

Välise sarnasuse ja silpide arvu põhjal kipuvad segunema peamiselt:

1) puu- ja uus-, keel-tüübid;

2) koi- ja jalg-tüübi diftongilised sõnad;

3) puu-tüüpi sõnad koi-tüüpi sõnadega ja ümberpöörduvalt.

3. pesa-tüüpi kuuluvad astmevahelduseta esmavältelised sõnad, mis nominatiivis ei lõpe e-ga.

Iseloomulikku välist tunnust selle tüübi puhul pole. Et määramist hõlbustada, loovad õpilased selle ise.

Näit. Selma 3 õpil. 64-st,

eksam 1 õpil. 64-st,

asula 1 õpil. 64-st.

Nähtavasti on peetud tüübile iseloomulikuks häälikute e, a ja g esinemist sõnas.

4. kõne-tüüpi kuuluvad esmavältelised 2-silbilised e-ga lõppevad astmevahelduseta sõnad.

Tüübi õpetamisel rõhutatakse eriti e-lõppu, et eristada teda pesa-tüübist. See tunnus kipub domineerima ka teistes tüüpides, kus ta pole oluline. Selle põhjal, väldet arvestamata, määratakse kõne-tüüpi järgmised aasta-tüübi adjektiivid:

selge 3 õpil. 30-st,

valge 2 õpil. 30-st.

Arvestamata väldet ja astmevaheldust, paigutatakse antud tüüpi mõte-tüübi noomenid,

näit. ehe 3 õpil. 64-st,

hüpe 1 õpil. 64-st.

Tavaline on eda-adjektiivide paigutamine kõne-tüüpi. Sel puhul ei arvestata genitiivi silpide arvu.

Näit. pime 2 õpil. 3e-st,
mahe 2 õpil. 3o-st.

Näidetest järgneb, et e-lõpulisuse põhjal kipuvad segunema kõne-tüübiga mõte-tüübi noomenid, õpik-tüübi eda-adjektiivid ja aasta-tüübi e-lõpulisel adjektiivid.

5. tubli-tüüpi kuuluvad 2-silbilised teisevärtelised astmevahelduseta substantiivid.

Ebatunnuseks on saanud tüüpsõna sees asetsev konsonantühend. Selle põhjal on määratud antud tüüpi sõna tragi (2o õpil. 64-st). Otsustavat osa etendab ka asjaolu, et sõna peetakse teisevärteliseks.

6. aasta-tüüpi kuuluvad nominatiivis ja genitiivis 2-silbilised kolmandavärtelised astmevahelduseta sõnad.

Puhtal kujul häälikulisest ebatunnusest on tingitud järgnevad vead:

asula 1o õpil. 64-st aasta-tüüp
saar 1 õpil. 64-st

Nähtavasti on õpilased sugereerinud endile mingi häälikulise sarnasuse a ja s-i kombinatsioonide põhjal, arvestamata vältet ja silpide arvu.

7. number-tüüpi kuuluvad 2-silbilised kolmandavärtelised astmevahelduseta sõnad, mille ainsuse nominatiiv lõpeb l, m, n, r-iga.

Nimetatud tunnuste hulgas imponeerib õpilastele viimane - l-, m-, n-, r-lõpulisus, s.o. häälikuline kül. Välde ja silpide arv jäetakse tagaplaanile. See asjaolu viib käesoleva tüübi kokku õpik-tüübiga.

Näit. korter 3 õpil. 64-st,
nädal 4 õpil. 64-st,
eksam 4 õpil. 64-st.

Välte ja astmevahelduse kahe silma vahele jätmise tingib number-tüübi segiajamise tütar-tüübiga ja vastupidi.

kelder - tütar-t. pro number-t. 3 õpil. 64-st,
sammal - number-t. pro tütar-t. 2 õpil. 64-st.

8. maastik-tüüpi kuuluvad järgmised astmevahelduslikud sõnad, mis on

- 1) nominatiivis 2-silbilised, kolmandavärtelised ja mille liiteks on kons.+ik;
- 2) 3- ja enamasilbilised kond-, elm- ja kons.+ik-liitelised sõnad.

Kõige olulisemaks tunnuseks peetakse liidet, kusjuures ei osata seda õigesti määrata. Ei pöörata tähelepanu astmevaheldusele.

Näit. hommik - maastik-t. pro õpik-t. 3 õpil. 64-st. Toimub kokkulangemine õpik-tüübiga.

9. tütar-tüüpi kuuluvad astmevahelduslikud sõnad, mille nominatiiv on nõrgas astmes, genitiiv tugevas astmes ja mille nominatiiv lõpeb ainsuses l, m, n, r-iga.

Dominandiks kujuneb lõpuhääl. Seetõttu määratakse antud tüüpi number-tüüpi (vt. eespool), õpik- ja isegi keel-tüüpi sõnu.

Näit. korter - tütar-t. pro õpik-t. 3 õpil. 64-st,
saar - tütar-t. pro keel-t. 4 õpil. 64-st,
nädal - tütar-t. pro õpik-t. 2 õpil. 64-st.

Viimase näite puhul võis õpilast mõjustada peale lõpu -l-i ka sellele eelnev a-

10. hammas-tüüpi kuuluvad astmevahelduslikud sõnad, mille nominatiiv on nõrgas, genitiiv tugevas astmes ja mis lõpevad nominatiivis s-iga.

Katsetöodes esines juhtum, kus ebatunnuseks sai tüüpsõna tüve häälikuline sarnasus:

s/amma/l - h/amma/s-t. pro tütar-t. 19 õpil. 64-st.

Eeltoodud näidetest järgneb, et ebatunnused on tekkinud mingi juhusliku häälikulise sarnasuse tõttu või mõne tunnuse dominandiks muutmise teel.

Vääranalooogia osastava vormide moodustamisel.

Vääranalooogia tuleb esile vormide moodustamisel. Eriti palju esineb seda kriitiliste vormide, näiteks ainsuse ja

mitmuse osastava moodustamisel.

Ainsuse osastav.

Ainsuse osastav kuulub peakäänete hulka. Ta võib olla:

- 1) d-lõpuline (tul/d, maa/d)
- 2) da-lõpuline (se/da), ke/da, mi/da, mõn/da)
- 3) t-lõpuline (veski/t, tütar/t, nädala/t)
- 4) lõputa (maja, lehte, laevastikku)".⁴

"Ainsuse osastavat ei saa moodustada põhikäänete järgi!"⁵

Järelikult tuleb iga konkreetse sõna puhul võtta eeskujuks vastav tüüpsõna. Aga tüüpsõna määramisel soovitab antud grammatika aluseks võtta kolm esimest käänat: nimetava, omastava, osastava. Tekib suletud ring - osastav moodustatakse tüüpsõna põhjal, tüüpsõna oleneb osastavast käändest ja õpilane lähtub oma keeletarvitusest. Selle tagajärjel muudetakse osa sõnu hoopis teiste tüüpide analoogial. Toome mõned näited.

pesa-tüübile on iseloomulik nimetava, omastava ja osastava identsus. Kõnekeeles esineb varieerumisi, eriti osastava puhul. Määrates kolme esimese käände põhjal tüüpsõna, võib õpilane aluseks võtta kõnekeeles tarvitatava t-lõpulise väärvormi. ning käänata sõna kõne-tüübi eeskujul. Eriti kipuvad kõne analoogial käänduma pesa-tüübi noomenid, kuid ka mõned adjektiivid.

Näit. <u>tädi</u> /t	4 õpil. 64-st,
murde mõjul <u>tädi</u> /d	3 õpil. 64-st,
<u>isa</u> /t	1 õpil. 30-st
<u>sada</u> /t	6 õpil. 30-st,
<u>vilu</u> /t	4 õpil. 30-st,
<u>tragi</u> /t	3 õpil. 30-st,
<u>kõva</u> /t	3 õpil. 30-st,
<u>nüri</u> /t	10 õpil. 64-st.

⁴ N. Rimmel, J. Valgma, E. Riikoja, Besti keele grammatika VIII-X klassile, lk. 46.

⁵ Sealsamas, lk. 47.

Murde mõjul nüri/d 3 õpil. 64-st.

Esineb ka vastupidist tendentsi, kus kõne-tüüpi sõnu käänatakse pesa analoogial, näit.

ime 1 õpil. 30-st.

Keeles on tugev tendents käänata osa esmavärtelisi 2-silbilisi vokaaliga lõppevaid adjektiive analoogiliselt õpik-tüübi eda-adjektiividega, näit.

tragidat 2 õpil. 30-st,

nüridat 11 õpil. 64-st.

da-silp liitub kõige sagedamini i- ja u-lõpulistele adjektiividele. a-lõpu puhul (näit. kõva) sellist analoogiat ei esinenud.

seminar-tüübi oluliseks tunnuseks on võõrsõnade tüve 4-silbilisus. Seda mitte arvestades muudetakse antud tüübi eeskujul õpik-tüübi sõnu ja vastupidi.

Näit. diplomi 3 õpil. 30-st,

pleenumi 5 õpil. 30-st,

meetodi 1 õpil. 30-st,

treeneri 2 õpil. 30-st,

portsjoni 2 õpil. 30-st,

pensionit 2 õpil. 30-st.

Tuleb arvestada, et io-ühendit hääldatakse kõnekeeles jo-na. Seega saab õpilane 3 silpi ja muudab sõna teadlikult õpiku eeskujul.

Keelates õpilasi pesa-tüübi adjektiive käänamast eda-adjektiivide eeskujul, võib õpetaja põhjustada vastupidise reaktsiooni -eda-adjektiivide käänamise pesa- või kõne-tüübi analoogial (ilma da-ta).

Näit. väle 2 õpil. 30-st,

kibe 11 õpil. 64-st,

välet 1 õpil. 30-st,

kibet 2 õpil. 30-st.

Selliseid vorme esineb meil ka murretes, nad pole keele struktuurile võõrad ning võivad kordumisel süveneda.

Välise sarnasuse (l-, m-, n-, r-lõpp) põhjal kipuvad segunema number ja tütar-tüüp, näit.

korstent 5 õpil. 64-st.

Peapõhjuseks on antud sõna esinemus kõnekeeles teisevältelisena.

Mitmuse osastav.

Mitmuse osastav saab olla:

- 1) d-või id-lõpuline (maid, veskeid)
- 2) sid-lõpuline (peresid, mägesid)
- 3) vokaallõpuline (pikki, rahulikke, laudu)."⁶

Reeglit, mis haaraks kogu mitmuse osastava moodustamise, grammatikas pole.

d-, id-, sid-lõpulise osastava moodustamine toimub vastavalt tüüpsõnale. Eksimused selles osas põhinevad peamiselt kõnekeeles väljakujunenud vääranaloogial, mis omakorda on tingitud välisest sarnasusest. Eriti kipuvad segunema tööline- ja soolane-tüüp ning seminar-, õpik-tüüpi võõrsõnad. seminar- ja õpik-tüüpi võõrsõnad erinevad sageli ainult silpide arvu poolest. Vormide moodustamisel ei pööra õpilane sellele alati küllaldast tähelepanu. Moodustatakse väärad vormid, näit.

ministeeriumeid 3 õpil. 3o-st,

pro ministeeriume

staadioneid 4 õpil. 3o-st,

pro staadione

konservatooriumeid 4 õpil. 3o-st,

pro konservatooriume

muuseumeid 7 õpil. 3o-st.

pro muuseume

i-l on kalduvus häälduda vokaalide ees j-na. Toimub kahe silbi kokkulangemine ning seetõttu on ka seletatav analoogiliste sõnade käänamine õpik-tüübi põhjal (pro seminar-tüüp). õpik-tüüpi võõrsõnu käänatakse seminar-tüübi analoogial, näiteks:

⁶ N. Remmel, J. Valgma, E. Riikoja, Eesti keele grammatika VIII-X klassile, lk. 46.

<u>meetode</u>	2 õpil. 30-st,
pro <u>meetodeid</u>	
<u>albume</u>	3 õpil. 30-st.
pro <u>albumeid</u>	

Suuri kõikumusi mitmuse osastavas esineb V käändkonnas. Need kõikumised on tingitud vältest.

Näit.

<u>kinniseid</u> (II v.) -nagu <u>soolane</u>	10 õpil. 30-st,
pro <u>kinnisi</u> (III v.) -nagu <u>tööline</u>	
<u>põhjuseid</u> (II v.) -nagu <u>soolane</u>	8 õpil. 30-st,
pro <u>põhjusi</u> (III v.) -nagu <u>tööline</u>	
<u>laiuseid</u> (II v.) -nagu <u>soolane</u>	6 õpil. 30-st,
pro <u>laiusi</u> (III v.) -nagu <u>tööline</u>	
<u>otsuasi</u> (III v.) -nagu <u>tööline</u>	3 õpil. 30-st,
pro <u>otsuseid</u> (II v.) -nagu <u>soolane</u>	
<u>päikeseid</u> (II v.) -nagu <u>soolane</u>	8 õpil. 30-st.
pro <u>päikesi</u> (III v.) -nagu <u>tööline</u>	

Vokaallõpulise osastava moodustamine igal konkreetsel juhul ei mahu tüüpsõna alla, vaid allub spetsiaalsele reeglile. Kõige enam eksitakse a-tüveliste sõnade lühikese mitmuse osastava moodustamisel, näit.

pro <u>haabu</u>	<u>haabi</u>	8 õpil. 64-st,
	<u>haabe</u>	4 õpil. 64-st,
pro <u>leppi</u>	<u>leppe</u>	6 õpil. 64-st,
	<u>leppu</u>	4 õpil. 64-st,
pro <u>pärni</u>	<u>pärne</u>	12 õpil. 64-st,
	<u>pärnu</u>	5 õpil. 64-st,
pro <u>laudu</u>	<u>laude</u>	2 õpil. 64-st.

Tüüpsõna määramisel puutub õpilane kokku rea tunnustega, millel tüüpsõna mõiste baseerub. Tunnuste eraldamiseks on tar-

vis kindlaid eelteadmisi. Õpilane peab oskama eksimatult määrata väldet, kindlaks teha astmevahelduslikkust, silpide arvu jms. Ebatunnuste lähemal vaatlusel selgub, et enamikul juhtudel on nendeka välised häälikulised tunnused, vältest, astmevaheldusest ja silpide arvuast on püütud mööda minna eelteadmiste lünklikkuse tõttu. Paljud vead on tingitud vält ebaõigest määramisest. Vält määramise seisukohalt valmistavad eriti raskusi astmevahelduseta sõnad, sest neid hääldatakse kõnekeeles ebamäärasemalt kui astmevahelduslikke sõnu, kus vältel on fonemaatiline funktsioon. Välise sarnasuse ja vält ebamäärasuse tõttu kipub number-tüüp segunema tütartüübiga.

Eksimusi põhjustab silpide arvu märkamata jätmine ja oskamatus eraldada liidet (maastik- ja õpik-tüübis).

Vigade tekkimist soodustavad ka mõned tüüpsõnad ise. Nii ei ole autori arvates tüüpsõnadeks sobivad number ja õpik. Number on kõnekeeles väga levinud astmevahelduslikuna (number:numbri:nummert). Sobivam oleks näiteks sõna kindel, milles tavaliselt ei eksita.

Sõna õpik ei sobi tüüpsõnaks liiga silmatorkava liite tõttu. Sobivam oleks sõna raamat.

Sünteesiprotsessis peab õpilane eraldama rea tunnuste hulgast olulised. Vigadest selgub, et õpilased ei suuda orienteeruda kõikides tunnustes. Nad võtavad neist osa, absoluutiseerivad ühe, sageli välise, konkreetse tunnuse kogu tüüpi määravaks. Seega on tüüpsõna määramise keerukas tee õpilasele tihti arusaamatu. Tüüpsõna abistav funktsioon on formaalne, käänamine toimub üldise keeletarvituse alusel.

Tüüpsõna määramisel lähtub osa õpilasi kriitilistest käänetest (ainsuse ja mitmuse osastavast). Õpetajad peaksid juurutama harjumust määrata tüüp ainult ainsuse nimetava ja omastava põhjal.

Tüüpsõna autoriteeti vähendab ka asjaolu, et ta ei suuda abistada kõikide vormide, näiteks mitmuse osastava ja i-mitmuse moodustamisel.

EESTI VANEMA ILUKIRJANDUSE UUSTRÜKKIDE
REDIGEERIMISEST.

Viive Kajara
V kursus

Juhendaja: A. Veski.

"Uue, sotsialistliku kultuuri loomise grandioosete ülesannete hulgas on meile seatud ka keele organiseerimise ülesanne, tema puhastamise ülesanne parasiitlikust rämpsust. Just selles seisab meie nõukogude kirjanduse üks peamisi ülesandeid," kirjutab Maksim Gorki.¹

Pidevat ja suurt tööd keele arendamisel teevad keeleteadlased, kogudes ja süstematiseerides keelelist materjali, kuid nad ei loo keelt tervikuna. Keelt loovad rahvas ja head kirjanikud.

"Literaturnaja Gazeta" 1951. aasta keelelise diskussiooni kokkuvõttes toonitatakse ilukirjanduse keele suurt kasvatustlikku tähtsust. Ilukirjanduse keel peab tõstma rahva keelekultuuri, kirjanik peab mitte üksnes rahvalt keelt õppima, vaid ka rahvale keelt õpetama.²

Head, õiget ja stiilipuhast keelt saab propageerida esijoonel ilukirjanduse kaudu, mida loevad tänapäeval kõik, lastest vanadeni. Ilukirjandus annab võimaluse kasutada keele kõrgu rikkust nii sõnavaraliselt kui grammatiliste vahendite poolest.

Kirjanikel lasub seega õige suur vastutus; teose keele ilu ja rikkuse eest pälvib autor kiitust, halb ja vaene keel kantakse samuti tema kontosse. Kas võime aga siiski öelda, et kirjanik on ainuvastutaja?

¹ M. Gorki, Kirjandusest, Tallinn 1948, lk. 130.

² Ilukirjanduse keele probleeme. - "Sirp ja Vasar" 1951, nr.43, lk. 3.

Iga teose trükki toimetamisel on tänapäeval tegevad mitmed inimesed, kes hoolitsevad teose sisulise (ideoloogilise, loogilise vms.) ja keelelise külje eest. Kõige suuremad ülesanded on teose vastutaval toimetajal. Tema hooleks jääb trükki toimetatava teose käsikirja põhjalik redigeerimine. Kaasajal elavate autorite teoste puhul on toimetajatöö üheks komponendiks käsikirja sisu kriitiline analüüs ja esinevate vigade kõrvaldamine koostöös kirjanikuga. Tõsist tekstikriitilist analüüsi vajavad ka varasemast ajast pärit, kordustrukis väljaantavad teosed.

Teiseks komponendiks on käsikirja keeleline redigeerimine, sest mitte igaüks, kelle sulest ilmub kirjandusteos, ei valda kirjakeelt korrektselt ega ole süvenenud kõigisse keelelistesse probleemidesse.

Veel käesoleva sajandi alguses puudusid meil kindlalt fikseeritud kirjakeele normid, sõnavaragi oli paljudel aladel piiratud, ning jäi autori mureks, kuidas ta kirjutas ja mida õigeks pidas. Kes kirjanikest oli oma loomingu keelelisest palgest huvitatud, see püüdis ise leida keeleküsimustes kompetentse inimese, kellelt mõnesugust abi saada. Nii näiteks pöördus K.E. Sööt J. V. Veski poole palvega läbi vaadata tema luuletuskogu käsikiri, ka O. Münther andis oma jutustusi J. V. Veski keeleliselt parandada.

Teoste keeleline redigeerimine muutus mõeldavaks ja vajalikuks siis, kui asuti kirjakeele kõikuvusi tasandama ja norme fikseerima. Vastuvõetud reegleid hakati ka kohe ellu viima.

Ebauhtlust ja erinevaid seisukohti on siiski palju olnud: meenutagem kas või keelearendusliku ja keeleuuendusliku suuna vastandlikke põhimõtteid, mis kajastusid ka ilukirjanduses.

Praegusel ajal oleme välja jõudnud enam-vähem kindlapiirilise normeeritud kirjakeeleni, mis soodustab redigeerija tööd, kuid paneb talle ühtlasi ka suurema vastutuse. Teose keeleline tase oleneb paljuski teose toimetaja nõudlikkusest, hoolikusest, õigekeelsuslikest teadmistest ja nn. redigeerija-vaistust. Mõni toimetaja on kehtivate normide arvestamisel ran-

ge, teine liberaalsem, ja seda toimetaja isiklikku pitsert kannab pahatihti ilmunud teoski, kui on tegemist õigekeelsuslikult mitte eriti tugeva autoriga.

Keeleline redigeerimine ei piirdu üksnes kirjakeele normide rakendamisega, siia kuulub ka mõtte täpne, lihtne ja selge esitus. Nagu ütleb kauaaegne nõukogude toimetaja L. Tšukovskaja, peab redigeerija olema niisama palju kunstnik kui autor ise, tal peavad olema mitte üksnes teadmised ja keelemehe pilk, vaid kunstnikuvaist ja armastus redigeeritava loomingu vastu.³

Vaistuga tuleb taibata, kus algab kirjaniku keeleline individuaalsus, kui tema teose keel mõnevõrra väljub reeglite piiridest, või kus on antud teose stiili suhtes sõnavaraline või mingi muu ebakõla, mis kindlasti vajab parandamist. Ilukirjanduse keel on keeruline, mitmekülgne nähtus ja selle redigeerimine eeldab toimetaja suurt taiplikkust.

Meil ilmub järjest nii algupärast kaasaegset loomingut kui ka varasemate autorite teoste kordustrukke. Mõlemad need nõuavad põhjalikku redigeerimist, kuid kummagagi on see töö mõneti erinev.

Kuigi ka tänapäeva kirjanike loominguga, eriti keskpäraste ja algajate omaga, tuleb toimetajail sageli tublisti vaeva näha – parandada ja autorit õpetada, käsikiri talle tagasi anda ja jälle uuesti lugeda, siis on ometi enam-vähem kindlalt teada, mida teha teose keelega: redigeerija peab põhiliselt arvestama kehtivaid õigekeelsusnorme ning nende piires toimima, ehkki ka siin on mõnesuguseid karisid.

Klassikaga on olukord keerulisem. Mida parandada, kui palju ja kuidas? Mida muuta tänapäevaseks, mis jätta endiseks? Seda pole lihtne otsustada, kui pealegi puuduvad autoriteetset reeglid.

Keel areneb aja jooksul, tulevad uued normid, sõnavara rikastub: sõnad, mis kirjaniku eluajal olid kasutusel, vana-

³ Л. Чуковская, В лаборатории редактора, Москва 1960.

nevad või saavad uue tähenduse ja esineb ka seesuguseid sõnu, mis polegi üldiselt tarvitusele tulnud. Muutuvad ka mõningad süntaksireeglid. Siin kerkib küsimus: kas peab väljaantav teoski need muutused kaasa tegema ning vastavalt uutele normidele omandama teise näo või tuleb ta trükki anda endisel kujul - vastu kehtivaid keelenõudeid? Mida ja kuidas on tehtud, sellele püütakse järgnevas osaliselt vastata. Analüüsitava materjal pärineb E. Bornhöhe, F. Tuglase ja E. Vilde teost.

Bornhöhe "Tallinna juttude" väljaande aluseks on tema "Kirjatööde kogu" (1905-1906), mis on viimane kirjaniku enda poolt redigeeritud tekst.

Vilde loomingust on võrreldud "Teoste" sarjas ilmunud romaane "Kui Anija mehed Tallinnas käisid" (1955), "Külmale maale" (1954) ja mõningaid jutustusi teisest ja kolmandast kogust Vilde "Kogutud teoste" vastavate väljaannetega. "Kogutud teosed" on võrdluseks võetud sellepärast, et need on viimased, mille väljaandmisel autor ise kaasa rääkida sai. Täiendavalt on kasutatud esimest trükki "Kui Anija mehed Tallinnas käisid" (1903).

F. Tuglase loomingust on läbi vaadatud "Teekond Hispaania" ("Teosed. Neljas köide"), "Marginaalia" ("Teosed. Seitsmes köide") ja novell "Kuldne rõngas" ("Teosed. Teine köide") eesmärgiga jälgida, mil määral erineb nende keel tänapäeva õigekeelsuanormidest.

Nõukogude teksteloogias on kirjandusteoste väljaandmisel nõue, et kordustrükkide puhul võetaks aluseks viimane autori eluajal ilmunud trükk. Sellele põhireeglile astub osaliselt vastu toimetaja E. Elisto, kes ütleb oma 1952. aastal avaldatud artiklis, et ei tohi arvestada ainult ühte trükki, sest sinna võisid jääda trükivead, mis moonutavad mõtet või raskendavad tekstist arusaamist. Ka võisid tolleaegsed korrektorid midagi kirjaniku soovi vastaselt muuta. Tingimata peab tutvuma eelmiste trükkidega ja käsikirjaga, kui see on olemas.⁴

⁴ E. Elisto, Eesti klassikast ja tekstikriitikast. - "Sirp ja Vasar" 1952, nr. 28, lk. 2-4.

Tutvuda ja trükivigu parandada muidugi tuleb, kuid toimetaja E. Elisto ise on oma praktikas nõutavast tutvumisest ohtlikult kaugemale läinud: on tutvumise asemel hakanud teoseid vastavalt esimestele trükkidele muutma.

On kohane märkida, et vene klassikute teoste redigeerimise ja avaldamise eest vastutab toimetuskolleegium ning midagi ei anta trükki ühe isiku suva järgi tehtud parandustega. Redigeerija võtab aluseks viimase, kirjaniku eluajal ilmunud ja tema poolt läbivaadatud trüki, kuid kontrollib ühtlasi kõiki eelmisi trükke ja käsikirja, kui see on säilinud. Eri-nevused ja redigeerija soovitatud parandused kantakse tabelitesse. Redigeerija parandusettepanekud arutab üksikjuhtude kaupa läbi vastav kolleegium, kes siis lõplikult otsustabki, kas üht või teist parandust teha.

E. Elisto omavolitsemisest meie suurmeeste Vilde ja Tammsaare teostega kirjutas 1957. aastal E. Teder. E. Elisto on püüdnud sobitada kirjanike teoste eri trükkidest kaasajale sobivamaid variante, on sisse toonud vahepeal ärajäetud lõike, lauseid, sõnu, näiteks romaanides "Prohvet Maltsvet", "Tõde ja õigus". Tammsaare romaani "Põrgupõhja uus vanapagan" on 1954. aastal täiendatud proloogi ja epiloogiga; kuigi kirjanik ei kavatsenud neid avaldada.

E. Teder tõstab üles küsimuse, kas klassika kordustrukides on lubatav teha parandusi vastavalt keele arenemisele.

Millegagi pole õigustatud murdesõnade ja Žargooni parandamine, hukka tuleb mõista kirjaniku lauseehituse muutmist, rõhutab artikli autor.⁵

E. Elisto liiga isameelne redigeerimine pälvib hukkamõistu ka Eesti Riikliku Kirjastuse algupärase ilukirjanduse toimetuses ja praegu peetakse seda "minevikuküsimuseks". E. Elisto ise väidab, et ehkki ta redigeerimisega veidi liialdas, olid parandused, mida ta esimese trüki põhjal Vilde lauseehituses tegi, hädavajalikud, sest oma viimase trüki väljandmise ajal oli Vilde olnud keeleuunduse mõju all. Oletada

⁵ E. Teder, Klassika uustrukide redigeerimisest. - "Sirp ja Vasar" 1957, nr. 6, lk. 4.

võivat ka, et neis teostes oli korrektori käsi liigselt tegev.

Huvitav fakt: praegusel toimetajal pole kontakti omaaegse keelelise redigeerija J.V. Veskiga ja ta ei teagi, kuivõrd viimane on muutnud Vilde lauseehitust. J.V. Veski teadetal aga kohendas Vilde ise oma käsikirja trükivalmis, nii et "Kogutud teoseid" redigeeriti hoopis uue, Vilde enese viimistletud käsikirja, mitte eelmise trüki järgi. Lausestruktuuri muutis kirjanik ise, J. V. Veski tegi vaid väikesi parandusi ning arvestas Vilde soove ja seisukohti. Seda oleks pidanud tänapäeval Vilde teoste toimetamisele asudes siiski teadma.

Osalt võib E. Elisto parandustega täiesti nõustuda, kuid esineb ka liigset parandamispuudu ja isegi mõningaid tegemata jätmisi.

Tagasihoidlikumalt on toimitud Bornhöhe "Tallinna jutudega". Koostaja E. Nirgi arvamus on, et uustrukis peab alati alles jääma ajastu kihistus, teose keelt ei tohi tundmatu-
seni muuta. Sellest seisukohast lähtudes ongi tehtud koostaja ja toimetaja parandused.

Tuglase keeles on autori palvel säilitatud paljugi sellist, mis tänapäeva normidele ei vasta, näiteks i-mitmus neis sõnades, kus seda enam ei tarvitata, ja muidki erinevaid keelendeid.

Järgnevalt on vaadeldud redigeerijate tööd konkreetsete probleemide kaupa.

Kõigis analüüsitud teostes ilmneb mõningal määral häirivat ebauhtlust. See algab juba o r t o g r a a f i a s. Üldiselt on sõnad ortograafiliselt tänapäeva normidele vastavaks muudetud, kuid leidub ka vigaseid keelendeid.

Mida varasemast ajast on teos pärit, seda põhjalikumalt ortograafilist kohendamist ta nõuab. Nii esinesid Bornhöhe "kirjatööde kogus" paljud sõnad praegusest erineval kujul, näiteks: naene, nairistest, eila, auusasti, edespidi, herra, jäed, silma laod, pääl, sääl, meelehäd jne. Justrukis on need tänapäevaselt. Muutunud on ka sõnaalgulise h ortograafia. Vilde eluajal kirjutati veel helevil (VKT V 200), horgi (VKT XXII

30), hulgudes (VKT V 204), hässitavad (VTT XXII 13) jne., praegu aga ilma h-ta: elevil (VJ II 64), orgi (VKAM 21), ulgudes (VJ II 67), ässitavad (VKAM 7).

Endisaegne kirjutusviis on aga säilitatud sõnas opman, Vilde teostes leiame selle kõikjal kahe n-iga:

...et opmann Vinter sai oma teenitud karistuse postnumerando kätte (VJ II 324).

...opmannil ei olnud lapsi -, ... (V J III 184).

Toimetaja E. Elisto märgib oma artiklis, et Vilde tarvitab seda algupäraselt nii, kääntes: opmann, selle opmanni, seda opmanni. Teises trükis aga esineb opman, selle opmani, seda opmanit, kuigi selliselt pole sõna kõnekeeles kunagi koonunud⁶.

E. Elisto on siin otsustanud rahvakeelsuse ja kirjaniku algupärase tarvitusviisi kasuks. Antud juhul ulatub küsimus ühtlasi ka morfoloogia valdkonda: missaugune on selle sõna esinemus obliikväänetes.

Kõikuv on võõrsõnade tarvitus. Enamikul juhtudel näeme vajalikku parandust (näiteks promenadi, limonadi, diplomaadilise asemel vastavalt promenaadi, limonaadi, diplomaatilise jne.), samas leiame aga sõnad diskandis, karakterlikke:

...ulgus emand Einer kõrgeimas diskandis (VJ II 102).

...ja tegi neis keelis taoti nii häbemata karakterlikke grammatikavigu, ... (VJ III 205).

Vilde teoses on muudetud sõna effektikalt, nii loeme uustrükis:

Seejuures tõusis Matias efektselt üles ... (VKAM 84).

Tuglasel on see aga endiseks jäetud:

... ja mõjub nii efektikalt... (TT IV 121).

Tuglasel esineb veel müüdiline pro müütiline (TT IV 79).

Võib-olla tarbetult on säilitatud sõna šedöövr prantsus-päraselt chefs d'oeuvre:

...kuid peaaegu kõik need teosed on chefs d'oeuvre'id,
(TT IV 43).

⁶ E. Elisto, Eesti klassikast ja tekstikriitikast. - "Sirp ja Vasar" 1952, nr. 28, lk. 4.

Vääralt esinevad Tuglasel Madrid (pro Madriid) ja Sahara (pro Sahaara) (TT IV 27, 28, 38, 39, 51 jt.).

Suure ja väikese algustähe puhul on rakendatud kaasaegseid reegleid, näiteks varasemad Prantsuse keelt, Jumaluke, Jõulu kink, Lihavõtte-muna jt. on parandatud väikesetäheliseks: prantsuse keelt, jumaluke, jõulukink, lihavõttemuna (BK).

Nimes don Juan kirjutatakse suure algustähega ainult Juan, don on hispaania tiitel (härra). Seega on Tuglase "Reisikirjades" viga:

... kaudu aastasadasid elav Don Juan (TT IV 104).

Ainuke mõeldav lahendus on ortograafias lähtuda tänapäeva õigekeelsuslikest nõuetest, sest tekiks täielik anarhia, kui üks või teine toimetaja omapead otsustaks, kas arvestada fikseeritud normi või mitte. On palju juhte, kus toimetaja klassikateoste keelt korrigeerida ei tohi, et mitte ohustada kirjaniku stiili, kuid ortograafia sellesse piirkonda ei kuulu.

M o r f o l o o g i a -alasedki parandused pakuvad kohati vastukäivat pilti: enam-vähem on vormid tänapäevaseks parandatud, paaril juhul esineb aga just vastupidist muutmist -- õige valeks (!).

Bornhöhel on vormid merde ja tulde asendatud geminatsioonilise illatiiviga merre, tulle. Vastupidi on toimitud Vilde teoses "Külmale maale". Teises trükis (1934) oli lumme, uustrukis 1954. aastal aga lunde.

1934:

... vajudes sageli põlvini ja niuateni lumme (VKT XVI 17).

... ja kuidas siis see hall tomp maantee kõrvale lumme veeres (VKT XVI 20).

1954:

... ja kuidas siis see hall tomp maantee kõrvale lunde veeres (VKM 16).

... vajudes sageli põlvini ja niuateni lunde (VKM 14).

Seda on tehtud põhjendusega, et Vilde algupäraselt (esimeses trükis) kasutas lunde, tulde, merde.⁷ Põhjendas on kumma-

⁷ E. Elisto, Eesti klassikast ja tekstikriitikast. -- "Sirp ja Vasar" 1952, nr. 28, lk. 4.

line: ei saa ju esimesest trükist üle kanda igasuguseid väär-
vorme. E. Elisto nähtavasti ei arvesta üldse kirjaniku enda
seisukohtade vahepealset muutumist.

Omal kohal on muidugi seesugused parandused, nagu juuks-
te → juuste, pulmareisu → pulmareisi, suhkurt → suhkrut,
paberisi → pabereid (BK), Katad (VKT V 212) → Katat (VJ II
74), neiud (VKT V 216) → neiut (VJ II 77), tempa (VKT V 206)
→ tempe (VJ II 69) jt.

Tuglasel on uustrükis säilinud vale vorm otsusi (TT VII
560), Vildel brauningi pro brauingu (VJ III 319).

Vildel on muudetud i-mitmus de-mitmuseks: argsemail sil-
mäpilgel (VKT XXII 30) → argsemail silmapilkudel (VKAM 21),
uutest välismaalasist (VKT XXII 72) → uutest välismaalastest
(VKAM 56), häist kodaniku-perekonnist (VKT XXII 94) → häist
kodaniku-perekondadest (V KAM 75), lõugus (VKT V 203) → lõu-
gades (VJII 66) jne.

Vilde teostes esines i-mitmust üldiselt vähe, nii et
i-mitmuse asendamine de-mitmusega ei toonud kaasa märgatavaid
stiilimuutusi.

Tuglase loomingus on i-mitmus autori soovil säilitatud.
See on õige, sest vastasel korral oleks muutunud ka Tuglase
stiil. i-mitmus on tema keelele nii omane, et seda ei saa
kõrvaldada teose koloriiti muutmata. Ehttuglaslikud on sõrmi
vahelt (TTII 354), kõrgemaisse sfääresse (TT VII 635), kuju-
tavais kunstes (TT VII 558), kõrgemais kooles (TT IV 126),
mustis leinaraames (TT IV 10), kuivist tõsiasjust (TT IV 118).

Mõningane ebajärjekindlus valitseb omadussõna puhul. Nii
on väär vorm mõrudaks (VKT XXII 86) parandatud mõruks (VKAM
67), kuna aga komparatiivis on jäänud endiselt mõrudam (VJ II
322).

Parandusi on tehtud karitiivadjektiivivi käänetes, mis va-
rem olid uma-lised, näiteks inetuma sõna (VKT XXII 21) - ine-
tu sõna (VKAM 13), armetuma lapseõlve (VKT XXII 84) → armetu
lapseõlve (VKAM 66), rahutuma vaimu (VKT XXII 85) → rahutu
vaimu (VKAM 67).

Kord on parandatud ainumaks lapseks (VKT XXII 88) -
ainsaks lapseks (VKAM 69), teisal aga loeme:

Ja oligi üheaainuma hüppega ukse all,... (VJ II 116).

Ka verbiga on toimetajail tulnud vaeva näha, sest siingi on vahepeal toimunud mitmeid muudatusi, mida peab arvestama. Järgmised parandused on välja märgitud Bornhöhe juttude käsikirjast:

kõneleda → kõnelda, pöörnud → pööranud, julenud → julgenud, hoigades → oiates, lasid, lasi → lasksid, laskis, läksivad → läksid, ilmusivad → ilmusid jne. Ka Vilde teostes leidub erinevusi trükkide võrdlemisel: annud (VKT XXII 19) → andnud (V KAM 11), küünninud (VKT XV 2o8) → küündinud (J II 7o), pöördis (VKT XXII 66) → pöördus (VKAM 5o), hulus (VKT V 2o3) → ulgus (J II 66), sööstas (VKT V 21o) → sööstis (VJ II 72) jne.

Tuglase novellis "Kuldne rõngas" häirib praegu silma vale vorm alganud (TT II 343).

Morfoloogia tuleks üldiselt allutada tänapäeva normidele, ent seda nõuet ei maksaks täielikult absolutiseerida.

On mõeldav mõnel määral ka omaaegseid vorme säilitada. Piiri tõmbamine nende kahe võimaluse vahel on raske ja oleneb enamasti teosest endast, selle üldlaadist ja tekstilisest naabrusest. Iga üksikjuhtum nõuab eraldi kaalumist, sest mis sobib endisel kujul ühte konteksti, see kõlab teises võib-olla halvasti.

Õige on alles jätta i-mitmus, kui see kindlalt kuulub kirjaniku stiili iseärasuste hulka ja on õigesti moodustatud (õiges astmes, nõutava tüvevokaaliga). Varasemates teostes võib leiduda ka sellist i-mitmust, mis haavab kaasaeglase keeletunnet; sel korral parandus õigustab end.

S ü n t a k s i alal on tehtud muudatusi interpunktsioonis, sõnajärjekorras, reksioonis, kongruentsis ja sihitise käändes.

I n t e r p u n k t s i o o n i s esineb minimaalseid parandusi, enamikus on need koma erineva kasutamise juhud. Varasemates trükkides oli koondlauses sidesõna või ja võrdluse kui ja nagu ees koma, nüüdne reegel seda enam ei luba ning uustrükkides ongi tehtud vastavad parandused. Päris jär-

jekindel ei ole aga oldud, järgmises lauses on näiteks koma alles:

Ma tahan katsuda, kas ma mitte vähe osavam hobusepere-mees ei ole, kui need kukerpallilaskjad seal kraavis (VKT V 211, J II 72).

Mõnes lauses on grammatikareegli kohaselt erilaadiliste täiendite vahelt koma ära jäetud, teisel see püsib, näiteks:

Toaruumi kõrval olevas tillukeses kambris seisab veel vana, pruun kirst... (VKM 23).

...nad elasid tõsiat, kibedat lahkeltu... (VKM 51).

Interpunktiooni korrigeerimine on tarvilik, kui oma-aeagne reegel erineb praegusest (koma võrdluse puhul jne.), kuid ei tohiks teha parandusi sellistes lausetes, kus võib olla nii või teisiti. Niisuguseks piiripealseks võimaluseks on erilaadiliste täiendite vaheline koma. Kooligrammatika reegel dikteerib, et erilaadiliste omadussõnaliste täiendite vahele koma ei panda, kuid seda reeglit ei ole ilukirjanduses kunagi väga järjekindlalt arvestatud. Ka kaasaegsete autorite loomingu ei peeta sellest alati kinni ning koma esinemist ei saagi veaks lugeda; pigem on see stiililine joon: koma on tingitud vajadusest väikese pausi järele.

Vilde teoste uustrükkides on toimetaja oma põhilised parandused teinud sõnajarjekorra: on taastatud esimeste trükkide lauseehitus, seega on kõrvale kaldunud kirjaniku eluajal ilmunud viimasest väljaandest. Mis põhjusel säärased kardinaalsed muudatused Vilde stiilis on toime pandud, seda selgitab toimetaja E. Elisto oma artiklis. Nagu juuba eespool on märgitud, väidab ta, et Vilde "Kogutud teosed" on just sõnajarjekorra alal kõige enam sattunud dekadentsi mõju alla ning siin peab esimene trükk õigust tegema.⁸

Kuigi Vilde oma elu lõpupoolel sõnajarjekorra küsimustes oli mõnel määral keeleuuenusest mõjutatud, on ikkagi ime-lik kõnelda tema sattumisest otse dekadentsi mõju alla.

⁸ E. Elisto, Eesti klassikast ja tekstikriitikast. — "Sirp ja Vasar" 1952, nr. 28, lk. 3-4.

E. Elisto ütleb, et Vilde teostes oli tarvis sõnajärjekord esimese trüki põhjal tagasi rahvapäraseks muuta. Ei tahaks siiski nõustuda, et ainult niisugune sõnajärjekord nagu kirjaniku esimestes trükkides on ainus rahvapärane sõnajärjekord eesti keeles. Ja ehkki toimetaja taastatud laused on paiguti tõesti loomulikuma sõnajärjega, astutakse sellega lubamatult üle autori viimasest soovist, s.t. tema eluajal ilmunud viimasest trükist. Mitmest trükist kontamineeritud raamat ei ole enam terviklik kunstiteos.

Lauseehitust võib korrigeerida vaid minimaalselt, siis, kui on tegemist tõepoolest väga halvasti kõlavate lausetega. Kui aga Vilde ise muutis oma lauseehitust (nimelt ise ja mitme korrektori, nagu arvab E. Elisto), siis peaks jäetama Vildele endale viimane sõna.

Milliseid parandusi on uustrükkides tehtud? Pealauses on sõnade järjekorda vähe muudetud, infinitiiv on viidud lause lõppu:

"Ta peab panema hobuse ette" (VKT XXII 13) → "Ta peab hobuse ette panema" (VKAM 7).

"Kohta ei või ma sulle aga anda omas vallas, annan sulle võõras vallas (VKT XXII 17) → "Kohta ei või ma sulle aga omas vallas anda, ... (VKAM 10).

Meistri poisil peab olema saksa keel suus (VKT XXII 29)

Meistri poisil peab saksa keel suus olema (VKAM 20).

"Kas sina siis tahaksid minna tislari juurde õpipoisiks?" küsis ta (VKT XXII 29) → "Kas sina siis tahaksid tislari juurde õpipoisiks minna?" küsis ta (VKAM 20).

des-lauselühendis on des-vorm paigutatud lühendi lõppu:

"Ära ole rumal laps," ütleb ta, hakates poisikese käest kinni (VKT XXII 14) → "Ära ole rumal laps," ütleb ta poisikese käest kinni hakates (VKAM 7).

Tugedes oma lugupeetud perekonnale, veel enam aga oma pärandusele, ... (VKT XXII 85) → Oma lugupeetud perekonnale, veel enam aga oma pärandusele tugedes, ... (VKAM 67).

des-lauselühendi asemele on esimesest trükist kõrvalause toodud:

Vististi oli Liisu ainult sisemist kōdi tunnud paruni-

härä lähenedes temale keelatud sõprusega,...(VKT XXII 12) → Vististi oli Liisu ainult sisemist kōdi tundnud, kui paruni-härä temale keelatud sõprusega lähenes,... (VKAM 5).

Ja esimeses trükis (1903):

Vististe oli Liisu ainult sisemist kōdi tundnud, kui paruni herra temale keelatud sõprusega lähenes,...(VKAMTK 12).

Toimetaja ei ole oma parandustes aga alati ainult esimesele trükile toetunud. Võrreldagu näiteks järgmist lauset eri trükkides:

Rahvasuu kandis jutu kõrtsist kõrtsi, kiriku-õuest kiriku-õue, ja ühel heal päeval oli see otsaga jõudnud kaugemale

valda, noorpaari uude elupaika, sünnitades seal arusaadavat kahinat ja kõminat (VKT XXII 18) → ...ja ühel heal päeval oli see otsaga kaugemale valda, noorpaari uude elupaika jõudnud, seal arusaadavat kahinat ja kõminat sünnitades (VKAM 11). Esimeses trükis kõlab see lause nii:

...ning ühel heal päeval oli see otsaga kaugemale valda, noorpaari uude elupaika, jõudnud ja sünnitas seal arusaadavat kahinat ja kõminat (VKAMTK 11).

Kõrvallausetes on peaaegu kõikjal öeldis lõppu viidud:

Jaan ärkas alles, kui orel hakkas uuesti hüüdma (VKT XVI 10) → Jaan ärkas alles, kui orel uuesti hüüdma hakkas (VKM 8).

Kui väike seltskond isandalaadi mehi ilmus trahterisse ning kõrv-olevas paremas kambris istet võttis, laskis ka Kaarel... (VKT XVI 26) → Kui väike seltskond isandalaadi mehi trahterisse ilmus... (VKM 21).

...kus peened pikergused haosõed hõõguvad otsekui parmas helenduvaid usse (VKT XVI 29) → ...kus peened pikergused haosõed otsekui parmas helenduvaid usse hõõguvad (VKM 23).

Ta püüab aru saada, mis tähendab lapse jutt (VKT XXII 15) → Ta püüab aru saada, mis lapse jutt tähendab (VKAM 8).

Kui kergesti ei või mõni sõna kukkuda sinna, kust leiab ta soovimata kõrv (VKT XXII 17) → Kui kergesti ei või mõni sõna kukkuda sinna, kust soovimata kõrv ta leiab (VKAM 10).

Bornhöhe juttude käsikirjas paistsid silma ainult üksikud sõnajärjekorra muudatused, näiteks:

Õue üle kõndides viivitasid nad ... (BK) → Üle õue kõndides viivitasid nad... (BTJ 44).

Ega ma ometigi mõni joodik või hulgu ole, keda uulitsa pealt ära tarvis koristada (BK) → ...keda uulitsa pealt tarvis ära koristada (BTJ 76).

Kolm või neli korda laskis ta ennast voodi ümber kihutada (BK) → ...laskis ta ennast ümber veodi kihutada (BTJ 79).

R e k t s i o o n i s leidus suhteliselt vähe parandamist vajavaid sõnu, näiteks kontserdis käisite (BK) → kontserdil käisite (BTJ 17), söömalaual juttu aetakse (BK) → söömalauas juttu aetakse (BTJ 16).

Tuglasel on paar ebaõiget rektsiooni. Verb kohtama nõuab partitiivi, seega peaks olema kohtas õudset rongkäiku, mitte aga ...kohtas ta Sevilla tänaval õudse rongkäigu... (TT IV 104).

Vale rektsioon on ka järgmistes lausetes:

Selleks on nende tähelepanu sihitud liialt vormiküsimustesse (pro küsimustele) (TT VII 556).

Koostage mõnel võõral keelel hullupöörane reisikirjeldis maast, ... (pro mõnes võõras keeles) (TT IV 84).

Rektsioonis tuleks enamasti arvestada tänapäevast esinemust, sest lugemisel hakkab vale rektsioon tahes-tahtmata segama. Kui autori omaaegne pruuk väga silmatorkavalt ei erine tänapäevasest, siis on mõeldav, et toimetaja respektiivsiks autorit. Näitena võiks siin tuua järgmised laused:

Ühtlasi pidi ta piinlikul hoolet tähele panema, ... (VKT XXII 79) → Ühtlasi pidi ta piinliku hoolega tähele panema, ... (VKAM 61).

Kaasaegseid reegleid on rakendatud ka kongruentsis, näiteks lisandi puhul:

Praegu ajab ta kaupmehe Jansi tüdart taga... (BK) → Praegu ajab ta kaupmees Jansi tüdart taga... (BTJ 36).

...ja ta peamure on, oma kalli poja Hugole määratu rikkast prouat leida (BK) → ...ja ta peamure on oma kallile pojale Hugole määratu rikkast prouat leida (BTJ 20).

Paaril juhul on aga endine õige vorm valega asendatud:
Kui ta oma hiilgavate silmadega ja õhetavate põskedega
...(BK) → Kui ta oma hiilgavate silmade ja õhetavate põskede-
ga...(BTJ 6).

Minu ema on väikene ja väga elav naisterahvas süsimus-
tade silmadega ja suure konksinaga. (BK) → süsimustade sil-
made ja suure konksinaga (BTJ 20).

Kaasaütlevas säilib käändelõpp sel korral, kui mõlemal
sõnal on eraldi täiend, nagu eespool toodud lausetes.

Kui varasemad autorid on kasutanud s i h i t i s t tei-
siti, kui see tänapäeval nõutav on, siis tuleks sobimatu kää-
ne asendada õigega. Sellekohast korrektuuri on tehtudki. Näi-
teks:

"Millal sa temale vastust kirjutad?" küsis ta siis (BK)
→ "Millal sa temale vastuse kirjutad?" küsis ta siis (BTJ 51)

...andke Annile minu viimast soovi teada (BK) →
andke Annile minu viimane soov teada (BTJ 53).

L e k s i k o l o o g i a s on aeg toonud muutusi tule-
tistes, liitumisviisis ja kokku-lahkukirjutamises. T u l e -
t i s t e s kasutame tänapäeval paljudes sõnades teisi sufik-
seid kui mõnikümmend aastat tagasi. Eriti märgatav on see lik-
ja line-liite juures, tihtipeale on nad sõnades omavahel ko-
had vahetanud: line-liide on asendunud lik-liitega ja vastupi-
di.

Otstarbekas on, et klassika uustrükid kajastavad neid
muutusi. Parandusi ei ole tehtud küll väga järjekindlalt; eba-
ühtlane tarvitus esineb isegi ühe teose piires: osa sõnu on
muudetud tänapäevaseks, osas on jäänud endine tarvitusviis.
Bornhöhe "Tallinna juttudes" ilmneb erinevusi ka ühe ja sama
sõna puhul: kord on vastav parandus, teisel aga pole seda teh-
tud ning tundub, et selline kõikumus ei lähtu siin sugugi stiil-
lilistest kaalutlustest.

Tuletistes on muudatusi ohtrasti. Järgnevalt toome mõ-
ningad näited nende kohta:

selle eesmärgi saavutuseks (VKT XXII 88) → selle ees-
märgi saavutamiseks (VKAM 69); kasina mehise iludusega (VKT
XXII 89) → kasina mehise iluga (VKAM 70). Bornhöhel aga:

Sinu suure iluduse pärast arvasin ma, ... (BTJ 52).

Ehmust seal sees ei ole ... (VKT XXII 13) → Ehmatust seal sees ei ole... (VKAM 7).

Omadussõnades on mitmel puhul line-liide tänapäeval asendatud lik- või ne-liitega, näiteks kirglike (VKT V 201) → kirgliku (VJ II 64), rahuline (VKT XXII 7 ja 14) → rahu-lik (VKAM 37, 49), talupojalist (VKT XXII 71) → talupoeglik-ku (VKAM 55), täieliseks (VKT XXII 11) → täielikuks (VKAM 5), vaimlist (VKT V 220) → vaimset (VJ II 80).

Mõnes sõnas on kord line-liide, kord lik-liide, näiteks heasüdameline - heasüdamlik, iseäraline - iseäralik:

See oli heasüdameline lõbumeelne inimene (VKT XXII 71) → See oli heasüdamlik, lõbusameelne inimene. (VKAM 55).

Teisal on uustrükis:

Paruni jääkarukärss avaneb heasüdameliseks naeratamiseks (VJ III 318).

... kuulajate seas iseäralikku tähelepanekut äratas (VKAM 51).

Minu iseäralist tähelepanu äratas aga, ... (VJ III 173).

Veel mitmelgi korral on jäetud omaaegne sufiks. Näiteks Vildel: kultuurilise olekuga (VJ II 94), põrgulist rõõmu (VJ II 66), korrapäralise loomaga (VJ II 80), rentide liialise kõrguse üle (VJ III 322).

Bornhöhel: ...puudulise saksa keele üle... (BTJ 12).

Tuglase' euroopalise kuulsuse (TT IV 102); ... mil ta ühte vaatekohta ab tendentsiliseks, ... (TT VII 598).

Osas sõnades on tulnud lik-liide asendada mõne teise liitega (-line, -us, -ne), näiteks: hingelik udu (VKT XXII 13) → hingeline udu (VKAM 7), tavalikku (VKT V 219) → tavalist (VJ II 80), võidurõõmlik (VKT XXII 95) → võidurõõmus (VKAM 75) jt.

Vähem muudatusi, resp. parandusi on tegu- ja määrsõna-sufiksites. Mõnikord on soovitatav parandus ka tegemata, näiteks Bornhöhe juttudes: rahuliselt (BTJ 36), silmakirjaliselt (BTJ 157), kahjurõõmuliselt (BTJ 158).

Otseses kõnes seevastu on omaaegne tarvitus loomulik ja kohane:

"Minu hea sõber jättis teid liiga varatselt maha,"...
(VJ II 89).

On korrigeeritud ka l i i t u m i s v i i s i sõnades, milles praegu täiendsõna teisiti liitub, näiteks võitluseäre-
vusest (VKT XXII 42) → võitlusärevusest (VKAM 31), õleküba-
raga → õlgkübaraga, kiigetooli → kiiktooli, käskkäigu →
käekäigu, naabriaias → naaberaias (BK) jt.

Säilinud on ka praegusest pruugist erinevaid liitumisi:
noorepõlvesõbrad (BTJ 155), kolgavaimustusest (TT IV 90),
väikearvulisse (TT VII 556), otseses kõnes õmblusekoolis

(VJ II 315), armastusekirju (VJ II 316).

Autoritekstis on soovitatav juhinduda tänapäevastest reeg-
litest.

Sama kõne, kuid laiendatud ka otsesele kõnele, kehtib
k o k k u- ja l a h k u k i r j u t a m i s e s k i. Siin on
tulnud vastavalt uutele reeglitele tublisti korrektsiive teha,
kusjuures ülekaalus on sõnad, mis varem kirjutati lahku, nüüd
aga kokku, näiteks: jutu lõng → jutulõng, kassi ahastus →
kassiahastus, suhkru vabrikust → suhkruvabrikust, südame ra-
hu → südamerahu, varba otstes → varbaotstes, kordamööda →
peale kauba → pealekauba, tõe poolest → tõepoolest (BK),
ühe ainuma (VKT V 213) → üheainuma (VJ II 75), mõni sada
(VKT XXII 36) → mõnisada (VKAM 26) jne.

Alati pole toimetajad kuigi tähelepanelikud olnud ning
on sisse jätnud vigu ja kaksipidist esinemust. Näiteks on
Bornhøhe "Tallinna juttudes" sestsaadik kord üks sõna (BTJ 13),
teisel aga lahkukirjutatult sest saadik (BTJ 35, 45, 60). Vi-
gased on ka kõige pealt (BTJ 15) tähenduses eelkõige, sinna
poole (BTJ 33), igapäev (BTJ 41 ja TT IV 131), igakord (TT VII
575), elu ajal (TT IV 33), kingsepa töökoja (TT IV 27) lõuna-
-itaallasel (TT IV 83) pro lõunaitaallasel, antiik-rahvad
(TT VII 575) pro antikrahvad.

Varasemates trükkides ei ole tähenduslikult eristatud
sõnapaare oma-enda ja järgi-järele. Nüüdsed redigeerijad on
püüdnud seda paiguti heaks teha, asendades ühe teisega vahel
isegi otseses kõnes, mõnes kohas aga jätnud autoritekstiski
sama paranduse tegemata.

"...Sina, Berta, tead nüüd, et sa Matias Lutzi omale meheks ei saa..." (VKT XXII 96) — Sina, Berta, tead nüüd, et sa Matias Lutzi endale meheks ei saa..." (VKAM 76).

Uues trükis leiame ka niisugusel kujul:

... et tundsin enda ihust kärsahaisu (VJ II 322).

"Ja seda hernehirmutist tahad Rakveresse omale naiseks viia?" (VJ II 95).

Olnuks tal hing - seegi oleks rohulao järgi lõhnanud (pro järele) (TT II 342).

Peale sõnajärjekorra muutmise kuuluvad **s t i i l i - p a r a n d u s t e** alla veel sõnade asendamine, lisamine, ärajätmine.

E. Elisto kaitseb tarbetute võõrsõnade ja mõningate üldiselt tundmata sõnade asendamise õigust ning ütleb, et kui autor või keeleline korrektor on sellised sõnad hilisemas trükis sisse toonud, siis võimaldab vana trükk avastada autori enda lihtsad, rahvale tuntud sõnad ja annab tuge ka siis, kui uut sõna on kasutatud vales tähenduses.⁹

Teiselt poolt on aga levinud küllaltki arvestatav seisukoht, mille järgi kirjaniku sõnu ei tohi asendada ka sel juhul, kui need esinevad vales tähenduses. Raskustest aitaks siin üle kommenteerimine.

Vilde teostes näeme sõna-asendusi päris palju, kuid pahihti ei saa nendega leppida, sellest hoolimata et asendamisel on kasutatud esimese trüki abi. See on ikkagi teksto-
loogiliste põhiprintsiipide rikkumine. Üheks positiivseks jooneks Vilde teostes on tema sõnavara rikkus ja laialdane murdesõnade arsenal. Uustrükis on aga isegi murdesõnu välja heidetud ning kirjakeelseid asemele toodud. Nii näiteks lauses

...kes julges saksale vastu hakata, kes mestas saksa vastu kättki tõsta (VKT XXII 40) on murdesõna mestama (tähenduses riakima) asendatud sõnaga usaldama:

... kes saksa vastu kättki usaldas tõsta (VKAM 29).

⁹ E. Elisto, Eesti klassikast ja tekstikriitikast. - "Sirp ja Vasar" 1952, nr. 28, lk. 3.

Ka ei oleks asendamist vajanud murdesõna horkvele.
Praegu on horkvele aetud sõrmedega (VKT XXII 112) asemel hara-
ralli aetud sõrmedega (VKAM 89).

"Siis hassetan koera su kallale" (VKT XXII 4o) on asen-
datud "Siis ässitan koera su kallale" (VKAM 3o). Õigem oli
küll endine hassetama, mida tarvitatakse koera kohta.

Parandus aga õigustab end näiteks niisugusel juhul:
väiklases kõrges ruumis ... (VKT XX 78) — väheldases
kõrges ruumis ... (VKAM 6o).

Võib tuua veelgi näiteid asendatud sõnade kohta:

Ta on kõigega juba võrdunud ja panetunud ... (VKT XVI
3o) — Ta on kõigega juba harjunud ja panetunud, ... (VKM 24).
... tõesti tubli sooring! (VKT XXII 17) — tõesti tubli
tegu! (VKAM 1o).

...paistsid nooremad lehtpuud ja põõsad õrnimas hali-
ehtes, ... (VKT XXII 64) — ... kõige õrnemas lehe-ehtes, ...
(VKAM 49).

Sõna kuis on asendatud sõnaga kuidas ainult Vildel,
Tuglase uustrükkides esineb kuis:

Tundsin, kuis jalad kuuma veega täidetud raudsilindril
soojenesid, kuis soojus jalgu mööda peani ulatus... (TF IV 11).

Bornhöhe "Tallinna juttudes" on vähem tuntud sõnu kom-
menteeritud (koostaja E. Nirgi kommentaarid). Kommenteerimist
pooldab ka A. Vinkel, kes ütleb, et vastuolu kirjaniku origi-
naalteksti ja teose lugejale mõistetavaks tegemise vahel on
võimalik ületada hoolika kommenteerimise teel.¹⁰

Keelelist kohendamist vajavad niisugused väljendid, kus
varasem kaassõna või abimääreõna tänapäeval võõrastav ja koo-
miline tundub. Praeguses kirjakeeles kasutame seal käändelõp-
pe. Näiteks oli Bornhöhel varem:

... ja ütles ennast linna sisse minevat.

... sattusid nad kibeda riiu sisse ...

¹⁰ A. Vinkel, Meie kirjandusliku klassika avaldamise päeva-
küsimusi. — "Edasi" 1951, nr. 213, lk. 2.

Anni punastas järsku ära ... (BK)

Uues väljaandes on aga õigesti:

... ja ütles ennast linna minevat (BTJ 22).

... sattusid nad kibedasse riidu... (BTJ 31).

Anni punastas järsku... (BTJ 36).

Vilde pole mõnikord kasutanud asesõna või liitajalise öeldise puhul olema verbi. Toimetaja on siin püüdnud rangelt grammatikaseaduste järgi käia ning on puuduvad sõnad kõikjale juurde kirjutanud.

Näiteks:

Isekeskis ja iseeneses teadsid nad väga hästi, kes nad on ja kust pärit; ... (VKT XXII 72) — Isekeskis ja iseeneses teadsid nad väga hästi, kes nad on ja kust nad pärit; ... (VKAM 56).

Tahab ta hobust osta, siis peibutab müüja võistluse eest varjatud paika kõrvale... (VKT V 199) — Tahab ta hobust osta, siis peibutab ta müüja võistluse eest varjatud paika kõrvale... (VJ II 63).

Äkitselt, nagu Liisu viha tulnud, ... (VKT XXII 14) — Äkitselt, nagu Liisu viha oli tulnud, ... (VKAM 7).

... mida ta ise tõeks tunnistanud, ... (VKT XXII 19) — ... mida ta ise tõeks oli tunnistanud, ... (VKAM 12).

Tuglase loomingu uustrükkides aga leiame küllalt lauseid, kus verb olema puudub, näiteks:

Niipea kui mauride võim murtud, hakati neid usu pärast taga kiusama (TT IV 19).

Ilmusid viled, pasunad ja trummid, mis kodunt kaasa võetud (TT IV 156).

Poleks olnud sugugi kurjasti, kui ka Vilde lause oleks jäänud puutumata, sest lõpuks on siin tegemist kirjeniku omapäraga, mitte tema keelealase võhiklusega.

Omaette probleem on varasemate teoste o t s e n e k õ n e. Käesolevas töös sellel pikemalt ei peatuta, järgnevalt olgu toodud selle kohta vaid mõningad mõtted.

Kui tegelaste kõnes on murdesugemeid, ei või toimetaja seda korrigeerima hakata. Otsene kõne peaks jääma muutmata ka

juhul, kui kirjanik kunstikavatsuslikult on tarvitanud mõnesuguseid vääri morfoloogilisi vorme, tuletisi või muid keelendeid, mida tal autoritekstis ei esine.

Kui aga autoritekstis ja otseses kõnes on aluseks ühesugused õigekeelsuslikud normid, kuidas peaks redigeerija siis talitama? Tuleks kaalumisele kaks seisukohta: kas jätta otseses kõnes alles kõik vananenud keelendid või teha ühed ja samad parandused nii otseses kui autorikõnes. Kuidas antud teostes on toimitud, sellest täit selgust ei saagi, sest kõikuvusi on mõlemas osas. Näib siiski, et otseses kõnes on püsinud rohkem omaaegset pruuki.

Klassikateoste keelt on püütud enam-vähem lähendada kaasaegsele keelele just laiema lugejaskonna huvides. Paiguti näeme selles töös tekstoloogiliste põhinoete rikkumist, ebaühtlust parandustes ja mõnes kohas parandamata jätmistki. Toimetajail on erinevaid vaateid: üks toimetaja teeb vaid väikesi muudatusi ja jätab teosesse vananenud vorme, teine seevastu parandab kõik võimalikud juhud.

Tekib virvarri mulje, kui põhjendamatu kõikumist leidub koguni ühe ja sama raamatu lehekülgedel, nagu oleks seda osaliselt ja kuidagi möödaminnes redigeeritud. Näide selle kohta on E. Bornhöhe "Tallinna jutud". Vananenud ja tänapäevaseid keelendeid kõrvu näeme siin eriti tuletistes ja kahesugust pruuki ka kokku- ja lahkukirjutamises. On mindud kompromissile: säilitada omaaegset hõngu ning ühtlasi lähendada keelt kaasajale.

Mõeldav on, et ei muudeta kõiki tuletisi tänapäeva normidele vastavaiks, nii mõneski sõnas võiks lubada endisaegset esinemust, kuid oldagu siis selle sõna enda puhul antud teoses järjekindel, kui erinevusi ei tingi kontekst.

Veel rohkem kehtib see nõue kokku- ja lahkukirjutamises: siin oleks pidanud toimetaja lähtuma praegustest reeglitest, sest sellised parandused ei muuda teose kui kunstiterviku sei-

sukohalt midagi.

Vilde loominguga on osalt järjekindlam oldud, õigem oleks öelda: siin on mindud teise äärmusse - redigeerija on hakanud rangelt vaagima, mis Vildele sobib, mis mitte. Mõnel juhul on vägagi silmas peetud autori keelepruuki, ka siis, kui see läheb praegu kehtiva normi vastu (näiteks opmann, lund), mõnikord on aga tehtud parandused just tänapäeva seisukohtadelt ning autorit ignoreerides. Järjekindlusetust, kui- gi küll vähem, leiame ka Vilde teostes.

Tuglase loomingu uustrükkides on alles jäetud rohked i-mitmuse juhud, kuid teostele kahjuks on sisse jäetud ka mõningad vead.

Kordusväljaannetes leidub mitmesuguseid õigekeelsuslike parandusi: ortograafias, morfoloogias, süntaksi alal, leksikoloogias. Kuidas neisse parandustesse suhtuda, kas nad kõik on omal kohal?

Kaasaegseks tuleks klassikateostes muuta ortograafia, suure- ja väikese algustähe juhud, sõnade liitumisviis (nominatiivne või genitiivne liitumine), kokku- ja lahkukirjutamine. Interpunktsiooniski on vahel parandused vajalikud.

Eespool oli juba juttu tuletistest. Võib veel lisada, et nii morfoloogia kui tuletiste kohta ei oleks õige püstitada päris rangeid tänapäeva õigekeelsuse nõudeid. Üldiselt peab küll lähtuma nüüdisaegsest pruugist, kuid siiski võiks lubada ka omaaegseid vorme niivõrd, et need vananenud keelendid lugemisel ei häiriks.

Puudutada ei tohiks autori lausestust, sest sellega ju muudetakse ka kirjaniku stiili. Sõnajärjekorda võib parandada vaid vähesel määral, teosesse ei tohi sisse viia nii põhjalikke uuendusi, et kaob kirjaniku oma pale.

Belnevas on käsitletud vaid väikest osa meie varasemast proosaloomingust - mõningaid 20. sajandil ja sajandivahetusel ilmunud teoseid. Iga ajajärk aga eeldab isesugust redigeerimist olenevalt keele eri ilmast, loomulikult ei või ka nõuda, et ühe perioodi kõigile kirjanikele lähenetaks täpselt ühesuguse mõõdupuuga. On raske koostada ainuõiget eeskirja igaks ettetulevaks juhuks; paljusid küsimusi saab kõige paremini ot-

sustada konkreetse teoses sõnakaupa, sest sageli nõuab üks või teine sõna omaette lahendust. Kindlasti saaks aga kollektiivselt ajajärgude kaupa välja töötada klassikateoste redigeerimise üldprintsipiidid. Halb on olukord, kus igal toimetajal on oma põhimõtted, mida ta rakendab, olgu need siis õiges või väärades. Meilgi oleks võimalik eeskujuks võtta vene klassikateoste redigeerimisel rakendatavat kollektiivset otustamist. Klassika avaldamine on tähtis ja vajalik ülesanne, mille juures ei tohi tööd ja vaeva paljaks pidada.

L ü h e n d i d .

- BK - E. Bornhöhe "Tallinna juttude käsikiri"
 BTJ - E. Bornhöhe "Tallinna jutud"
 TT II - F. Tuglas "Teosed" II
 TT IV - F. Tuglas "Teosed" IV
 TT VII - F. Tuglas "Teosed" VII
 VJ II - E. Vilde "Jutustused" II
 VJ III - E. Vilde "Jutustused" III
 VKAM - E. Vilde "Kui Anija mehed Tallinnas käisid"
 VKAMTK - E. Vilde "Kui Anija mehed Tallinnas käiswad" (I trükk)
 VKM - E. Vilde "Külmale maale"
 VKT V - E. Vilde "Kogutud teosed" V
 VKT XVI - E. Vilde "Kogutud teosed" XVI
 VKT XXII - E. Vilde "Kogutud teosed" XXII

M. LARNI "ILUS SEAKARJUS" EESTI KEELES.

(Tõlkevõrdlus)

Sirje Ruus

III kursus

Juhendaja: P. Palmeos.

Igal aastal saabuvad meie lugemislauale sajad uued raamatud, millest kaugelt suurema osa moodustavad tõlketeosed. Enamik neist paistab silma tõlgete hea kvaliteedi poolest. Kahjuks aga kohtame nende kõrval küllalt sageli selliseid tõlkeid, mis ei suuda rahuldada meie tõlkekirjandusele esitatavaid nõudeid. Tõlkija ebakompetentsusest kõnelevad teosed, milles autori stiil on moonutatud, keele rahvalikkus ja autori omapärane ütlemissaad minetatud. Tihti on ebaõnnestumise põhjuseks liialdatud originaaliläheduse taotlemine.

Käesolevas kirjutises on peatunud mõningatel ilukirjandusliku teksti tõlkimise puutuvatel küsimustel seoses M. Larni romaani "Ilus seakarjus" eestikeelse tõlkega. Peatähelepanu tõlke võrdlemisel originaaliga on suunatud tõlke keelelisele küljele.

Millised on need põhinõuded tõlkija töös, millest kinnipidamine tagab keeleliselt korrektse ja ladusa tõlke?

Tõlkija peab ilukirjanduslikule tekstile lähenema eelkõige kui kunstilisele tervikule. Tõlkija ülesandeks on anda kunstiliselt samaväärne ja niisama terviklik tõlketekst. Ouline on seejuures, et tõlge jääks ka keeleliselt võimalikult täpsaks ja originaalilähedaseks. Keeled pole aga kunagi täiesti adekvaatsed, seepärast jääb ka tõlkija omaloomingule täita suur ja vastutusrikas osa. Tõlkija peab hoiduma mehaanilisest ühest keelest teise ümberpanemisest, s.t. formalismist tõlkimisel. Tihtipeale ei saa ju seda, mis on väljendatud ühe keele grammatiliste vormidega, väljendada samade vahenditega teises keeles.

Toodud argumendid ei välista mingil määral võimalust, et tõlkija saab teatud juhtudel kasutada ka täiesti sõnasõnalist tõlget. Juhtudel, kus see on võimalik, tuleb seda ka kindlasti nõuda. Toogem näitena katkend analüüsitava teosest ja vaadeldgem tõlke vastavust sellele.

Ameerika oli ihmeellinen maa. Yli neljätoista miljoonaa amerikkalaista kuului erilaisiin ja eri nimiä kantaviin yksinäisten sydänten kerhoihin. Kaikilla niillä oli yhteisenä piirteenä, että niiden jäsenet etsivät rakkautta. Aitini oli nyt liittynyt tällaiseen kerhon jäseneksi ja uskoi kolmannen romanssiin (lk. 23).

Ameerika on imeline maa. Üle neljateistkümmne miljoni inimese kuulub erisugustesse ja eri nimetusi kandvatesse "üksildaste südamete" klubidesse. Nende kõigi ühiseks jooneks on, et nende liikmed otsivad armastust. Nüüd oli ka minu ema astunud niisuguse klubi liikmeks ja uakus oma kolmandasse romaani (lk. 20).

Sõnavaraline vastavus on siin täielik, erinevusi esineb ainult aegade kasutamises. Antud juhul aga on tõlkija vabadus täiesti õigustatud. Mineviku vormi eesti keelde ületoomine oleks moonutanud autori mõtet ja rikkunud tõlke eestipärasust.

Siiski esineb H. Lepikul ka seda laadi vääratusi. Sõnasõnalise ümberpaneku all kannatavad sellised tõlkekatkendid, nagu: Kui selgitasin talle halva algpõhjusti ... (lk. 134), originaalis: Kun selostin hänelle pahan alkusyyt...

Eesti keeles oleks loomulikum öelda: Kui selgitasin talle kurja algpõhjusti...

Samuti ei kasutata eesti keeles väljendit kõõgimeister /originaalis keittiömestari (lk. 158)/, õigeks vasteks oleks siin sõna ülemkõkk.

Enamikul juhtudel on aga tõlkija leidnud õnnestunud vasted. Ka väikesi tekstimuutusi ei saa sellistel juhtudel lugeda puudujääkideks. Kuidagi poleks võimalik kasutada sõnasõnalisi vasteid niisugustes väljendites, nagu: Olen käynyt tärkeitä neuvottelujä (lk. 165). Pidasin tähtsaid läbirääkimisi (lk. 132). - Suljin puhelimen (lk. 113). Panin telefonitoru hargile (lk. 95).

Õigesti annavad autori mõtte edasi ka järgnevad tõlkelauseid: Syntyi pitkä vaitiolon tuokio (lk. 18). Tekkiä pikk paus (lk. 17). - Mutta se on nyt siirrettävä toistaiseksi (lk. 29). Aga nüüd tuleb see esialgu edasi lükata (lk. 25).

Õige on kontekstist lähtudes ka sõna viinikaappi (lk.9) vaste kodubaar või sõna teatteri tähenduse muutmine lauses: Mitä tämä teatteri tarkoittaa? (lk. 101). Mida see tsirkus tähendab? (lk. 86).

Sõna tsirkus on siin õige mõttevarjundi edasiandmiseks otsesest tõlkeast kahtlemata sobivam.

Tõlkija meisterlikkuse üheks näitajaks on rikkalik sünonüümide tarvitamine. Õige sünonüümi leidmisel ei suuda alati ka sõnaraamat aidata. Siin tulevad tõlkijale appi rahvapärased sõnad ja väljendid, mis annavad tekstile juurde ilmekust ja värvi. Täisväärtuslikeks tuleb lugeda selliste lausete tõlget, nagu: Se oli tuollaista vanhan miehen nuuskaviisautta, köyhää ja yksinkertaista kuin kuorittu maito (lk. 16). See oli säärane vana mehe piibutarkus, lahja ja lihtlabane nagu lössipiim (lk. 15). - Pölyttymäistä perinnelaahuksista ja ennakkoluulojen kamasta huolimatta en ole koskaan verhonnut aktiivista luonteenlaatuani (lk. 31). Tolmunud traditsioonivedikutest ja eelarvamuste kila-kolast hoolimata pole ma kunagi varjanud oma aktiivset iseloomulaadi (lk. 27), või lausekatkendid: ...mutta hän harppasi viereeni (lk. 54) ... ta volksas mu kõrvale (lk. 47).

... niin että väritön tukka hulmahti... (lk. 60) ... nii et luitunud juuksed hilbendasid... (lk. 51).

...hän tarrautui käsivarteeni... (lk. 45). ... ta taris mul käe alt kinni... (lk. 39).

Tõlkija mahlakast kõnepruugist annavad tunnistust ka niisugused sõnapaarid, nagu:

pulamiehet (lk. 33) - kriisitegelinskid (lk. 29)

jahkaillen (lk. 33) - jõrisedes (lk. 29)

või hoopis huvitavad ja omapärased väljendid, nagu:

pikkarainen apotti (lk. 145) - õbluke teadusejünger (lk. 121), nylkemätön eteismikko (lk. 101) - opakas uksejüri (lk. 85).

Mõnes kohas aga tundub, et tõlkija on tekstiga liiga vabalt ümber käinud ja püüdnud omalt poolt poeetilisust lisada. Ülearune originaalitsemine torkab silma järgmiste lausekatkendite ja sõnade juures:

kuka tahansa (lk. 36) - iga sell (prokes tahes) (lk. 31).

Kun palasin eteisaulaan, olin törmätä toimitusjohtaja Seppo Sikaseen,... (lk. 45). Kui vestibüüli tagasi tulin, pidin kokku pörkama ei kellegi muuga kui peadirektor Seppo Sikasega, ... (lk. 39).

Tihti pörkavad tõlkijad suurte raakustega kokku fraseoloogilistele väljenditele ja kõnekäändudele õigete vastete leidmisel. Niisugustel juhtudel on sõnalise vastavuse säilitamine tavaliselt võimatu. Hea on, kui leitakse sisuliselt sama tähendusega kõnekäänd või fraseoloogiline väljend ka keeles, millesse tõlgitakse.

Vaadelgem mõne näite varal, kuidas selle ülesande on lahendanud H. Lepik:

Kyvykkäimmät johtavat itsensä asemin, jonka jälkeen heidän on mukava osallistua kaikkeen (lk. 57). Võimekamad juhivad iseennast juhtivatele kohtadele, misjärel neil on mugav kõigele käppa peale panna (lk. 49). - Myönnän kernaasti, että olin hiukan halpamainen työntäessäni herneitä lähimmäisteni kenkiin (lk. 56). Tunnistan meeledi, et olin pisut alatu, loopides kaikkaid ligimese kodaratesse (lk. 49). - Vuorineuvos Karjula esitteli surun valittelunsa kuten ainakin lämminverinen eläin... (lk. 85). Mäenöunik Karjula väljendas oma leinatunnet nagu soojavereline tõbras mullu ja muistegi (lk. 73).

Belneva põhjal võib märkida H. Lepiku tähelepanuvääri-
vat oskust rahvalike väljendite tõlkimisel. Toogem veel mõned näited, milles soomekeelne tekst ei nõua otseselt fraseoloogilist väljendit ja oleks täiesti mõeldav ka otseses tõlkes. Siiski on tõlkija valitud variant siin kahtlemata ilmekam:

Ei olekaan ihme, että viha ja rakkaus ovat monesti niin lähellä toisiaan (lk. 77). Pole sugugi ime, et viha ja armastus käivad tihtipeale käsikäes (lk. 66). - Hän oli kerrassaan mainio mies (lk. 14). Ta oli läbi ja läbi tore mees (lk. 13). - Ei naimisiin mennä noin vain (lk. 29). Ega niisama asja ees,

teist taga ei abielluta (lk. 26). - Armas valvoi kaiket yöt (lk. 63). Armas ei saanud ööd läbi sõba silmale (lk. 54).

Puudusi esineb tõlkes üldiselt vähe. Mõne lause ja sõna tõlgitsemisega ei saa aga kuidagi rahule jääda: esineb autori mõtte moonutamist ja väära sõnalise vaste kasutamist. Näitena olgu alljärgnev lause:

Vuorineuvos Karjula on pikkuserkkuni (lk. 66). Mäenõunik Karjula on mulle kolmandast põlvest sugulane (lk. 57).

Sõnaraamat annab sõnale pikkuserkku vasted õe- või vennalaps, seega ei saa tegemist olla kolmandast põlvest sugulasega.

Nõus ei saa olla ka järgmise lause tõlkega: Olen valmis milloin tahansa (lk. 53). Olen valmis ükskõik milleks (lk. 46). Peaks olema: olen valmis ükskõik millal või olen valmis millal tahes.

Sõna tähenduse muutmine ei ole õigustatud järgmises lausekatkendis: ...juuri kesän helteisempänä aikana (lk. 96). ...just meie kõige kuumemal ajal (lk. 81). On kasutatud meie pro suve.

Sõna yleishyödyllinen (lk. 39) on tõlgitud eesti keelde vastega avalik. On olemas äga ka otsene vaste, mis sobib antud kontekstiga; niisiis peaks olema tõlgitud sõnaga üldkasulik.

Esineb ka nimisõnade arvu ära vahetamist:

Ja kaikesta huolimatta he kuvittelevat olevansa suuria sankareita (lk. 37). Ja kõigest hoolimata kujutlevad nad end suure kangelasena (pro suurte kangelastena) (lk. 33). - ... eräänä päivänä sainkin tilaisuuden selostaa presidentti Paasikiville suunnitelmiäni: kauppalaivojen hankintaa Suomen-Panaman linjalle (lk. 173). - ... ühel heal päeval avaneski mul võimalus selgitada president Paasikivile oma plaani - hankida kaubalaev Soome-Panama liinile. Peab olema: ... selgitada president Paasikivile oma plaane - hankida kaubalaevu Soome-Panama liinile. (lk. 144).

Järgnevas lauses on õigustatud ainsuse kasutamine mitmuse asemel: ... kun minua ryhdyttiin ehdistelemaan multa tahoilta (lk. 84). ... kui mind hakati pigistama teisest kandist

(lk. 72).

Mõningaid ebatäpsusi esineb ka verbivormide tõlkimises. Eitava kõnega oleks tulnud tõlkida järgnev lause: Etkö ymmärrä? (lk. 54) Kas saad aru? (lk. 47)

Aegade kasutamine on segi lausetes: Elin vain muistoissa, joiden juuret työntyivät syvälle menneisyyteen (lk. 83). Elaasin nagu mälestustes, mille juuret tungivad sügavale minevikku (lk. 71). Kontekst ei õigusta oleviku kasutamist mineviku asemel; samuti on sõnale vain antud tõlkes väär vastet, peaks olema ainult või üksnes.

Samaliigiline viga esineb ka teises lauses: Se virkisti ja rohkaisi minua: jatkuvuuden laki oli edelleenkin voimassa (lk. 83). See värskendas ja julgustas mind: jäävusseadus on endiselt jõus (lk. 71). Täiesti õige oleks mineviku kasutamine ka eestikeelses vastes.

Reas lausetes on aga oleviku kasutamine mineviku asemel täiesti õigustatud. Siinkohal ongi tegemist kahe keele grammatiliste väljendusvahendite erinevusega. Järgnevalt analüüsitava lausetes ei saa eestikeelses variandis minevikku kasutada, kuna see muudaks teksti mõtet.

Kuolema oli muuttumaton muutos (lk. 82). Surm on muuttumatu muudatus (lk. 71). Sehän oli miesten ensimmäinen tervehdys naiselle, jota eivät olleet aikaisemmin tavanneet;... (lk. 111) See oli ju meeste esimene tervitus naisele, keda nad pole varem kohanud; ... (lk. 94) - En tiennyt minhä vuoksi raha kuvattiin kansankielessä mustaksi,... (lk. 163) Ma ei tea, mispäras rahvakeeles kujutatakse raha mustana, ... (lk. 136) Tavallisesti Jumala antoi naiselle miehen, jota nainen ei halunnut, mutta nyt tuntui siltä kuin Jumala olisi tehnyt erehdyksen (lk. 111). Tavaliselt annab jumal naisele mehe, keda naine ei taha, kuid seekord näis, nagu oleks jumal toime tulnud eksitusega (lk. 93). - Puolisontarve huomattiin silloin, kun ei ollut puolisoa (lk. 83). Abikaasa puudumist märgatakse siis, kui abikaasat ei ole (lk. 71).

Nõus ei või olla mõnede sõnade ja lausete põhjendamatu tõlkimata jätmisega. Täiesti puudub tõlge järgnevatele originaalis esinevatele lausetele:

Mitä sitten tilalle? Siihenkin minulla on jo valmis
ehdotus (lk. 90).

Samuti on tõlkimata lausekatkendid:

Hän oli kolmen vuoden ajan keskustellut kirjeiden avul-
la tulevan aviomiehensä kanssa ... (lk. 23) - ... ja odotti
kiihkeästi niin sanottua vastarakkautta (lk. 53).

Järgnevas lauses on tõlkimata jäänud kõrvallause:

... mutta vihasi kovia ja tunteettomia tyypejä, joi-
den jumalana ei ollut Allah eikä Buddha, vaan Mammona; tyypp-
pejä, jotka eivät tunteneet tuskaa eikä riemua, ... (lk. 78)
... kuid viikaa kalke ja tuimi tüüpe, kes ei tunne ahastust
ega rõõmu, ... (lk. 67)

Ilmse trükiveega on tegemist järgnevas tõkelauses: Ka
pagan müüb kõike, mida ta valmis sõtkub (lk. 111). Peab ole-
ma pagar, sest originaalis on lause: Leipurikin myy kaiken,
minkä hän vatkaa (lk. 111).

Soome pärisnimele käänamisel on tõlkija kasutanud moo-
dust: Sikanen : Sikase : Sikast; ametlikult on praegu normee-
ritud käänamismoodus Sikanen : Sikaneni.

"Ilusa seakarjuse" tõlke autor H. Lepik on meie tuntu-
maid ja kogenumaid soome kirjanduse tõlkijaid. Käesoleva tõl-
ke puhul on H. Lepik suutnud hästi säilitada autorile omase
humoorika ja peene pilkevarjundiga ütlemislaadi.

Ka tõlke süntaktiline külg on hea. Soomepärase lause-
ehituse ülekandmist eestikeelsesesse teksti peaaegu ei esine.
Lauseid on loogilised ja kergesti loetavad.

Otseseid keelelisi vääratusi esineb tõlkes vähe, rohkem
on puudujääke autori tekstile täpse sõnalise vastavuse leid-
mises. Tõlketeoreetik A. Fjodorov ütleb, et niisuguseid lau-
seid, mille tõlkimisel õnnestub säilitada nii sõnade arv,
järjekord, grammatilised vormid kui süntaktilise seose ise-
loom, osutuvad tegelikkuses harulduseks. Vahel tuleb terve le-
hekülje peale ainult üks selline lause.¹ Sellega pole tahetud
vabandada aga tõlkija ilmseid vääratusi ja väiksemaid ebatäp-
susi, mida leidub käsitletud tõlkeski.

Põhijoontes aga on H. Lepiku tõlge ladus ja korrektne
ning jätab kunstiliselt tervikliku üldmulje.

¹ A. Фёдоров. О художественном переводе, Ленинград 1941, lk.27.

ANSEKÜLA MURRAKUST.

Ülo Parbus

V kursus

Juhendaja: J. Peegel.

Endine Anseküla kihelkond paikneb Saaremaal Sõrve poolsaare põhjaosas. Nimetatud piirkonnas kõneldav murrak kuulub koos Jämaja, Kihelkonna, Mustjala murrakuga saarte murde Saaremaa läänerühma. Et nii Anseküla kui ka Jämaja murrakul on võrreldes tavalise läänesaaremaalise esinemusega küllaltki markantseid erijooni, siis võib täiesti õigustatult kõnelda nendest kui Sõrve alamurrakutest.

Alljärgnev lühiülevaade Anseküla murrakust on koostatud käesoleva kirjutise autori poolt aastatel 1959–1961 isiklikult kogutud materjalide põhjal. Esile on tõstetud eeskätt need jooned, mis on Anseküla murrakus erinevad vastavatest kirjakeelsetest ja kitsamalt mõneti ka tavalistest saaremaalistest vormidest.

I. Foneetilisi erijooni.

A. Konsonantism.

1. Saaremaa murrakutele on üldiselt iseloomulik klusiili kadu liikvida ees sõnaalgulise konsonantühendi puhul (VEM 49,49). Sõrve murrakud moodustavad siin erandi. Nimelt on Anseküla murrakus klusiil säilinud tremulandi (r) ees: krûs, krõgi^{ttu}, kra^è, prõvm^æ 'proovima', prësis^æD 'preesid', traet 'traat', trëhva^B, trëp, lateraali (l) eest on klusiil aga taandunud: la^ès:l^äsi 'klaas: klaasi', li^mbu^u sup 'klimbisupp', li^jatti^u Bulk 'pliiats', l^õmi^D 'ploomid'.

2. Sõna sees on klusiil kolme konsonandi ühendist vasta-va homorgaanse nasaali poolt tavaliselt välja tõrjutud, kui järgneb heliline konsonant: umne 'umbne', ve^ml^æD 'vemblad',

samləs 'samblas', jmleB 'õmbleb', kahè Goŕne 'kahekordne', kolne 'kollane'. Helitu konsonandi järgnedes on klusiil püsinud: umþsəD 'umbsed', kortšsəD 'kordsed'. Viimaste mõjul on klusiil tunginud ka niisugustesse tüvedesse, kus see algselt ei ole esinenud: kũltəD 'kuulsad', viltsəD 'villased' (nom. vilne), ləultsəD 'laulsid' (parall. ka ləulssəD). Helitu konsonandi eest võib klusiil olla taandunud teisevärtelise konsonantühendi puhul: jšmsikkəs 'jšmpsikas'.

3. Sõnasiseste üksikkluusiilide puhul olgu eeskätt märgitud häälikuseadusliku g esinemine rukis-tüüpi sõnade obliikvakaänetes: ruGi leib 'rukileib' (< rukihe), əGiGə 'äkkega', iGi rihməD 'härjake rihmad', sili oGəD 'okkad', kus tänapäeva kirjakeeles on geminaat. Samuti on häälikuseaduslik g püsinud nägema-lugema-tüüpi sõnade oleviku mitmuse 3. pöördes: nəGəD 'näevad', teGəD 'teevad', luGəD 'loevad', erandjuhtudel aga ka ainsuse 3. pöördes: puGəB 'poeb'.

4. Kirjakeelele omane geminatsioon puudub ka pessa-, jõgi- ja käsi-tüübi illatiivis: läks merə 'merre', tuli tuBə 'tuppa', veDə 'vette', kəDə 'kätte', ning mõningates adverbidest: eDə 'ette', seGə 'sekka', koGə 'kokku'. Eranditeks viimastele on ikkə ja sišsə.

5. Kontraheerunud verbides, mille esimeses silbis on pikk vokaal või diftong, on ootuspärase geminaatklusiili asemel meedia: vədəB 'vaatab', nədəB 'näitab', ep leigəD 'ei lõikagi'.

6. Nõrgarõhulise silbi järel esineb Anseküla murrakus järjekindlalt g pro kk: rəppəG 'padrik', leppiGu, vil välliGəD 'piibelehe õied', šhəGešš 'šhukesi', siittiGuD 'sitikaid'.

D pro tt samas positsioonis esineb põhiliselt tud-partitsiibi tunnuses: kušsuDuD, višəDuD, kirjjuDuD 'kirjutatud', kuigi paralleelselt võib kuulda ka näiteks uhuttuD 'vanutatud', valattuD.

Erandlikult võib meediat kohata geminaadi asemel pearõhulise silbi järel (miDə 'mitu') ja ka kaasarõhulise silbi järel (eləniGu, 'elaniku', parəDəD 'parandati', jūruDəD 'aurutati').

7. tk on säilinud sõnas pitk 'pikk', kuid assimileerunud sõnas katti 'katki'.

8. ks-ühend on kse-noomenites andnud tavaliselt s-i: käised, i, üsed 'juuksed', veised, varësad, kaatusel, nõgesad, välja arvatud mitmuse partitiiv, kus esineb äs: nõges! 'nõgeseid', kaatus! 'katuseid', varees! 'vareseid'.

Verbis jookama on tugevaastmelistes vormides toimunud k ja s-i metatees: jõakm, jõskand 'jooksnud', nõrgas astmes on ks>s (jõsëB 'jookseb').

9. Ühendites pi-, tj-, tr- ja tv- on järjekindlalt teenuse asemel meedia: põlettus lubja 'lupja', lubjam 'lupjama', kuBja Bits 'kupjapiits', põdra 'põtra', palju adru 'atru', sedà laDva 'latva'.

10. Sõna lõpul on sõnades õlut 'õlu', lõunat 'lõuna', kätkit 'katki' ja vanà neiisit 'vanatüdruk' säilinud veel arhailine t.

11. Klusilide oletatud nõrgad vasted on võrreldes kirja-keelse esinemusega andnud rohkesti erinevaid vorme.

*ng esindajaks tänapäeva murrakus on järjekindlalt ññ: ññed 'hinged', kañnas 'kangas', aññitsem 'hoolitsema, hoolt kandma', aññerrad 'angerjad'.

eda-adjektiividest on *õ kadunud igal juhul, olenemata esimese silbi struktuurist: libed 'libedad', vahem 'vahedama', jāmün 'jämädune', jigeKa, valged.

Kaoga on tegemist ka järgmistel juhtudel: aja 'aia', ma oja 'hoian', kõve 'köie', tävë-tävë 'täie', ma lõva 'leian', sest konsonant neis sõnus on arenenud diftongi järelkomponendist.

Kadu esineb veel sõnades tä 'taha' ja tarist-tärist 'tarvis'. Laadivahelduslike sõnade hulka on siirdunud ka tasku, esinedes kujul taäk: tasu.

12. Saaremaale omane joon õ>j kahe-silbilistes a- ja u-tüvelistes tagavokaalsetes sõnades ei ole Anseküla murrakus nii järjekindel. Esineb küll saja, paja, muja 'muda', kuid nende kõrval ka uDu Bili 'udupilv', oDa (genit.).

13. sj-ühend, kui sellele järgneb i, on assimileerudes andnud s-gemiinaadi: lassim 'laskime', näd lassid, kešsikku.

'kesknädal' (<'kesjikko), ma kässi 'käsin'.

14. tulema-, samuti tegema-tüüpi sõnade oleviku mitmuse 3. pöördes on tavalise arengu *β>v asemel *β>>ϕ: tulàD 'tulevad', olàD 'nad on', suràD 'surevad', panàD 'panevad', teGàD 'teevad', näGàD 'näevad'.

Mõnes sõnas on aga kirjakeelse kao asemel B: luBàD 'load', â kuBùD 'haokood'.

15. g on Saaremaal üldiselt helitum, n.-ö. soomepärasem kui kirjakeeles. Sellepärast ongi õigem seda häälikut heliises naabruses märkida g-iga z asemel: seisaB, pisinø 'pisike', poisigøse 'poisikese'.

Sõna tüves on g mõnel üksikjuhul võinud gemineeruda: vašsiG 'vasikas', mäsšin 'masin', tasà Bišši 'tasapisi'. Võimalik, et ka sisu on nähtuse põhjustajaks olnud i, sest geminaat puudub näiteks sõnas vasaGu, 'vasaku'.

ss esineb ka mõne nädalapäeva nimetuses: ešmaššønø 'emaspäev', teissaønø 'teisipäev', neljaššønø 'neljapäev'. Nende puhul on tegemist sp-ühendi assimileerumisega (ESA 130).

Järjekindlalt esineb geminaat -s ne- ja g-sõnade mitmuse partitiivis: teissi 'teisi', lühiššø 'lühikesi', seDiššø 'seesuguseid', mihulaššø 'kihulasi', kust see on üle kandunud ka mõnedele gi-liitelistele adverbidele (seDaššø 'sedasi').

16. Intervokaalse g-i puhul ilmneb tendents g>h: sšhàrøD 'ššasarad', tehè 'teise', laheššømø 'lasetama, heitma', kaks_tehèD 'kaksteistkümmend'. Et see piirkond on varem olnud veelgi ulatuslikum, seda tunnistavad ülestähendused 1954. aastast: lahèB 'laseb', laheššø 'lasete' (M 83, 109). Tänapäeval on aga verb laskma juba kindlalt g-iline.

17. rs-ühendis on tugevaastmelistes vormides g pikenenud: varš 'vars', kšrš 'kõrs', tšrš 'tõrs', kšrssi 'kõrsi', pšrssøD 'põrsad'. Sellele vastukaaluks on aga mõne laenulise rss-sõna puhul toimunud vastupidine areng: aršinø 'arssina', maršimø 'marssima', kuigi tavaline on varssa, käressa jne.

18. Nasaal n on võrreldes kirjakeelega laiaulatuslikumalt kadunud sõna lõpust. Morfeemidest on n > ϕ 1. pöörde lõpult: ma panè, kirjjuDnøšø 'kirjutasin', ma tunššøšø 'tundsin'. Üksiksõnadest olgu märgitud akkè 'aken' ja šš 'siin'.

Säilinud on n iste-tüüpi sõnade ainsuse partitiivis ja de-mitmuse tüves: istèndviatènt, aBènd 'habet', istèntta 'istete', kusjuures sõna habe puhul esineb n-kõigis ainsuse käänetes peale nominatiivi: aBèn: 'habeme', aBen:GD 'habemega'.

Adverbides seni ja kuni on säilinud arhailine geminaat: señni, kuñni. Üksiksõnuti võib esineda sekundaarne nn (kuñnigas 'kuningas').

19. m-i esinemus üldisest kirjakeelsest tavast suures ulatuses ei erine. Siinjuures olgu märgitud Saaremaal üldiselt tuntud -ma- esinemist tu-karitiivide obliikväänetes: õletu, ma 'hooletu', õnnetu, maD 'õnnetud', samuti järgarvude samades vormides: kolmænDmaBl, seitsmenDmaBl, kaheksamBl, kuid viimastega paralleelselt võib esineda ka lühemaid vorme (vi-jænDol).

m-i gemineerumine pearõhulise silbi vokaali järel esineb üksiksõnuti mõnel määral laiemalt kui kirjakeeles: emmis 'emis', iimmu 'himu', timmut 'timut', sammä 'sama', ammet 'amet', sammet 'samet'. Teiselt poolt võib aga kohata vastupidist nähtust (mm>m): õme 'homme', omikku, 'hommikul', ümargu, n 'ümmargune'.

20. Liikvidate puhul paradigmaatilisi erinevusi kirjakeelest ei ole. Üksiksõnades võib juhuslikke varieerumisi esile tulla: ti.lle:voñni 'telefoni', talinnas 'Tallinnas', ma üt*si* 'ütlesin', rõri 'rooli', piBèr, lehèD 'piibelehed', viGart 'vikat', kortlis 'korteris', trehtl: 'lehtri'.

21. Poolvokaal j-i juures tuleb märkida mõningaid kaokjuhte. Nii pöördub verb mõjuma õu-diftongiliselt: mõuB 'mõjub', ei mõu 'ei mõju'. Samaast tüvest on tuletatud ka adjektiiv mõus 'hea, sobiv, paras'. j puudub veel verbi ajama vormides laiemalt kui kirjakeeles: ajamD-aism, aiaD 'ajada', aias 'ajasin', aiasim 'ajasime'. Nende kõrval aga ep^aPaja 'ei aja' ajænD.

Märgitagu veel sõna osi omapärast esinemist kujul oõ: oõkaD 'osi:osjad' (kirjakeeles *osja7osi, murrakus j>ø, obliikväänete k on tekkinud analoogia alusel), sõna kirju nominatiivi kiri ning -j(a)- kadu sõna añjèr:añjèrxD 'angerjas: angerjad' puhul.

22. Läänepoolsetele eesti murretele on omane y kadu labiaalvokaalide või i naabrusest. Sama nähtus esineb ka Anseküla murrakus. Nii on sõnaalguline y/ø: ö 'vöö', ok 'vokk', oettõD 'voodi'. Sõna sees vokaalide vahel: kruü 'kruvi', tüi 'tuvi', tüi 'tüvi, suilino 'suviline', samuti konsonantühendites: kasujõ ('kasvo-)'kasvaja', külino 'külvama', sarilikku_D 'sarvilikud', kõruüt 'kõrvuti'. Viimaste hulka kuuluvateks tuleb lugeda ka sõnad pili 'pilv', järi 'järv', tali 'talv'. Sõna lõppu sattununa on y konsonantühendis vokaliseerunud (y>w>u): rasu 'rasv', laDu 'latv', kõru 'kõrv'. Hillisemates laenudes on y sõna algul labiaalvokaali ees säilinud: vorsti, vuttar 'vooder', võlli. Algse i-diftongi järel on y esinemus tänapäeval kirju. Nii on näiteks *kaivo>kaju 'kaev', kujü 'kuiv', aga ka laev, päv 'päev'.

B pro y esineb sõnades harv ja keev: arB, arBa 'harva' (adverb), kēB_{vesi} 'keev vesi'.

23. Palatalisatsioonile alluvad Anseküla murrakus t, s, n, l ja r, viimane võrreldes teistega siiski piiratumalt. Palataliseerivateks häälikuteks on i ja j.

i puhul on kehtiv järgmine üldreegel: kui sõna tüvehäälikuna esineb i, siis puudub temale eelneva konsonandi (resp. konsonantühendi) palatalisatsioon, kui aga i on sõna lõpust kadunud, siis palatalisatsioon esineb. Praktiliselt tähendab see seda, et palatalisatsioonile alluvad ainult i-tüveliste sõnade ühesilbilised nominatiivid (koŕ:kotti, paŕ:panni, piŕ:piili, naŕ:narri, maŕ:maŕti, kõrs:kõrssi 'kõrsi', ok jne.). Pikk a ja o on palataliseeritud konsonandi mõjul muutunud ae- ja oe-diftongiks (paet 'paat', saen 'saan', moed 'mood', poel 'pool'), kusjuures konsonant on kaotanud palatalisatsiooni. Pikjade kõrgete vokaalide (i ja ü) järel palatalisatsiooni ei ole registreeritud.

j palataliseerib ainult temale eelnevat l-i, kuid seda juhuslikult ja põhiliselt eesvokaalsetes sõnades: külje, väljäs, aga ka üljäs 'hüljes', neljäs.

B. Vokalism.

24. Sõnaalgulise j-i mõjul on a reas sõnades muutunud ä-ks: jäDà 'jaDa', jäGù 'jagu', jätk 'jatk', jänù 'janu', jâm 'jaam', mille kõrval aga esineb näiteks ka jaht, jalG.

25. ä puhul olgu eeskätt märgitud hääliku ulatuslik muutumine ê-ks. Osaliselt saab nähtust seletada järgsilbi e-ga, sest h ei eralda vokaale kuigi teravalt: vèhè 'vähe', pèhè 'pähe', kuid suuremas osas on raske leida ammendavat seletust: lèBi 'läbi', jèlle 'jälle', pè 'pea', aêr 'säär', ê 'hea', tèDanD 'teadnud'. Nähtus siiski ei ole täiesti järjekindel, sest isegi samade sõnade juures võib kuulda ka ä-lisi variante.

26. e on vastavalt saarte murde üldisele esinemusele muutunud kâ Anseküla murrakus õ-ks: kônèlemv, põid, mõrràD, õhta 'õhtul' jne.

27. e-d on mõjustanud mõningad naaberhäälikud või teised sama struktuuriga sõnad. Nii näiteks on e kõrgenenud h ees: Jlle Gihà 'õllevaat' (vrd. liha); mihî~mèhî 'mehi', téhà 'teha', kuid esineb ka rehà, rehè, mehè. Mõnel määral võib kõrgenemist märgata ka n-i ees: lènta!D 'lendasid', lènnukkõD 'lennukid' (vrd. kirjakeelest ninà ('nenä jt.).

ä algse e asemel esineb Anseküla murrakus laiemalt kui kirjakeeles. Nii on tavaliste tänù, päris~pèris, ärà, ärätõ-mv kõrval ka vädàmv 'vedama', vädàjvD 'vedajad', änàm 'enam', äi 'ei'.

Üksikutes h-listes sõnades on toimunud huvitav muutus ä>è>e>i: lihàB~lèhàB 'läheb', pihà 'pähe'. Antud vormide kõrval esineb tänapäevalgi veel paralleelselt lähàB~lèhàB, pèhè (vt. 25).

28. Lühike o on kõrgenenud tavaliselt h ees, kui teises silbis esineb madal tagavokaal: kqhàD 'kohad', qhàGv 'ohaka'. Muudel juhtudel on o püsinud kvalitatiivselt muutumatuna: kohè, rõhkàm, rohî, kohut.

õ~u esineb ka labiaalse m-i järel sõnas Moskva: moškvas

29. ö on Anseküla murrakus suhteliselt komplitseeritud esinemusega. Kirjakeelele lähedane ö tuleb mõningal määral esile ainult murrakuala põhjaosas: törrè, ölut, põhùD, võt-sim. Kes- ja lõunaosas on sama häälik aga madalam: sōDà 'sōda', mõni, nõGi, tōštà, tōmpsim, tōmbasime'.

30. Pikkade keskkõrgete vokaalide (o, e, ö) puhul on kvantiteet mõjustanud kvaliteeti. Kui teisevärteline vokaal on oma kvaliteedi enam-vähem säilitanud (jōsèB, pēninə 'peenike', põlè, sōmà 'söögi'), siis kolmandavärteline on kõrge-
nenud: jōškam, kētam, tēle, pōl, sōmam, lõm. ö juures võib täheldada tendentsi kõrgenemisele ka teises vältes: lõmè, kõ-Gi, o ja e kõrgenemine teises vältes on juhuslik, kuid siiski esineb: nõrè, lēDè, Bù 'leedripuu'. Pikk ja ülipikk ö on kõrge-
nenud ainult siis, kui on tegemist algselt pika vokaaliga. Kui aga pikk ö on hilistekkeline, siis kõrgenemist ei ole toimunud (kōttud 'kõetud', võtti 'võeti', lõGa 'lõega', sōD 'sõed', tōle 'tõele') ja oma kvaliteedilt on pikk vokaal lähedane esmavärtelisele (vt. 29). Nii ö kui ka õ (resp. õ~õ ja õ) on mõlemad omaette foneemid, sest nad on sõnades tähendusliku funktsiooni kandjateks. Võrreldagu näiteks järgmisi sõnapaare: tō 'töö' - tō 'tõe', õ 'öö' - õ 'õe', lõ 'lõe' - lõ 'lõe', sōD 'sõed' - sōD 'sõed'.

31. i kvaliteeti on mõjustanud mitmesugused naaberhäälikud, eeskätt labiaalsed konsonandid. i on p ja m-i järel võinud muutuda i. kaudu isegi ü-ks: pi, meks-pümeks 'pimedaks', püskud 'piskud', püsut 'pisut', mi, Dù-müDü 'mitu', pi, stam-püatma 'pistma'. Kõrvuti nendega esineb aga ka pisinə 'pisi-ke', pitk 'pikk', pihl 'pihlakas', pilkkus 'otsekohe, silmapilk'. Oma osa i labialiseerumisel on ka e-il, sest ka e-i kõrval on i>i~ü: sild 'sild', si, rGeD 'sirged', si, tke 'sitke', kuid samuti ebajärjekindlalt: sittiGuD 'sitikad', sil-mäd, sinä.

r-i ees esineb i madaldumist e-ks või e-ks: kerət 'kirst', kērvēs 'kirves', ent võrreldagu ka siin: kirī, kirGü 'kiriku'. i>e ka üksiksõnas méttə~méttə 'mitte'.

32. ü võib olla labiaalse konsonandi järel madaldunud (müts, püksid). Esineb ka delabialisatsioon: ri. r̥Gas ~ riŋ- Gas 'rüngas', nīd 'nüüd', miit 'münt' (taim), i. t̥lem̥ 'ütlemä', i. t̥les 'ütles' (aga ma ütši 'ütlesin).

Pikk ü on, nagu üldiselt eP murretes, arenenud ui-diftongiks: pūidā 'püüda', üitti 'hüüti', küis 'küüs'.

33. Pikkaade a ja o diftongeerumist i palataliseerival mõjul (taet 'taat', saen 'saan', roes 'roos') on käsitletud juba eespool (vt. 23.). Siinjuures olgu lisatud, et obliikva-käänetes esineb taas pikk vokaal: tādī, sāniGv, rōsīd.

34. i-diftongid on üldiselt säilinud (kaiband 'kaevanud', lainē, kainu 'kaenlasse', seisāB, eittēs 'heitis'). Nominatiivis ühesilbiliseks lühenenud i-i, r-i või v-ga lõppevates astmevahelduslikes tagavokaalsetes sõnades on tugevas astmes i madaldunud e-ks, nõrgas astmes aga säilinud: aēr:ai-rū, koēra:koirāD, laēv:laivā, paēla:paillaks, naēl:naillast.

Laadivahelduslike tüvede puhul on diftongi järelkomponent nõrgas astmes tavaliselt konsonandistunud: ajā 'aia; aja', pojā, ojāB 'hoiab', tugevas astmes võib esineda nii i kui ka e: aiD 'aed', aiDā 'aeda', aēDas 'aias', aēGa, oiDm̥ 'hoidma', poēG.

Eesvokaalsetes sõnades võib diftongi järelkomponent olla tugevas astmes kas säilinud (leib) või assimileerunud esikomponendi kasuks (pāv). Nõrgas astmes on assimilatsioon järjekindlam: pāvā 'päeva', levā 'leiva'.

35. Algsete au-, eu ja ou-diftongide esindajaks on tänapäeva Anseküla murrakus järjekindlalt ou: loupp̥ 'laupäev', rōwā 'raua', loūlik 'laulik', kōūGel 'kaugel', nōū 'nõu', souttaks̥ 'sütakse', joūd 'jõud' jne.

36. *ü diftongi järelkomponendina on andnud üldiselt i: käim̥, kōis, täis. Laadivahelduslikes sõnades on *üöy: kõvē 'kõie', es lõvā 'ei leidnud', tävē~tävē 'täie'. Erandiks on siin adverb täijestj, kuid see on murrakus ilmselt hiislaen kirjakeelest, murdepäraselt kasutatakse samas tähenduses sõna täis.

37. Järgsilpide vokalisti osas peab kõigepealt märkima saarte murdele üldiselt omast vokaalide reduktsiooni. Redutseerunud võivad olla kõik vokaalid alates teisest (III-välte-

listes sõnades) või kolmandast silbist (I- ja II-värtelistes sõnades): kãps?D 'kapsaid', jõãk?ND 'jooksnud', mêt? 'mitte', maksett? 'maksti', kanãD? , olèmm, oDãvzm. Kindlat piiri nähtusele tõmmata ei saa, sest redutseerumisastmes esineb erinevusi isegi keelejuhiti. Eriti tugev reduktsioon võib viia kuuni vokaali kvaliteedi muutumiseni: vîn? 'viina', aèG? 'aega', aõun? 'saunas', merèG? 'merega', vãDãm? 'vedama' ja isegi kaoni: jãhim 'jãime', kõùGel 'kaugele'.

38. Mõnedes deminutiivides võib harva esineda veel järgsilbi diftong: pirè-pirèGein? 'õige vähene', naõtuGein? 'natukene'.

39. Sisekadu ulatub Anseküla murrakus kaugemale kui kirjakeeles. Nii on sellele allunud ka kontraheerunud verbid: õtãm 'ootama', vãtsin 'vaatasin', aksim? 'hakkasime', kark?D 'kargasid', ärkv?D 'ärkavad', samuti tugevaastmeline mitmuse 3. pööre: lõpvaD 'lõpevad', laãkvaD 'lasevad', seisvaD 'seisavad'. Sisekadu esineb ka mõnedes tänapäeva kirjakeeles II-värtelistena tuntud adjektiivides: vilts?D 'villased', kolts? 'kollase', *tunã mults?D 'tunamullused', vïmss? 'viimases'.

40. Tinglikult võib lõpukao puudumiseks lugeda vokaali järgmiste sõnade lõpul: kehva 'kehv', koppã 'kopp', küpsè 'küps', plïDã 'pliiit', jòmè 'joom', kellù 'kell', allè 'hall, -a'.

II. Morfoloogilisi erijooni.

A. Noomen.

41. Seoses häälikuliste muudatustega rea sõnade nominatiivis on toimunud nihked ka nende sõnade deklinaerimises. Nii on siirdunud tuubi-tüüpi enamik p. 40 loetletud sõnu (kellù, allè jt.). hammas-tüübi järgi käändub rida sekundaarse as-, es- või is-sufiksiga sõnu: räimès (gen. räime) 'räim', kärìs ~ kärDis 'kaart', kärès 'kaar', järàs 'jäär', tīvàs (gen. tīBa) 'tiib', upsàs 'kult', putkàs 'putka', kõrsnàs 'korsten', pähès 'päkel', tuhliis 'kartul', karšàs 'redel'. Tüve astme nõrgenemine on viinud raskus-tüübist katus-tüüpi järgmised sõnad: õr-

jùs, laižùs, pičkùs, põhžùs, pakšùs, ka:ttèGi-šmus, millele lisanduvad veel mõned sekundaarse sufiksiga sõnad: vjímùs 'võim', toidùs (gen. toidùsə) 'toit', prēsìs 'prees', kōrùs~kōrùs 'kooruke'.

42. Tüvevokaalides esineb võrreldes kirjakeelega järgmisi erinevusi: kápsu 'kapsa', kaDàGu, 'kadaka', siittiGu, 'sittika', vašsiGu, 'vasika', rüsiGu, Gʷ 'rusikaga', kellù 'kella', pjùDu 'põuda', nàDàl: 'nädala', vjrrəti 'vereta', purju 'purje', mǎnnà Bú (aga mǎnni), lēnnukkʷD 'lennukid', veàke, mǎnD-relt 'mandrilt', piñnà 'pinnu' (aga piñDu), vīsàD 'viisud', lōjūGid 'laugud', allèD 'hallad', tummè 'tumma'.

43. süde-liige-tüüpi sõnade obliikväänetes tuleb esile kirjakeeles tuntud -me- (süDəmə, iDəmə 'idu'), välja arvatud sõna habe, mis on paradigmaatiliselt n-iline: aBənə, aBè-nešə, aBèneGʷ.

44. küüs-tüüpi nominatiivis domineerib s analoogilise n-i kõrval: kās-kān, küis, lās-tul 'läänetuul'. Sõna õõs nominatiiv on erandlikult (arvatavasti õõnes: õõne eeskujul) kujul õnè, genitiiv õne. Teiste küüs-tüüpi sõnade genitiivis ja järgmistes käänetes valitseb s (kāsè, küisèD), kuid võib kuulda ka n-i.

45. sõber-padi-tüüpi sõnade nominatiiv on varieeruv ja ilmselt ongi Anseküla murraku puhul tegemist segaalaga. Ühelt poolt esineb oDrà, aDrà, paDjà, loDjà, teiselt poolt aga luBì, loDì, kaBì, pōDèr, aDèr, oDèr. Teistes käänetes püsib meediaklusililine konsonantühend, s.t. terve tüüp ei ole astmevaheldualik: seDà loDjà, paļju aDrù. Mittekklusilide puhul esineb astmevaheldus: kirì:kirjà:kirja, ahi:aħjù:aħju, vilì:viljà, asi:ašja jne.

46. Fluuralis on domineerivaks de-mitmus, mille kõrval üksikuis sõnades võib kohata e-mitmust (jalGe, àrGe, rèhte 'rehtede') ja harukordselt ka i- (aņņer?ks 'angerjaiks', kōr-Dij?ks 'kordajaiks', su^vil 'suvedel') ning kontaminatsioonilist mitmust (lōmiDə 'loomade', rüsiGiitəGʷ 'rusikatega', lō-DuskiDə 'loodotäkkate', puidè 'puude').

Murdepärasustest de-mitmuse puhul olgu eeskätt märgitud tüve välte nõrgenemist maa-koi-tüüpi sõnades: pēDè 'peade',

pūdēGᵛ, nōūdē 'nõude', raijēs māDēl 'raiestikkudel'. hm-iga lõppevates jalg-tüüpi sõnades moodustab m nominatiivis omaette silbi (lehm), mitmuse tunnusena liitub -De- reeglipärast teisele silbile, s.o. m-ile, ja nii saadakse vormid, nagu lehmDᵛ 'lehmade', rihmDeGᵛ 'rihmadega'. Kirjakeeles võib rühmas jalg-tüüpi sõnades liituda -tē nominatiivsele tüvele, kui sõna lõpuhäälikuks on g või sisehäälikuteks pikk vokaalaines + heliline konsonant. Anseküla murrakus on see ala kirjakeelega võrreldes tunduvalt laiem. Ootuspäraste okste, junttē 'õunte', koirttēGᵛ kõrval ka metste 'metsade', laēvtteGᵛ 'laevadega', lõmttē 'loomade'. -tē- esineb mitmuse tunnusena veel iste- ja keel-tüübis: aBentteGᵛ 'habemetega', lliGentteGᵛ 'liikmetega', sērttēlō 'säärtele', tūlttēGᵛ, sūrttē, pēnttē ja ulatub ka pere-tüüpi: perettes 'peredes'.

47. Ainsuse partitiivis on peamiseks erinevuseks morfeemide De vaheldus. Algselt kolmesilbiste vokaaltüvede puhul on Anseküla murrakus partitiivi lõpuks reeglipärane -D: tüDrūGu, D 'tüdrukut', värāvād 'väravat', vaššaiGu, D 'vasikat', sōñniGu, D 'sõnnikut', āštād 'aastat', aiGeD 'haiget', kōrmaD 'koormat', sukruD 'suhkrut', kiBēD 'kibedat'. Nende analoogial on D siirdunud ka pega-tüüpi: vanād 'vana', kenād 'kena', nūriD 'nūri', sūvād 'sügavat' (iseigi sūvat ja kōvat 'kõva') ning samuti tubli-tüüpi: tīnaD 'Tiinat', kellūD 'kella', jūttūD 'autot', kuigi viimase tüübi puhul on domineerivam -t: aṗṗut, lātsat 'Läätsat', ärrat, tuBlit.

Helilise konsonandi järel on üldistunud analoogiline -t: kēlt, sūrt, ärt, sammelt, paBert, siDent 'sidet', ištent, aBent 'habet', iste-tüübis paralleelselt ka -D: siDēD, akkēD, aBēD.

hammas-tüübi eeskujul esineb -st partitiivi lõpul sõnades mōrtsukost 'mõrtsukat', jōukkast 'jõukat'.

48. Mitmuse partitiivi juures torkab silma morfeemide rohkus. Võib esineda nii vokaallõpulist (-i, -e, -u) kui ka siD-, si-, iD-, uD- ja ssai-lõpulist partitiivi.

Vokaal esineb kahe silbiste tüvede lõpul ja põhiliselt samade seaduspäraste alusel kui kirjakeeleski. Erinevusi võib märgata a-tüveliste sõnade puhul: laēvi~laēve 'laevu',

laippi 'laipu', latvi 'latvu', ävi 'haavu', lõuDi 'laudü',
 jüni 'õunu', oDrè 'otri', turàke 'turski'. Üldisem on kahe-
 silbiste tüvede puhul siiski -siD ja -si, viimane eriti i-
 tüvelistes sõnades: pühasiD, lõulusiD, konttis!D, põlDus!D,
 majas!D, püttis!D, kilDus!D; pëttis! 'peete', sihtis!, orkki-
 s!, luiskus!, tükki!, konttis!, muistas!, võrkkus!. Esineb
 näiteks isegi tores!D 'toremaid'.

Üldreegliina ei kasutata Anseküla murrakus diftongilist
 mitmuse partitiivi. Selle asemel esineb kas -iD või -uD. -iD
 on reeglipärane kolmesilbiste ja enamuses ka kontraheerunud
 tüvede puhul: umäl!D 'humalaid', õhàG!D 'ohakaid', tuGèv!D
 'tugevaid', riDiD 'riideid', rahviD 'rahvaid', võriD 'võõraid',
 kirviD 'kirveid', kõrkj!D 'kõrkjaid'. -uD esineb kontraheeru-
 nud u-tüvelistes ja enamuses ka a-tüvelistes sõnades, kuhu
-uD on üldistunud u-tüveliste eeskujul: surnad 'surnuid',
 jõnuD 'joobnuid', amBuD 'hambaid', kaņGuD 'kangaid'. kiñDuD
 'kindaid', lamBuD 'lambaid'.

Ühtlane olukord valitseb ne- ja s-sõnade mitmuse parti-
 tiivis. Siin on partitiivi lõpuks järjekindlalt -ssi: oBušs!
 'hobuseid', sinišs! 'siniseid', karjašs! 'karjaseid', linuš-
 s! 'linaseid', külališs! 'külalisi', kiņGiDušs!, inimšs!.
 Sõna sattudes lauserõhulisse asendisee võib geminaat -s kaas-
 rõhulise silbi järel pikeneda kolmandavärteliseks: rohèli.šsi,
 nimèli.šs!. -ssi esineb pearõhulise silbi järel sõnas teissi
 'teisi' ja vars-tüüpi sõnades: kõrssi 'kõrsi', varssi 'varsi'.

49: Illatiiv on Anseküla murrakus kas lõputa, se-line
 või analüütiline (gen.+sisse). Lõputa illatiiv on ainuvõima-
 lik kahe- ja kolmesilbiste esimase pika silbiga tüvede puhul: linnu,
 aida 'aeda', pätti, ahju, koaju, mäle 'meelde', jüre, tõrDe,
 täiDe. Nagu saarte murdele üldiselt omane, nii puudub ka An-
 seküla murrakus kahe- ja kolmesilbiste esmavärteliste sõnade illatiivis
 sisekonsonandi geminatsioon: sülè 'sülle', külà 'külla', riDà
 'ritta', tuBà 'tuppa', liGù 'likku', merè 'merre', aBi 'appi'.
 Viimaste juures võib kohata ka se-d: külàse 'külla', liGùse
 'likku', ninàse 'ninna', perèse 'perre', tõBèse 'tõppe'. Kol-
 mesilbilistes, samuti kontraheerunud tüvedes on illatiiv nii
 lõputa kui ka se-line: lãGri 'laagrisse', rãnits' 'ranitsasse',

päntsagu, 'päntsakusse', samblə 'samblasse', katlə 'katlasse', rīde 'riidesse', tēniatusə, madālasə 'madalasse', katlasə, rīdesə. Hilise joonena võib märkida ase-d üksikutes kolmesilbistes sõnades: sadāmašsə, abēnešsə 'habemesse', serBijašsə, ning mõnel puhul ka geminatsioonilist illatiivi (kättə, tuppa). Laialt on levinud analüütiliste vormide kasutamine: jōmā sišsə 'joogisse', pōtti sišsə, kōšsi sišsə 'kaussi', vaū sišsə 'vakku', tōrrē sišsə 'tõrde'.

Mitmuses kasutatakse ainult se-list (majādəsə 'maja-D s 'majadesse', kihādəsə 'nõudesse, vaatidesse') ja analüütilist illatiivi (vaGūDə sišsə, nūDē sišsə).

50. Inessiiv on vältevahelduslikes sõnades järjekindlalt tugevas astmes: kōlis, pōlas 'Poolas', sōnns 'saunas', laevas, pätsis, lõppus, rōDus, reetis. Laadivahelduslike sõnade puhul on inessiiv tavaliselt nõrgas astmes: kōhās, seļjās, jalās, rījās; reās, sās, tuās, välja arvatud mõned adverbilised vormid (nälGas).

51. Elatiiv on reeglipäraselt nõrgaastmeline: uksest, metsast, sōnast, lõppast, poest. Et Kihelkonna murrakus domineerib tugevaastmeline elatiiv (ESA 139), siis on põhjapoolsete mõjudega seletatavad järgmised erandid: ilmast, rōDust.

52. Ablatiivi lõpuks on kirjakeelepärane -lt: mält, asēmelt, puļmält, lātsalt. Tekib küsimus, kas see joon on üks Anseküla erijooni või on -lt pro -ld väga hiline, sest E. Koidu järgi domineerib Lääne-Saaremaal helilise konnaandi järel leenis (ESA 138), samuti annab A. Saareste allatiivi Ansekülas ld-lisena (VEM 36,23).

53. Teistest käänetest olgu eeskätt märgitud essiiv, milles tänapäeva kirjakeelne esinemus puudub. Essiivi funktsioonis kasutatakse tavaliselt ablatiivi (ma oli nōrelt tēnijsks; lašselt ma elās mañril). Arhailine essiiv tuleb rudimentaarselt esile üksikuis aja- või kohamääruslikes sõnades: omikku 'hommikul', šsə 'öösel', talve 'talvel', šhta 'õhtul', sē šsta 'sel aastal', kodū 'kodus', taGa. Kivinenud väljendeks võib kohata instruktiivi: vanū iGi 'vanas eas', ja mõnel juhul adverbistunud prolatiivi: panēB mašsi kohē kodū 'maad mõõda kodu poole'.

54. Omadussõna juures väärivad märkimist erinevused liidetes. Nii esineb -ne pro -kene sõnades pēhinə, pišinə, lühine, nattuə. ne-liised on ka sõnad lapšənə 'lapseohtu', lahjänə 'lahjavõitu' ja teisənə 'teistsugune'. -line pro -ldane on liitunud sõnas pitkəlinə 'pikaldane'. Teatud määral laiem on ka -lik esinemus: jônlik, kəntlik.

55. Liitpõhiarvsõnu kasutatakse loetlemisel veel arhailises laadis: kaks kolməd 'kakskümmend kaks', küə kolməd 'kakskümmend kuus', üks neljəd 'kolmkümmend üks'.

Arvsõnadel 11-19 on viimane arvosa (-teistkümmend) lühenedes andnud -teisənD^v-tesənD^v-tehənD, genitiivis -Deismə^vteismə², partitiiv kattub nominatiiviga. -teistkümnendal asemel esineb -Deisməl: neljə²Deisməl, seitsme²Deisməl.

56. meie ja teie genitiivseks tüveks on meittə-, teittə-.

Näitavatest asesõnadest kaautatakse väga sageli niisugune asemel sjukke, samuti on väga produktiivne põhiliselt ainult Sørve murrakutele omane sedinə 'selline'.

Asesõna need lõpul puudub tavaliselt mitmuse tunnus (nə).

Tähelepanu väärib kes ja mis käänamine. kes käandub kahtüveliselt kes: kəllə ja kes: kənnə, kənnəl. mis puhul aga domineerib tüvi missə- (misses, missəl, missəG^v).

Üks haruldasematest, kuid murrakus rohkesti kasutatav asesõna on midinə 'missugune, milline'. A. Saareste järgi esineb see ainult Anseküla ja Jämaja murrakutes (ESA 2c, 7).

B. Verb.

57. Tüvelisi erinevusi võrreldes kirjakeelega võib märkida järgmistes verbides: vēstamə 'vestma, juttu puhuma', jōškəmə 'jooksa', jōppimə 'õpetama', vaGūmə 'vaotama', laGūmə 'lagunema', siGimə 'siginema', unūmə 'ununema'.

58. ma-infinitiivi abessiivile võib mõnes konstruktsioonis liituda translatiivi lõpp: jähə tīDməttəks 'jäl teadmata'. da-infinitiiv olulisel määral kirjakeelsest ei erine.

Märgitagu vaid tüve astme nõrgenemist konsonanttüvelistes sõnades: püidä 'püüda', aändä, murdä, aõudä 'aõuda', naerdä, küldä, tädä~tädä 'teada', laštä, jõštä, peštä (siit ka jõštēs, murdēs). Kolme- ja enamasilbiliste tüvede puhul on domineeriv häälikuseaduslik puhastõ 'puhastada', püduittõ 'puudutada', kuivaittõ 'kuivatada' kirjakeelsete jähvaittõDõ, lammuttõDõ kõrval.

59. nud- partitsiibi tunnuseks on põhjaeestiliselt üldine -nd: sänd, käind, oind, pañd 'pannud', kuivõnd, õppõnd 'õppinud', kiäkõnd, pidänd, kirjuttõnd, rehjenõnd 'rehkendanud'.

Nendes verbides, kus -nud liitub tüvekonsonandile (välja arvatud tulema-tüüp), on tüve ja partitsiibi tunnuse vahel siirdunud sekundaarne vokaal: naerõnd 'naernud', lõulõnd 'laulnud', laäkõnd, peksõnd, sättõnd, jõškõnd, püidõnd 'püüdnud'.

Kontraheerunud tüvedes, samuti (e)lle-sufiksiga astmevahelduslikes verbides on nud-partitsiibis üldistunud tugev aste: viäkõnd 'visanud', karõõnd 'karanud', tõmmõnd 'tõmmanud', nõrskõnd 'norsanud', õttõnd 'oodanud', ütlenõnd 'ütelnud', mõtlõnd 'mõtelnud'.

60. Käskiva kõneviisi 3. pöördes nii ainsuses kui ka mitmuses esineb -ga pro -gu: olgä 'olgu', miõgä 'mingu', tulgä 'tulgu'. Sama kõneviisi eitava kõne 2. pöördes on tüve lõpul ülesaaremaaline -g -k: jõg mettõ 'ära joo~ärge jooge', tõg mettõ 'ära too', ärä tehk mettõ 'ära tee'.

61. Kaudse kõneviisi väljendamiseks kasutatakse tavaliselt konstruktsiooni pidama oleviku või lihtmineviku pöörded + ma-infinitiv: peäB olēmõ 'olevat', ei peä olēmaGõD 'ei olevatki', pidä sõdeittõmõ 'sõdetavat'. Täismineviku antakse kaudses kõneviisis edasi nud- või tud-partitsiibi abil: tīDrēG kiäkõnd 'olevat kiskunud', ärG kaDõnd ärä 'olevat kadunud', pñhì tehtõD valmis 'olevat tehtud'.

62. Umbisikulise tegumoe tavalise tunnuse -kse (sädaksõ, tähaksõ, äkkõttõksõ 'hakatakse, antaksõ) kõrval esineb murrakuala lõunaosas Jämaja murrakule omast ste-d: kēDeDostõ 'keedetatakse', tõmmettõstõ 'tõmmatakse'.

63. Mitmuse 3. pööre on erinevalt teistest pööretest olevikus alati tugevas astmes: lähivad 'lähevad', lõpivad 'lõpevad', kaDuvD 'kaovad', piDävD 'peavad', akvD 'hakkavad', kasvavD 'kasuvad'.

64. Nõrgeneva astmevaheldusega a-tüvelistel verbidel on säilinud tüve a lihtmineviku ainsuse 3. pöördes: tahtos 'tahtis', jōskos 'jooksis', lõulos 'laulis', pekōs 'peksis', andōs 'andis', sjudōs 'sõudis'.

65. Eitusverb tänapäeval üldiselt ei pöördu, kuid rudimendina võib jälgi sellest veel leida ep (olevik) ja es (minevik) näol: ep tē 'ei tea', ep jō 'ei joo', es olē 'ei olnud', es tē 'ei teinud'. Olevikus moodustatakse eitav kõne ei~äi või ep+oleviku tüve abil (äi tahāG?D 'ei tahagi'), minevikus kas ei äi, pole+ mineviku partitsiibi (pole olnD 'ei olnud', ei näinD 'ei näinud') või üldisemalt es+oleviku tüve abil (es ütle 'ei öelnud', es jākō 'ei jaksanud'). Õige sageli lisatakse tavalisele eitusele veel mitte (es sâ tehâ mett? 'ei saanud mitte teha') ja kasutatakse ka n.-õ. kolmekordset eitust (äi mitte es olē, äi mā ei tahâ mett?).

III. Süntaktilisi märkmeid.

66. Eeskätt olgu märgitud kongruentsi laiem puudumine täiendi ja põhisõna vahel ka väliskohakäänetes: õttud muidug?D sellē mehēl? 'õeldud muidugi sellele mehele', nõrēmätt? mōštēl olid sīs aņņēra mōrrād 'noorematel meestel olid siis angerjasmōrrad'.

67. Kui aluseks on tähenduslikult mitmuslik verb, siis võib ka öeldis olla mitmuses: peijul olid saja rahvās 'peiul oli pulmarahvas', vanād rahvās kartsid nōidust 'vanarahvas kartis nõidust'. Mitme aluse puhul aga võib öeldis olla ka ainsuses: peijū isā ja prūdī isā oli sāl.

68. Levinud on täisobjekti kasutamine ka meelte tegevust näitavate verbide puhul: ma teāts? küll sē lõulū 'ma teadsin küll seda laulu', sīs nāB muidug?D omā peig?mihē või prūdī 'sis näeb muidugi oma peigmeest või pruuti'.

69. Temporaalne kõrvallause asendatakse üldiselt nud- lauselühendiga, millele lisatakse veel sânD 'saanud': sânD ta pâr pâva ôttand, ta Bolè sê ânâm 'kui ta on paar päeva oodanud, (siis) ta pole see enam', sîs sând sônd, sîs lâksid tantsim 'kui (nad) olid söönud, siis läksid tantsima'.

70. Küsilausestes võib tihti puududa küsiv partikkel kas, või olla säilinud rudimentaalselt verbi lõpul: onè nê su oet- t:D? 'kas see on su voodi?', olina sê pârî ástAD vîi? 'kas see oli paar aastat või?', olnt sê laps vîi vana? 'kas oli see laps või vana?'.

Tekstis kasutatud lühendid.

- ESA - E. Koit, Jooni kihelkonna murrakust. Emakeele Seltsi Aastaraamat IV 1958, Tallinn 1959.
- M 83 - S. Karjus, Ülevaade anseküla murraku morfoloogiast II, 1954 (käsikiri TRÜ eesti keele kateedris).
- VEM - A. Saareste, Väike eesti murdeatlas, Uppsala 1955 (esi- mane number tähendab lehekülge, teine kaarti).

ne-, a-sõnade pluurali partitiiv
eesti keele grammatikais ja murdeis.

(Lühikokkuvõtte)

T i i n a S a a d r e

V kursus

Juhendaja: A. Kask.

Kirjakeele tarvitamise seisukohalt üheks raskemaks vormiks on ne-, a-sõnade pluurali partitiiv. Selle lõpul võib olla vokaal (teisi) või -(e)id (punaseid), sõltuvalt sõna varasemast silpide arvust ja sellega seotud rõhuoludest. Kaasrõhulise silbi järel liitus pluurali tunnusele -ta, millest koos pluurali i-ga kujunes -id (punasita punaseid), nõrgarõhulisele silbile liitunud -oa andis pärast o-spirandi kadu lõputa pluurali partitiivi (teisioa teisi).¹ -eid pro -id pluurali partitiivis on kasutusele tulnud kontraheerunud noomenite eeskujul, kus ta oli häälikuseaduslik: rattahita rattaid, surnuoita surnuid, siit ka hobuseid, punaseid, vare-seid.²

Küsimus ne-, a-sõnade pluurali partitiivist on olnud keele normeerimisel korduvalt kõne all. Viimase neljakümne aasta jooksul on mõne tüüpi osas norme mitmel korral muudetud. Nii on ebakindlaks alaks luine-main-tüüpi sõnade käänamine. "Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat" ja "Suure õigekeelsuse-sõnaraamatu" esimesed vihud normeerivad pluurali partitiivi kujul luisi, maisi. 1953. aasta "Väikeses õigekeelsuse sõnaraamatus" on lubatud paralleelselt luisi luiseid, maisi maiseid, viimati ilmunud "Õigekeelsuse sõnaraamatus" tuuakse ainuvõimalikena luiseid ja maiseid.

Kuigi teistes tüüpides on sõnaraamatute normid järjekindlad, esineb neist kõnekeeles kõrvalekaldumisi. Õpilaste

¹ L. K e t t u n e n, Viron kielen äännehistorian pääpiirteet, Helsinki 1917, lk. 42.

² Sealsamas, lk. 91-92.

vigade analüüsid on neile korduvalt tähelepanu juhitud. A. Saareste artiklis "Eesti keele kontrolltööde tulemustest keskkoolides 1928.a." toodud vääradest pluurali partitiivi vormidest moodustavad enamiku ne-, s-sõnad: lootuseid, vooru-
seid, põhjuseid, rahvuseid, nähtuseid, õiglaseid, endiseid,
üldiseid, sarnasi, teisa.³ Analooogilistest vigadest (praegu-
seid, käitiseid, heroiliseid, näituseid, põhjuseid, iga-aas-
taseid, oakuseid, kurseuseid) kirjutab G. Laugaste, analüüsi-
des üliõpilaskandidaatide eksamikirjandeid.⁴

Kui eespool esitatud sõnad kuulusid enamikus kolmesil-
biliste kolmandavärteliste tüüpi, siis nende kõrval tuleb et-
te eksimusi ka kolmesilbiliste esma- ja teisevärteliste s-sõ-
nade ja viiesilbiliste ne-sõnade tarvitamisel. Kasutatakse
vorme, nagu otsusi, vastusi, ollusi, vastastikusi, alkoholi-
si, tärpentinisi.⁵

Reeglid ne-, s-sõnade lõputa ja (e)id-partitiivi kohta
on kirjakeeles välja kujunenud käesoleva sajandi 20-ndaiks
aastaks. Põhiliselt vastavad nad rahva tarvitusviisile.

Lõputa pluurali partitiiv esineb kaheasilbilistest tei-
sevältelistest ne-sõnadest (teisi, naiisi). See on sõnarühm,
milles on suhteliselt vähe kõikuvusi. Ainult Ahrensi gramma-
tikas oli antud teoretiseeritud vorm nae id, millel pole mur-
delist tausta. Rahvakeeles on üldine vokaaliga lõppev parti-
tiiv teiZi, naiZi. Lääne- ja keskmurdes on tarvitusel a-, ko-
hati u-pluural: teiZa, naiZa, teiZu, naiZu. Selles tüübis et-
tetulevatel vigadel on kitsalt murdeline alus, kirjakeeles
esinev pluurali partitiiv on kõigiti põhjendatud.

Rohkesti kõrvalokaldumisi normist on kolmesilbiliste
kolmandavärteliste sõnade osas. XIX saj. teise poole ja käes-
oleva sajandi alguse keeleõpikud (Ahrens, Hermann, Jögever,
Pöld, Leetberg) fikseerisid ne-purumiga sõnadest (saatane, en-
dine) id-partitiivi, alles alates Looritsa grammatikast tuli

³ A. S a a r e s t e, Eesti keele kontrolltööde tulemustest
keskkoolides 1928.a. "Eesti Keel" 1931, lk. 98.

⁴ G. L a u g a s t e, Üliõpilaskandidaatide keelelisest tase-
mest. "Nõukogude Kool" 1950, nr. 4, lk. 225.

⁵ L. V a i d e, Sõnade käänamise käsitlusest uutes kooligram-
matikates. "Nõukogude Kool" 1958, lk. 444.

tarvitusele vokaaliga lõpnev partitiiv (aastasi, endisi). Ka rahvakeeles: kesk-, lääne- ja mulgi murdes, eriti Hallistes, on tugev tendents id-partitiivile. Arvestades kogu murdelist esinemust, on siiski ülekaalus lõputa vormid.

Kahesilbilise liitega sõnade (tööline) partitiivi lõpul on üldiselt -i. Nii on ta fikseeritud ka kõikides grammatikates. Murretes esineb -id kitsal alal Kesk-Eestis (Koeru, Järva-Madise) ja Hallistes.

Et aastane- ja tööline-sõnadel on ühesugused tunnused (kolm silpi, kolmas väide, -ne sõna lõpul), poleks otstarbekas normeerida ühelt poolt aastaseid, teiselt poolt töölisi, sest see killustaks tüüpi. Ka kolmesilbiliste kolmandavälte-liste g-sõnade osas tuleks jääda lõputa partitiivi (raskusi) juurde, nagu see on fikseeritud grammatilises kirjanduses Wiedemannist alates. Osa g-sõnu, mida kirjakeel peab kolmandavälte-listeks, esineb rahvakeeles nii teises kui kolmandas vältes. See põhjustab kahesuguseid vorme pluraali partitiivis. Niisugused kõiküva vältega sõnad on tervis ja põhjus. Esimesest on antud paralleelvormid, kaaluda tuleks ka sõna põhjus lubamist teise- ja kolmandavälte-lisena.

Kolmanda rühmana on lõputa pluraali partitiiv normeeritud neljasilbilistest ja pikematest lane-, line-, kene-, mine-, ldane- liitelistest sõnadest (veakilisi, inimesi). Kirjakeeles on sellest kõrvalpeõikeid ainult Jõgeveril (usaldamatusid, kevadisid). Murretes on üldised vokaaliga lõppevad vormid, Ida-Eestis (Torma) esineb -i kõrval g-plural. Nagu teine-naine-tüübis on siingi kirjakeele normid täiesti põhjendatud.

Teiseks võib pluraali partitiivi lõpul olla -eid. Rahvakeeles esineb ta keskmurde keskosas, mujal vastavad sellele -id (saarte, lääne- ja idamurdes, keskmurde äärealadel ja mulgi murde lääneosas), -it (mulgi, tartu ja võru murdes) ja -id (Sangaste, Urvaste, Rõuge ja Karula murrakus).

(e)id- partitiiv esineb kahesilbilistest kolmandavälte-listest sõnadest (vaeseid, kuldseid, teoseid). "õigekeelsuse sõnaraamatu" järgi kuuluvad siia luine-main-tüüpi sõnad, mille käänamise suhtes on grammatikad olnud erinevatel seisukohadel. XIX sajandi teise poole keeleõpikuis (Ahrens, Wiede-

mann, Hermann) esitatakse id-partitiiv (luisid), lõputa partitiivi toob kirjakeelde Jõgever. Alates 20-ndaist aastaist tulevad vokaaliga lõppevad vormid üldiselt tarvitusele. 1953.a "Väike õigekeelsuse sõnaraamat" annab paralleelselt lõputa ja id-partitiivi, praegu on esimene vorm kõrvale jäänud.

Murretes moodustavad luine, maine jne. segatüübi. Nominatiivis on ülekaalus teine välde (nagu naine), pluurali partitiiv on aga id-lõpuline (nagu vaaseid). Lõputa partitiiv esineb kirde-eesti rannikumurdes, saarte ja läänemurde edelaosas.

Normeeritud id-partitiivil on laiem rahvakeelne alus kui lõputa partitiivil, kuid nominatiivis tuntakse seda tüüpi sõnu rohkem teises vältes.

Teiseks id-partitiivi rühmaks on kolmesilbilised esma- ja teisevältelised ne-, s-sõnad (punaseid, katuseid). Rahvakeelne esinemus vastab üldjoontes normile, erandi moodustavad kirde-eesti rannikumurde ala, Saaremaa lääneosa ja Pärnu lahe ümbrus, kus pluurali partitiiv on lõputa (punasi).

Peamiseks vigade allikaks selles tüübis on kõikuva väلتega s-sõnad. otsus esineb põhja-eesti murretes teises ja lõuna-eesti murretes kolmandas vältes, seetõttu käänatakse teda nagu katus-katuseid (II välde) või raskus-raskusi (III välde). Ka siin võiks kõne alla tulla paralleelkujude lubamine nagu sõnast tervis.

Viiesilbiliste kaasarõhulise ne-ga sõnade (vastastikune-vastastikuseid) kohta murretes näited puudusid. Hermann käänas seda tüüpi sõnu kahesilbilise liitega tuletiste eeskujul (vastastikusi), id-partitiivi fikseeris J. Aavik 1920.a. ilmunud mitmuse partitiivi reeglites. vastastikune-tüübis langeb kaasarõhk tagant kolmandale silbile, sellele järgneval sõnaosal -stikune on samad tunnused kui punane-karvane-tüüpi sõnadel, seega on -id pluurali partitiivis põhjendatud.

Murretes esineb pluurali partitiivi moodustamisel kaks tendentsi. Kirde-eesti rannikumurdes, saarte murdes Saaremaa lääneosas ja läänemurdes Pärnu lahe ümbruses on kõigis tüüpides levinud lõputa pluurali partitiiv (er Kuu naisi, vaesi, veiksi, opusi, vareksi, entisi, ainusi, peasukkeisi, küsimusi).

Keskmurde keskosas on üldistunud id-partitiiv (K Koe vaeZeid, kaudZeid, jusseid, punaZeid, varekseid, kinniZeid, aeGlaZeid, kahtluZeid, jämeDuZeid).

Lõputa või id-partitiiviga murrakute naaberaladel võib samuti olla nihkumisi ühe lõpu kasuks. Enamikus murretes tarvitatakse siiski vokaaliga lõppevat või id-lõpulist pluurali partitiivi vastavalt sõna silpide arvule ja vältele.

Üldjeontes ei ole ne-, g-sõnade pluurali partitiivis kirjakeele ja murrete vahel suuri erinevusi. Kirjakeel ei saa lubada kõiki rahvakeelseid vorme, vaid peab toetuma neile, millel on laiem levikuala, samuti arvestama juba väljakujunenud traditsioone.

Keel ja kaubandusvõrk.

Inger Koemets, Maie Sauvere

III kursus

Juhendaja: A. Kask.

Vähe on inimesi, keda elulised vajadused ei sunniks ikka ja jälle mõnda kauplusse astuma. Kas see igapäevane käik tekitab rahulolu või hoopis pahameelt, sõltub muidugi suurelt osalt kaupade valikust, ent ometi mitte ainult sellest. Meie kauplused muudavad aasta-aastalt ilmet, vitriinid röömuustavad ostja silma uudse kujundusega. Paratamatult peatub pilk ka sildikestel, mis väljapanekute hindu ja tihti nimetusi peavad tutvustama. Nende olukord on aga sageli päris murettekitav.

Oleme harjunud nägema hinnasiltide igasugusel kujul. On poode, kus etiketile on tušiga maalitud kõik see, mida müüja oluliseks peab. Aga on ka kohti, kus tükike kokkumurtud pakkimispaberit on kauba kõrval nukralt langes ja võimaldab vaevalt veerida sõnu, mida pliiats sinna on kiiruga märkinud. Iga silti loetakse aga kümneid kordi päevas. Tihti on neil sõnu, millega ostja mujal palju kokku ei puutu, ja tema mälu jäävad nad just antud kujul. Eriti käib see muidugi laste kohta - on neil ju ärgas tähelepanu, kuid kriitikameel pole veel arenenud.

Aga kahjuks mitte alati ei vaäri etikettidele kirjutatu meelepidamist.

Millist keelt pakub siis meie kaubandusvõrk? Vastuse sellele küsimusele võib anda viimaste aastate andmete põhjal (näited on toodud Tartu kauplustest alates 1960.a. sügisest, esinemisaeg ja -koht on jäetud märkimata nende vigade puhul, mis esinevad aastast aastasse paljudes kauplustes).

Keelevead, mis meid siltidel häirivad, võib jagada kahte suarde gruppi: esiteks need, mida on põhjustanud teadmatus; teiseks lihtsalt hooletusvead. Viimastest pole põhjust üksik-

asjaliselt rääkida, nendest ei saa teha mingeid üldistusi, küll ainult ühe järelduse: rohkem tähelepanu!

Sõna kuju pole siltidel mitte alati niisugune, nagu see on fikseeritud ÕS-is. Meie oma sõnades eksitakse suhteliselt harva. Tähelepanu tuleks pöörata põhiliselt neljale kriitilisele sõnale: pirukas, heeringas, puder ja kohv. Kahest esimesest kipuvad lõputähed kaduma, ja seda mitte ainult ühes või kahes kohas: singipiruk (sööklas "Võit", kulinariikaupluses), heering (Ülejõe kaupluses nr.90). Sööklate menüüst pole veel kadunud nominatiivina kasutatav pudru, viimasel ajal on küll rohkem trükitud menüüsid, kuid sealgi võib seda sõna kohata pliiatsiga juurdekirjutatult (tangupudru - sööklas "Võit" 1960.a.). Ka kohv kipub tubli-tüüpi üle minema: kohvi - nii oli ta kirjutatud Tiigi tänava toiduainetekaupluses 1961.a., nii on ta veel 1962.a. novembris kaupluses "Progress" (Kohvi "Aroom", Naturaalne kohvi sigurita). Isegi südalinnas "Gastronoomi" aknal seisis terve 1961.a. talve suur ilukirjas plakat sama sõnaga. Konsonantühend on kadunud sõna tsirkus algusest - ökolaad "Sirkus" raudteejaama puhvetis 1962.a.

Mõne produkti nimetuse käänamisel on raskusi tüvevokaaliga (jõhvikud - Nõukogude väljaku komisjonikaupluses 1961.a., hirsatang - Burdenko tänava kaupluses, reisu sai - raudteejaama puhvetis). Ka arvude käänamine tundub olevat keeruline. Mööblikaupluses lisatakse arvule käänamisel sidekriipsu abil tüvevokaal: kirjutuslaud 2-e kapiga.

Rahuldavat nimetust ei suudeta leida lehetaignast valmistatud pirukatele. Kasutatakse peaaegu kõiki mõeldavaid variante: lehekapsas, leheriis, lehekapsa pirukas (kirjutatud kokku, lahku või sidekriipsuga). Oleks vaja leida nimetus, mille kasutamist võiks kõikjal soovitada - mitte liiga pikk, aga tähenduselt sama.

Enamasti pole aga vead meie oma sõnades tingitud teadmatusest, ja kui suudetakse ka need paar komistuskivi vältida, võib keelega selles osas rahul olla.

Suurem mure on võõrsõnadega, mida suhteliselt palju kasutatakse. Siin on eksimused juba tunduvalt mitmekesisemad ja

nende arvgi on suurem. Tihti on sõna kirjutajale ilmselt vöö-
ras ja ta ei ole selle õigekirja kontrollinud.

Tuttavamate sõnade puhul on kõige sagedamini eksimise
põhjuseks see, et kirjutatakse lihtsalt kuulmise järgi, kuid
kõnekeelne hääldus erineb kirjutusviisist.

Ebakindel on häälikute pikkuse määramine: abrikoosimahl
pro aprikoosimahl (sööklas "Narva" 1960.a.), vanilliin pro va-
nilliin (kaupluses "Tartu", Burdenko tänava poes jt.), kisell
pro kissell (sööklas "Võit" 1961.a., kaupluses "Progress"
1962.a.), "Bellamor" pro "Belamor" (sööklas "Narva").

Eriti ebaselgelt kostavad sõnade lõpuhäälikud, seetõ-
tu on sagedased vaad nende kvantiteedi ja kvaliteedi märkimi-
sel. kompvek-tüüpi sõnu kirjutatakse tihti kahe konsonandiga
lõpus: kotlett pro kotlet (Kulinaarias), taburett pro taburet
(mööblikaupluses); mõnes laensõnas on aga just vastupidi -
fagot pro fagott (noodikaupluses), džem pro džemm (kaupluses
"Progress" 1962.a.), atlas pro atlasse (kaupluses "Tekstiil"
1962.a.).

Sõna rafinaad lõpp kipub tugevnema (rafinaat), aga sõ-
nal "Start" nõrgenema: kompv. "Stard" (raudteejaama puhvetis
1961.a.).

Vokaalide osas on eksimusi veelgi rohkem, kirjutatakse
nii pikk lühikesse kui ka lühike pika asemel, vahel aga koguni
väär häälik: mandatinijook pro mandarinijook (viineribaaris
1961.a.), madapolam pro madapolaam ja perkaal pro perkal
(kaupluses "Tekstiil").

Et vöörhäälikud pole kõnekeeles kodunenud, on nende
hääldamine laialt varieeruv ja kahjuks vastavalt sellele ka
kirjutusviis. Raskusi tekitab täht f, mis kipub segunema oma
helilise vastega, ja isegi siis, kui teda kasutatakse, ei ol-
da kindel, kas ta kirjutada ühe või kahe tähega: poolfabrikaat
pro poolfabrikaat (Peapostkontoris), festifal pro festival
(Ülejõe sööklas), keffir pro keefir (Pirogovi t. piimapoes),
moeriis "Effekt" ("Tekstiilis") jt.

Sibilantide puhul on segadus veel suurem: rozolje pro
rosolje (söökla "Võit" piimasaalis), martzipan pro martsipan
(sööklas "Edu"), drazee pro dražee (kauplustes "Emajõe",

"Progressa", sööklates "Võit" ja "Edu"), tee "Zeiloni" ja "Tšeiloni" pro Tšeiloni, dzem džemm pro džemm (kaupluses "Progress"). Tihti jääb katuseta š sõnas šokolaad (sokolaad "Nurr" raudteejaama puhvetis 1962.a. jt.), ent see on vist enamasti hooletusest tingitud. Riidekaupluses "Tekstiil" seisid aga ühesugustel riidel sõbralikult kõrvu sildid staapel-lõuend ja štapaellõuend (1961, 1962).

Toodud näidetes on sõnad kirjutajale siiski enam-vähem tuttavad olnud, hääldus ei erine oluliselt kirjapildist. On aga ka sõnu, mida ilmselt ka hääldatakse valesti: gulaš pro guljašš (nõukogude väljaku komisjonikaupluses), bestroganov pro böfstrooganov (sööklas "Narva"), bortš pro borš, šamphus pro šampanja (kaupluses nr. 34).

Mõnikord võib etiketile kirjutatu abil aga ainult aimata ja kauba enda järgi oletada, mida antud sõnaga on tahetud öelda. Sellised on näiteks kino "Komsomol" puhvetis 1961.a. kompv. "Aperkoos" pro "Aprikoos", monjes pro monpansjee, kompv. "Kukazia" pro "Kaukaasia"; kaupluses "Progress" konfiktuur pro konfitüür 1962.a.

Sagedaseks vigade põhjuseks on hüperiam: võörtähed kipuvad sinna, kus neid kunagi pole olnud.

Kogu seda vigade armeed vaadates tekib küsimus: kas nii paljude võõrsõnade kasutamine on üldse vajalik? Muidugi on juhtumeid, mil nendeta läbi ei saa, aga kas neid on tõesti nii palju?

Eriti silmatorkav on võõrsõnade rohkus riidepoodides. Vaatad vahel kaht riidet: välimuselt täpselt ühetaolised, samahinnalised, käega katsudes erinevust ei leia, ent üks kannab selget, tuntud nime, teine võõrast ja kahtlase väärtusega. Üheski meie sõnaraamatus neid nimetusi trükitud ei ole, ja kas tõesti rahvale see võõraste sõnade virvarr palju annab? Nii on müügil bumasee, kolomenok, trikotin, sefiriin, kanivas, tussor (kõik kauplusest "Tekstiil" 1961.-1962.a.). On muidugi hea, kui meie sõnavara rikastub mõne uue sõna võrra, kuid praeguses olukorras seda lootust küll ei ole. Igale nimetusele peaks siiski vastama kindel kaubaliik, ja vastupidi - kaup esinegu ainult ühe (õige!) nimetuse all. Sünonüümide kasuta-

mist kaubanduses ei saa just otstarbekaks pidada.

Segadust suurendab veel see, et kauba nimetus kord translitereeritakse vene keelest, kord püütakse anda eesti-keelse vastena. Nii ongi paralleelselt riided Šotlandka ja Šoti riie (ja neist ka lausa väärad vormid - Šotlanka, soti-riie - "Tekstiil" 1962.a.), satään ja satiin, sarža ja sarž ("Tekstiil" 1962.a.). Teisteski kauplustes on translitereerimine raskusi tekitanud. Nii näiteks on Nõukogude väljaku juveelikaupluses "Kolos" pro "Koloss", "Kirovskie" pro "Kirovskije", "Sportivnõije" pro "Sportivnõje", toiduainetekauplustes on vorst "Otelnaja" ja "Odelnaja". Huvitav oli veel see, et kaupluses "Tekstiil" on ühesugustel riietel 2 erisugust nimetust "Nevski" ja "Nevskaja". Jääb mulje, et üks riiidesort on mõeldud meestele, teine naistele.

K o k k u- ja l a h k u k i r j u t a m i n e, mille kohta meie keeles on üldse raske kindlaid, kõiki üksikjuhte haaravaid reegleid anda, on ka etikettide keelel üheks suuremaks komistuskiviks. Just kokku-lahkukirjutamises on viimase kolme aasta jooksul vigu kõige rohkem esinenud. Ekalikult kirjutatakse sõnu lahku mitu korda sagedamini kui kokku.

Ekslikult kokku kirjutatakse enamasti sellised kaupade nimetused, kus täiend tähistab geograafilist kohta: türgidii-
van (mööblikaupluses), kompv. "Ritsajärv" (sööklas "Edu"), mulgikapsas, Moskvasai, riialeib jt.

Hoopis harvemini kirjutatakse põhisõnaga kokku omadus-sõnaline täiend: mustpipar (juurviljapood 21. juuni tänavas), rõõskpiim (Pirogovi t. piimapood) jt.

Lahku on kirjutatud peaaegu iga liitsõna, olenemata täiend- või põhisõna tähendusest: õuna mahl (sööklas "Edu"), keedu sink (õpetaja t. kaupluses), hapu koor (kaupluses nr.34), kohvi sai (piimasaalis), must nahk vest (komisjonikaupluses), rukki leib (kaupluses "Emajõe"), puhke päev (Burdenko tänava kaupluses), pohla keedis ("Progress" 1962.a.), odra kohv ("Progress" 1962.a.), liiva kook (raudteejaama puhvet 1962.a.).

Ikka ja jälle võib ühes ja samas vitriinis näha kõrvuti silte riialeib ja rukki leib, tartusai ja moonisai. Vahel võib selline õigekirjaviga isegi sisu moonutada: mida näiteks

mõista nimetuse all muna või leib (viineribaaris)? Vigu esi-
neb ka liitsõnades, nimelt konsonantühendi reegli erandi vas-
tu: unustatakse teine kahest kõrvuti tähest, näit. hakliha
pallid (sööklas "Komeet"), lõhnaõli "Purskaev" (kaupluses
"Kultuurikaubad").

Ilmetendents kirjutada sõnad võimalikult lahku kutsub
omakorda esile näotu nähtuse meie etikettidel: täiend või
täiendid paigutatakse põhisõna järele. Sellise uue, kuid mit-
te õnnestunud sõnade järjekorra teiseks põhjuseks on muidugi
vene keele mõju. Eesti keele kui soome-ugri keele üks iseloo-
mustavamaid jooni on teatavasti aga just see, et täiendi kin-
del koht on põhisõna ees. Seda seadust muuta pole põhjust,
võivad tekkida sellised monstrumid: kilu, vürts (kauplus
"Emajõe"), kätehari ühepoolne (Linnaapteek), seep "Sauna"
(samas), taft kirjultkootud ("Tekstiil"), söögilaud kandili-
ne ja voodi 2-e laidne (mööblikaupluses), vorst "Sealiha"
(kaupluses "Emajõe"), liha siga II (Opetaja t. kaupluses).

Omaette liigi moodustavad siin veel pikemad, kolmest ja
enamast sõnast koosnevad nimetused (Leningradi rulett keedu
(kaupluses "Emajõe"). Siia kuuluvad ka täiesti kurioossed sil-
did, mida ometi, väikeste erinevustega, võib kohata kogu lin-
nas: kaupluses "Emajõe", Opetaja ja Lutsu tänava poodides, ni-
melt heerind atlandi suur p-ga rasvane kesk sool, heering
atlandi keskmine rasvane kõva sool, heering atlandi rasvane
peata rapit., tursk suur p-ta kõva sool, Moskva kõvasuits,
sealiha vorst täissuits jne. (1961.a., aga ka 1962.a.). Ja
kuidas suhtuda etiketisse, mis seisab vorsti kõrval sõnadega
"Sealiha poolsuits" ("Gastronoomis" 1962.a.).

Siin ei aita enam ainult sõnade järjekorra muutmine. Kas
tõesti kogu see iseloomustus peab hinnasildilt selguma? Muidu-
gi pole niisama lihtne teda lühemaks muuta, eks ole ostjal ju
seda kõike vaja teada, kuid kas siis etiketile peab mahtuma
kauba kõigi omaduste loetelu? Näiteks see, kas kala on peaga
või peata, peaks küll ostjale niigi näha olema.

Et silte mitte liiga üle koormata, on vaja kasutada
l ü h e n d e i d. Seda on tehtudki, kuid ometi ei saa nende-
ga päris rahule jääda. Üldkasutatavates lühendites eksitakse

küll põhiliselt hooletusest, muidu ei oleks üsna tavalised lühendid: gr., kg., kom., komp., sokol. Neid vigu oleks kerge likvideerida. Raskem on lühenditega, mida iga müüja vajaduse korral ise moodustab. Sellised on: apr.- mitte tähenduses aprill, vaid aparaat ("Kultuurikaubad"), t/s.- tähendab tualettseep ("Mäng ja Kool"), kar. ja krp. tähenduses karp, pd.- pudel jt. Mõnikord lühendatakse ka nii, et sõna praktiliselt ei lühene: sealiha aedviljag., kompott vahukooreg. Lühendeid moodustades tuleks silmas pidada, et nad ei langeks kokku mõne tuntud, teisesisulise lühendiga, et nad oleksid moodustatud vastavalt reeglitele ja et nad sõna ka tõesti lühendaksid.

K i r j a v a h e m ä r k i d e s t on etikettidel kõige olulisem osa jutumärkidel. Nende kasutamist tuleks aga ühtlustada, seni valitseb ka sel alal segadus. Mõnes kaupluses kasutatakse neid ülearu, mõnes ei peeta neid üldse vajalikuks. Näiteks sööklas "Komeet" ei armastata jutumärke: seal on müügil kreem komeet, sokol. Nurr, pabeross Sever, küpsis Piparkook. Samuti võib kaupluses "Progress" lugeda sildikesi kinke karp Mandel, tee India.

Kahtlane on jutumärkide kasutamine siis, kui täiend on viidud põhisõna taha: šokolaad "Koores" pro Kooresšokolaad, juust "Läti" pro Läti juust; seep Sauna pro Saunaseep (Linnaapteek 1962.a.).

Tekib üldse küsimus, milline peaks olema etiketi välisilme. Paljudes kauplustes on üle mindud siltidele, millele märgitakse ainult hind. Tõesti nägusad on plastmassist numbri- test moodustatud hinnad, ja ka eksimisvõimalusi on vähem. Pole ju mõtet kirjutada tordile juurde Tort ja vihikule Vihik. Aga alati nii lihtsalt ei saa: pole kerge mõistatada, mida sisaldab mõni kinnine karp toiduainetekaupluses, mis otstarve on mõnel uuel mehhanismil majapidamistarvetekaupluses. Järelikult etiketid peavad jääma, ja neil tuleb hakata kasutama õiget keelt. Paljus on see nn. kaubanduskeel reguleeritav meie tavaliste keelereeglitega. Aga on termineid ja sõnaühendeid, mida ÜS-i abil korrigeerida ei saa. Etikettidel leiame kunnamlisi nimetusi, mille kohta võib küll öelda, et nad pole õiged,

kuid kuidas nad olema peaksid, seda ei tea. Mõned näited selle kohta: kõigepealt liha, vorsti ja kala nimetustele lisata-
vad iseloomustused heeringas atlandi peaga kesksool, sink
poolsuits. Samuti lisatakse produktidele külmsuits, kuumsuits,
poolsuits, täissuits ja kõvasuits; kesksool ja kõvasool (esi-
nevad nii kokku- kui ka lahkukirjutatult). On selge, et selli-
sel kujul pole nad mingid täiendid. Aga kuidas õleka õigem?
Võiks ju kasutada poolsuitsutatud sink ja keskmiselt soolane
heeringas, kuid nii tekib teine tähendusvarjund. Samuti olek-
sid üsna kahtlased terminid täissuitsutatud ja kõvasti soola-
ne või kõvasoolane, mida ka kasutatakse. Mingi väljapääs peake
olema, sest praegune kuju pole sobiv.

Omaette liigiks on etiketid, millel korratakse juba ühes
(enamasti võõrapärase) nimetuses antud mõistet teise, tuntud
sõnaga. Näit. minutiliha kaste (ülikooli sööklas), minutiliha
tähendab aga ise hakkliha kastet, sõna kaste lisamine on tar-
betu; jäätis "Koores plombiir" (kino "Komsomol" puhvetis),
plombiir aga tähendab koorejäästist sukaadiga; seaprae liha
võileib (sööklas "Komeet" 1960.a.); kaneelikoored, kaneel mait-
seainena ongi kaneelipuu kuivatatud koor, jahvatades saadakse
sellest kaneelipulber. O. Lutsu tänava kohvikus on kasutusel
termin keedumuna, see tundub tähendavat muna, mida on võimalik
või vajalik keeta. Tegemist on aga tavalise keedetud munaga.
Diivanlaud (mööblikaupluses) esineb paralleelselt diivanvoodi-
ga, viimane tähistab mööblieset, mida võib kasutada nii diiva-
nina kui ka voodina. Esimene aga on lihtsalt väike laud, mis
on sobiv asetada diivani ette, nii et siin on täiend sõna ni-
metavaline kuju põhjendamatu. Kinkepakk (kino "Komsomol" puh-
vetis 1961.a.) ja kinkekarp (kaupluses "Progress" 1962.a.) on
ju tegelikult kingitavad pakid, sest kinkekiri, kinkeleping on
paberid, mis kinnitavad eseme kinkimist. Kaheldav on ka väga
laialdaselt kasutatava termini garantiiremont sobivus.

Päris kindlasti on aga tarbetu täiend koore meie tavalise
või ees. Kasutusele on see tulnud vene keele mõjul, sest
vene МАСЛО tähistab mitmesuguseid erinevatest ainetest valmis-
tatavaid õlisid, kuid või tähendab just seda, mida venekeelne
СЛИВОЧНОЕ МАСЛО. Sellest on küll juba varemgi palju räägitud,

ometi võis veel mitmetes kauplustes kohata koorevõid (kaupluses "Tartu" 1961.a.).

Eespool oli juttu peamistest vigade liikidest etikettidel meie kaubandusvõrgus. Mida on aga tehtud vigade likvideerimiseks? Ei saa öelda, et neid oleks vaadatud täiesti üksikõikselt. Aeg-ajalt on neist räägitud ajakirjanduses, on kritiseeritud... Tulemusi aga peaaegu ei olegi, ja see on loomulik. Müüjaid on sadu ja tuhandeid, nende hariduslik tase on erinev, vahel pole eesti keele oskus piisav (on selliseidki kauplusi, kus lihtsuse mõttes on etikettidel ainult kaupade venekeelsed nimetused). Mõnigi müüja oleks huvitatud hea keelega ilusatest etikettidest, kuid kuidas võib talt nõuda õiget lahendust küsimustele, mis valmistavad isegi vastava keelealase haridusega inimesele peamurdmist! Tihti kasutavad nad seetõttu karpide ja pakendite pealkirju. Ent nii imelik kui see ka on - neil tuhandetes eksemplarides trükitud ja kunstiliselt kujundatud siltidel pole samuti keelega kõik korras. Kahelt kõrvuti asetsevalt purgilt võime lugeda "õunadžemm" ja "Jõhvika-džem" (kaupluses "Progress" 1962.a.). Kumba valib siis müüja etiketile kirjutamiseks? Samuti seisab šokolaaditahvlitel trükituna "Koore šokolaad", "Piima šokolaad".

Ülikooli piirides on katsetatud siltide parandamisega kohapeal, korrigeerides aeg-ajalt puhvetites, kohvikus ja sööklas etikette. See üritus aga ei õigusta end: sümptomaatilise ravina parandatakse küll häirivad vead, kuid nende põhjus jääb alles. Tulevad uued kaubad, uus müüja, uued etiketid... ja needsamad vanad vead. Nii nende vastu võidelda ei saa. On tehtud ettepanekuid anda välja vastav keeleline käsiraamat müüjatele, korraldada neile loenguid. See muidugi poleks paha. Kõige õigem aga oleks välja anda trükitud, keeleliselt korrigeeritud etiketid. See ei tohiks olla väga raskesti läbiviidav, ja nii saaks lühikese ajaga likvideerida häirivad keelevead meie kauplustest. Kaubaartiklite arv ei ole ju nii tohutu, erinevates kauplustes korduvad ikka ja jälle samad kaubad. Tarvitseks vaid kord koostada vastavate terminite nimemiki, see keeleliselt korrigeerida ja trükki anda. Sellega ei tohi aga viivitada. Vigadest on küll palju räägitud, nende vastu on aga nii vähe tehtud. Rohkem tegusid!

S i s u k o r d .

	Saateks	3
Arvo Eek.	Morfoloogia käsitlemiseks vajalike eelteadmiste tase.	5
Silvi Kaasik.	Verbi käsitlemise näitlikustamine	31
Aime Maade.	Vääranaloo­giast ja ebatunnustest käändsõnade tüübi määramisel ja osastava käände vormide moodustamisel	68
Viive Kajara.	Eesti vanema ilukirjanduse uu­strük­kide redigeerimisest.	80
Sirje Ruus.	M. Larni "Ilus seakarjus" eesti keeles	103
Ülo Parbus.	Anseküla murrakust	110
Tiina Saadre.	<u>ne</u> -, <u>a</u> -sõnade pluurali partitiiv eesti keele grammatikais ja murdeis.	128
Inger Koemets, Maie Sauvere.	Keel ja kaubandusvõrk.	133

Тартуский государственный университет
ЭССР, г. Тарту, ул. Ёликооли, 18

ТРУДЫ КРУЖКА ЭСТОНСКОГО ЯЗЫКА

На эстонском языке

Vastutav toimetaja E. Koit
Korrektor H. Iatrik

TRÜ rotaprint 1964. Trükipoognaid 8,9.

Arvestuspoognaid 6,9. MB 00263.

Trükiarv 400. Tell. nr.1245.

Hind 42 kop.

Hind 42 kop.

#25836

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00367719 4

Hind 42 kop.

#25836

A-25836

A
25836

TARTU RIIKLIK ÜLIKOO

EESTI KEELE
RINGI TÖID

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00367719 4

TARTU 1964